

De gemeente als broedplaats

*Een beleidsonderzoek naar de inhoud van het broedplaatsenbeleid
van Nederlandse gemeenten*

Koen Boswinkel

Masterscriptie Kunst- en Cultuurwetenschappen

Specialisatie Kunstbeleid en Kunstbedrijf

Scriptiebegeleider: Dr. E.M. van Meerkerk

Tweede lezer: Dr. V. Meelberg

Datum: 14-05-2020

‘Een paar van die provinciale stadsbestuurders van u nodigden me uit om mijn werk voor te dragen’, zei Fabre. ‘Dat ging dus faliekant mis hè. Ik ging in discussie met mijn beschermheren. Ongetwijfeld weet u dat kunstenaars daartoe geneigd zijn.’ (Mantel 53)

Uit: Een Veiliger Oord; Vrijheid van Hilary Mantel

Abstract

This master thesis addresses the following research question: ‘What is the substance of the cultural commons policy of Dutch municipalities with independent policies in this area, and what elements of this policy are categorised as promising or successful, for what reason?’ This thesis has the overarching goal of providing an overview and insight into the cultural commons landscape of the Netherlands. The chosen policy documents were analysed on the basis of four levels: normative, causal, final and administrative. With the use of a critical discourse analysis a picture of these levels was created which together forms the reconstructed policy theory, and with it the substance of the policy.

The following matters emerge:

1. The artistic-substantive value of the cultural commons is never the main goal.
2. In spite of gentrification, municipalities strive for temporariness.
3. The focus on through-flow produces possible tension with the balance and collaboration that characterises cultural commons.
4. Municipalities exercise indirect power in policy networks.

Voorwoord

Januari 2019.

Deze eerste maand van het nieuwe jaar is nog geen tien dagen oud als het meest heftige gebeurt dat ik tot nu toe in mijn leven heb meegemaakt: mijn moeder overlijdt totaal onverwacht. In de maanden (tweede helft 2018) voorafgaand aan haar overlijden gaat het al niet goed met me. Angst en paniek maken zich steeds meer meester van me als gevolg van het jarenlange knokken met en voor mama die kampt met een geestelijk ziektebeeld. Ook het scriptieproces loopt op dat moment voor geen meter. Na mama's overlijden besluit ik om voorlopig te stoppen met de master. Ik moet eerst mijn depressie te lijf en het overlijden van mama draaglijk maken. Lieve mama: dag! Ik hou van je.

Mei 2020

Ruim een jaar later is mijn masterscriptie af. In september 2019 begon ik vol goede moed opnieuw en ik heb veel plezier beleefd aan het schrijven van deze scriptie. Ik ben trots op wat er nu ligt en ben trots op hoe ik me door alles heen heb geknokt. Dit heb ik niet alleen gedaan. Ik dank mijn liefste vrienden immens voor hun steun, positiviteit en harde humor op de momenten dat ik er even helemaal doorheen zat. Ook tijdens mijn depressie stonden zij er met een simpele arm om me heen, een diepgaand gesprek of een flauwe opmerking. Aan papa en mijn broertje: wat ben ik trots op de drie-eenheid die we vormen en het hechte gezin dat we samen met mama mochten zijn. Lieve oma, je bent een heldin! Lieve, lieve, lieve Janine: dank je wel voor alles wat jij bent. We hebben in drie jaar zo ongeveer alles al meegemaakt en we staan nog steeds. Elke dag wordt leuker en fijner. Het is te gek!

Mijn dank gaat ook uit naar mijn begeleider Edwin van Meerkerk. Edwin, jouw enthousiasme, bevlogenheid en vakkennis vormden tijdens dit scriptieproces een grote inspiratiebron. Dank voor je geduld, geouwehoer en meedenken. Het was onwijs leerzaam en tof om dit met jou samen te mogen doen.

Ik wens u veel plezier met het lezen van deze scriptie.

Koen Boswinkel

Mei 2020

Inhoudsopgave

1. Inleiding	p. 7
2. Theoretisch en methodologisch kader	p. 16
2.1. (Overheids)beleid	p. 16
2.2.1. Gereconstrueerde beleidstheorieën	p. 17
2.1.1.1. Normatieve veronderstellingen	p. 18
2.1.1.2. Causale veronderstellingen	p. 19
2.1.1.3. Finale veronderstellingen	p. 20
2.2. Culturele broedplaatsen	p. 21
2.2.1. Stedelijke ontwikkeling	p. 22
2.2.2. Kenmerken van een culturele broedplaats	p. 24
2.2.3. Toegevoegde waarde culturele broedplaatsen	p. 26
2.2.4. De volgende twee veronderstellingen ingevuld	p. 29
2.2.5. Verhouding overheid-culturele broedplaats	p. 31
2.3. Methode	p. 37
3. De gemeenten en hun beleidsteksten kwantitatief geanalyseerd	p. 39
3.1. Kwantitatieve analyse	p. 39
3.2. Resultaten	p. 41
4. De gemeenten en hun beleidsteksten kwalitatief geanalyseerd	p. 46
4.1. Amsterdam	p. 47
4.1.1. Normatieve veronderstellingen	p. 48
4.1.2. Causale veronderstellingen	p. 51
4.1.3. Finale veronderstellingen	p. 54
4.1.4. Bestuurlijke veronderstellingen	p. 59
4.1.5. Conclusie Amsterdam	p. 60

4.2. Den Haag	p. 62
4.2.1. Normatieve veronderstellingen	p. 62
4.2.2. Causale veronderstellingen	p. 68
4.2.3. Finale veronderstellingen	p. 70
4.2.4. Bestuurlijke veronderstellingen	p. 72
4.2.5. Conclusie Den Haag	p. 73
4.3. Rotterdam	p. 75
4.3.1. Normatieve veronderstellingen	p. 76
4.3.2. Causale veronderstellingen	p. 79
4.3.3. Finale veronderstellingen	p. 81
4.3.4. Bestuurlijke veronderstellingen	p. 83
4.3.5. Conclusie Rotterdam	p. 83
4.4. Tilburg	p. 85
4.4.1. Normatieve veronderstellingen	p. 85
4.4.2. Causale veronderstellingen	p. 88
4.4.3. Finale veronderstellingen	p. 90
4.4.4. Bestuurlijke veronderstellingen	p. 92
4.4.5. Conclusie Tilburg	p. 92
4.5. Opvallende thema's/tussenconclusie	p. 94
5. Conclusie & discussie en aanbevelingen	p. 95
5.1. Conclusie	p. 95
5.1.1. Artistiek-inhoudelijk nooit hoofdwaarde	p. 95
5.1.2. Ondanks gentrificatie inzet op tijdelijkheid	p. 96
5.1.3. Doorstroming vs. waardendeling en balans	p. 96
5.1.4. Indirecte macht in beleidsnetwerken	p. 97
5.1.5. Beantwoording onderzoeksvraag	p. 98
5.1.6. Discussie	p. 99
5.2. Aanbevelingen voor vervolgonderzoek	p. 102
6. Bibliografie	p. 103
Bijlagen	p. 108

1. Inleiding

Sinds maart 2018 mag ik het eervolle ambt van gemeenteraadslid bekleden in Deventer. Voor gemeenteraadsliden gaan veel deuren open en het takenpakket is divers en omvangrijk. We dienen moties in, maken het wethouders en collega's moeilijk in het debat, stellen vragen en spreken veel mensen die in onze gemeente wonen, werken en/of genieten van hun vrije tijd. Het spreken met mensen vind ik het leukste van mijn werk en het was in januari 2019 dat ik weer eens een zeer boeiend gesprek had. Ik ontmoette op het Havenkwartier in Deventer een culturele maker die zich grote zorgen maakte over het culturele klimaat van dit gebied. Voordat ik de inhoud van dit gesprek weergeef, zal ik kort in beeld brengen wat het Havenkwartier is. Op de startpagina van de Havenkwartier-website staat het volgende over dit gebied te lezen:

Het Havenkwartier is een karaktervol gebied waarin industrieel erfgoed, creatieve ondernemers, kunst en cultuur, horeca, bouwen en wonen gecombineerd worden met een nog werkzame binnenhaven. Het Havenkwartier is synoniem aan experiment, pionieren en ruimte voor ideeën. (Havenkwartier)

Het Havenkwartier is een gebied dat net buiten de binnenstad van Deventer ligt. De gemeente Deventer wist een tijdlang niet wat ze met dit (voormalig) industriegebied wilde, terwijl het in de tussentijd dienstdeed als rafelrand en culturele broedplaats. Mede door de crisis uit 2008 bleek dat de ingeslagen weg van traditionele vastgoedontwikkeling een doodlopende was. Rond 2010 kwam de gemeente, na uitgebreid advies, met het plan om naar zogenaamd Vlaams Model een totaal andere manier van gebiedsontwikkeling te starten met bovenstaand citaat als doelstelling. Dit Vlaams Model kenmerkt zich door een organische werkwijze, waarbij met name het flexibele bestemmingsplan ruimte en vrijheid biedt aan allerlei culturele ondernemers, creatieve bedrijven, vastgoedondernemers en ga zo maar door. (Havenkwartier) Deze ontwikkelingen hadden wel tot gevolg dat de kunstenaars die zich in eerste instantie hadden genesteld in het Havenkwartier zichzelf hier niet langer konden handhaven: huurprijzen stegen, mede doordat de bijdrage van provincie en gemeente die er in eerste instantie wel was opdroogde. (Havenkwartier)

Dit brengt mij weer op het gesprek dat ik dus had in januari 2019 met een culturele maker uit het Havenkwartier. In dit gesprek lag de focus vooral op de

positie van kunstenaars en culturele makers en hun behoefte aan werkruimten en de wenselijkheid van broedplaatsen. Hans¹ vertelde mij dat hij merkte dat de mix van kunstenaars aan de ene kant en creatieve bedrijven aan de andere kant door aan het slaan was naar de kant van de creatieve bedrijven. Hans gaf aan dat hij en veel medekunstenaars het gevoel hadden gekregen dat de gemeente het verloren geld als gevolg van de crisis moest terugverdienen en dat daarom hoge inkomsten de voornaamste motivatie waren om het gebied te ontwikkelen. Volgens hem ontbrak het aan regie op visieniveau en kon het daarom gebeuren dat snelle initiatieven op het gebied van kunst en cultuur het aflegden tegen het verkopen van vastgoed en gronden voor een zo hoog mogelijke prijs. Op de vraag wat de gemeente zou moeten doen om ruimte te blijven bieden aan kunstenaars en andere culturele makers, was het antwoord van Hans duidelijk: ‘als de gemeente het daadwerkelijk zo belangrijk vindt, moet zij daarvoor gaan staan en een duidelijke visie met dito beleid neerleggen.’

We maken een kleine sprong in de tijd naar juni 2019. Samen met een collega van de PvdA had ik op een snikhete zomeravond een kleine conferentie in Deventer georganiseerd over culturele broedplaatsen. De locatie was vanzelfsprekend het Havenkwartier. Er waren vijf sprekers, onder wie Edwin van Meerkerk. In zijn theoretische lezing gaf hij weer hoe overheden trachten beleid te maken op het gebied van culturele broedplaatsen en de manier waarop dit soort gebieden zich ontwikkelen. Tijdens deze lezing ging Van Meerkerk in op het feit dat steeds meer Nederlandse gemeenten een zogenaamd broedplaatsenbeleid hebben, waarin zij proberen om culturele broedplaatsen een meer structurele plek in de gemeente te geven. Tijdens zijn lezing legde hij een interessante paradox bloot: hoe minder beleid er is op het gebied van culturele broedplaatsen, hoe meer van deze broedplaatsen er zijn. Tegelijkertijd zijn dus steeds meer gemeenten bezig om broedplaatsenbeleid vorm te geven en is er die roep vanuit de kunstenaars en culturele makers zelf dat de gemeente voor culturele broedplaatsen moet gaan staan. Tijdens diezelfde conferentie was ook de stedenbouwkundige aanwezig die in 2010 verantwoordelijk was voor de koerswijziging. Ook uit zijn verhaal werd duidelijk dat Deventer niet voor een unieke uitdaging staat, maar dat men (naast het bekende voorbeeld van de NDSM-werf in Amsterdam) in steeds meer gemeenten bezig is met het ruimte geven aan experiment, broedplaatsen en vernieuwing. Hij

¹ Vanwege de privacy van de culturele maker in kwestie is Hans een fictieve naam.

gaf hierbij de voorbeelden van de *Bossche Stadsdelta* in Den Bosch en de gebiedsagenda *Made In Den Haag*.

Tijdens de conferentie gaf Van Meerkerk drie voorbeelden van broedplaatsen in Europese steden die voor veel andere steden de inspiratie vormden om ook broedplaatsen de ruimte te geven: Glasgow, Berlijn en Barcelona. De drie steden verschillen als dag en nacht met elkaar, zo vertelde Van Meerkerk ons, zowel in soort stad als het ontstaan van de broedplaatsen. Dit gegeven maakt het lastig om een eenduidig recept te formuleren voor succesvol broedplaatsenbeleid. Waar het ontstaan van de broedplaatsen in bijvoorbeeld Glasgow een duidelijke aanleiding (een grootschalig evenement) kende, was dit in Barcelona maar één factor: de overheid zelf.

Wat de conferentie voor mij in ieder geval duidelijk maakte, is dat culturele broedplaatsen en overheden op wat voor manier dan ook met elkaar in verbinding staan. Zo zijn kunstenaars en culturele makers die werken in broedplaatsen onderdeel van de samenleving waarin deze broedplaatsen gesitueerd zijn. Opvallend daarbij is dat kunstenaars en culturele makers zich niet snel gebonden voelen aan één plek binnen een stad of gemeente: ze verkopen hun werk via internet of op beurzen elders in de wereld en ze gaan op tournee met hun band of toneelgezelschap. Dit maakt dat kunstenaars en culturele makers, in tegenstelling tot werkenden in andere sectoren, gemakkelijker van werkplek naar werkplek gaan, omdat ze voor hun werk maar in beperkte mate afhankelijk zijn van de locatie waar ze werken en daar dus ook weinig tot geen binding mee voelen. Dit heeft tot gevolg dat het voor kunstenaars en culturele makers (zeker de individuele kunstenaars en culturele makers) wat gemakkelijker is om panden en werkplekken in steden met te hoge huren te vermijden en juist de landelijke, onontgonnen of niet ontwikkelde gebieden en panden op te zoeken. (Markusen 1926) Het zijn dus vaak gebieden die (nog) niet op de ontwikkelagenda van overheden staan en daardoor als het ware ‘over’ zijn. Dit worden ook wel *ploaps* genoemd: places left over after planning. Dit soort gebieden worden dan overgenomen door een groep culturele makers die deze plekken veranderen in culturele werkplekken of broedplaatsen. (Mommaas 508) Het is daarbij geen toeval dat culturele broedplaatsen juist in dit soort, wat alternatieve gebieden ontstaan. Het experimenteren en uitproberen dat deze broedplaatsen kenmerkt kan floreren op het moment dat de kunstenaars en culturele makers de ruimte krijgen om dit te doen en op een directe manier kunnen communiceren met elkaar en hun publiek. (Lijster e.a. 146)

Nu het woord planning is gevallen, is het nuttig om het ontstaan van culturele broedplaatsen in een wat bredere context te plaatsen dan alleen de broedplaats zelf. Economische planning en ruimtelijke ordening zijn er namelijk niet ineens als een soort natuurverschijnsel. Het zijn handelingen die zijn bedacht, in dit geval door gemeentelijke overheden: beleid is willens en wetens handelen. Het gaat hierbij over de beginselen, gewenste richting en het voeren van bestuur, waarbij besef van mogelijkheden en onmogelijkheden belangrijk is. (Hoogerwerf 17) En op het snijvlak van beleid en cultuur ga ik dit onderzoek doen. Ik kom daar zo meteen in deze inleiding op terug.

Wanneer het gaat over cultuurbeleid en de positie van culturele broedplaatsen daarbinnen, valt iets op. Het is ontzettend ingewikkeld voor zowel het cultuurbeleid als de culturele broedplaatsen om elkaar te vinden. Culturele broedplaatsen passen niet in de traditionele kunsten met bijbehorende culturele instellingen, ze kennen geen duidelijke en hiërarchische structuur en organisatie en ze passen maar moeilijk in de culturele canon. (Lijster e.a. 133) Deze drie ingewikkeldheden betreffen het nationale cultuurbeleid. Een oplossing die daarbij door de Raad van Cultuur wordt aangedragen, is de verantwoordelijkheid voor culturele broedplaatsen onderbrengen bij lokale overheden. Op zich is dit een logische gedachte, aangezien de culturele broedplaatsen dan ook meteen in contact staan met de overheidslaag waar ze door inwoners het meest wordt ervaren: de gemeente. (Lijster e.a. 146)

En nu wordt het interessant. De uitkomst van de optelsom die ik hiervoor uiteen heb gezet, is dat culturele broedplaatsen en de gemeentelijke overheid veel met elkaar te maken hebben. Wat het wetenschappelijk boeiend maakt, is dat er nog niet op gestructureerde wijze is onderzocht welke veronderstellingen ten grondslag liggen aan het gemeentelijk cultuurbeleid als het gaat om culturele broedplaatsen en hoe deze veronderstellingen zich verhouden tot de veronderstellingen en theorieën uit de cultuurwetenschap, terwijl er dus wel steeds meer gemeenten zijn die met zogenaamd broedplaatsenbeleid op de proppen komen. De onderzoeken die over culturele broedplaatsen te vinden zijn binnen het Nederlandse onderzoek, beperken zich bijvoorbeeld tot één casus. Zo is er in Amsterdam een onderzoek gedaan naar het functioneren van het Bureau Broedplaatsen dat in Amsterdam verantwoordelijk is voor het broedplaatsenbeleid. Daarnaast heeft het tijdschrift *Boekman*, dat uitgegeven wordt door het gelijknamige kenniscentrum in Nederland

op het gebied van kunst, cultuur en beleid, in het voorjaar van 2019 een themanummer geweid aan kunst en het maatschappelijk experiment. In dit themanummer worden de culturele broedplaatsen vooral van binnenuit beschouwd. Zo komen er twee initiatiefnemers van broedplaatsen aan bod en zij spreken, als het gaat over culturele broedplaatsen, van een samenwerkplaats: 'het gaat over samen aan iets werken, zonder dat er meteen bezit geclaimd wordt en iets direct economische waarde toebedeeld krijgt' (Reinsma 15).

Ook op Europese schaal zijn er beschouwingen over culturele broedplaatsen. Op initiatief van de European Cultural Foundation werd het programma Connected Action for the Commons opgezet. Dit programma functioneerde tussen 2013 en 2017 en kende zes deelnemende organisaties uit Kroatië, Polen, Moldavië, Spanje, Frankrijk en Zweden. De gemeenschappelijke visie van deze zes organisaties was dat kunst en cultuur in staat is om het gehele systeem te bevragen en daarmee een bijdrage kan leveren aan het oplossen van mondiale vraagstukken, zoals de klimaatproblematiek. (Lechner 33) De organisaties, die alle als culturele broedplaats worden aangemerkt, kenden als overeenkomst dat zij mensen en ideeën samenbrachten en sterk ingebed waren op lokaal niveau. (Lechner 33) Deze zes organisaties gingen vervolgens vanuit gemeenschappelijkheid en samenwerking op zoek naar hun gedeelde waarden en formuleerden zo een gezamenlijke missie. Het programma liet als slotsom vooral zien dat overheden tussen de mensen moeten gaan staan en niet erboven. (Lechner 35) In het Nederlandse onderzoek zijn het vooral beschouwende en beschrijvende artikelen die te vinden zijn over broedplaatsen, die niet per se van wetenschappelijke aard zijn.

Wel is er in 2016 in Engeland in opdracht van de Britse overheid een onderzoek gedaan naar wat deze auteurs 'creative hubs' noemen. Wat hierbij opvalt, is dat de niet zozeer op zoek zijn gegaan naar wat een creative hub precies is, maar vooral de diversiteit in kaart hebben willen brengen. Dit hebben de onderzoekers gedaan door deze hubs van binnenuit te bestuderen door middel van interviews en deze niet van buiten te observeren. Het onderzoek laat vooral zien dat iedere hub contextgebonden is, waarbij voldoende interactie met de omgeving wel onontbeerlijk is. Het onderzoek omvat een combinatie van deskresearch en interviews. (Dovey e.a. 4-5) Dit onderzoek doet verder geen uitspraken over de rol van overheden en mogelijk beleid op het gebied van deze hubs.

Verder is er door een groep van Vlaamse en Nederlandse wetenschappers een platform opgericht dat zichzelf tot doel heeft gesteld om het fenomeen van culturele broedplaatsen te onderzoeken: The Culture Commons Quest Office (hierna: CCQO).

Dit internationale platform behoort tot de Universiteit van Antwerpen en heeft als doel om de voorwaarden te onderzoeken voor het behoud van creativiteit in zowel de klassieke kunsten als de creatieve sector in een stedelijke context. Hierbij zoekt zij de relatie met zogenaamde 'commons'. (CCQO) Mijn onderzoek sluit aan bij de vragen die het platform wil beantwoorden. Het platform heeft een vijftal onderzoeksvragen geformuleerd en één daarvan is: 'welke voorwaarden kunnen steden creëren om culturele 'commons' te faciliteren [...]?' (CCQO) De culturele broedplaatsen, of breder: de ruimte voor experiment en vernieuwing, vormen een thema dat actueel is in het hedendaagse cultuurdebat. Hierbij gaan deze onderzoekers er als norm wel vanuit dat die commons iets goeds zijn en dat daarop ingezet moet worden, terwijl er in mijn optiek wel nog een vraag voor zit. We weten namelijk nog helemaal niet hoe gemeenten denken over culturele broedplaatsen en wat ze daarover zeggen en schrijven. Toen deze gedachte in mij opkwam, in combinatie met die boeiende paradox die ik zojuist noemde, vormde zich al vrij snel een onderzoeksvraag, waarover verderop in deze inleiding meer. De Boekmanlezing 2019 ten slotte, uitgesproken door Caroline Nevejan, ging ook specifiek over het thema 'culturele broedplaatsen'. Zij betoogde dat kunst en cultuur van vitaal belang zijn voor stadsontwikkeling en voor het gevoel van veiligheid van mensen. De taak van de gemeente is om ruimte te bieden aan kunst en cultuur, maar deze ruimte niet zelf in te vullen. (7) Dit is tegelijkertijd het enige dat Nevejan concreet zegt over de rol van de gemeentelijke overheid.

Zoals ik al eerder zei: het is duidelijk dat gemeentelijke overheden en culturele broedplaatsen veel met elkaar hebben te maken. Er is veel bekend over het ontstaan van broedplaatsen, waarom ze ontstaan en ook hoe ze weer verdwijnen: culturele broedplaatsen hebben systematisch moeite om hun maatschappelijke meerwaarde aan te tonen om hun bestaansrecht te legitimeren, terwijl commerciële projectontwikkelaars hier wel goed toe in staat blijken te zijn. Vastgoedprijzen stijgen en de initiatiefnemers van het eerste uur worden verdrongen. (Musch e.a. 56) Dit zogenaamde gentrificatieproces maakt het voortbestaan van culturele broedplaatsen onzeker, terwijl er dus wel de wens is bij steeds meer gemeenten om broedplaatsen een structurele plek te geven in het beleid. Er is echter, zoals gezegd, geen onderzoek gedaan naar de vraag hoe overheden denken over broedplaatsen, welke aannames er in hun beleid zitten en hoe dichtbij of veraf dit staat van de veronderstellingen uit de cultuurwetenschap.

Dit brengt mij op de volgende onderzoeksvraag:

Wat is de inhoud van het culturele broedplaatsenbeleid van Nederlandse gemeenten met eigenstandig beleid op dit gebied en welke elementen van dit beleid worden daarbij met welke redenering als kansrijk of succesvol bestempeld?

De term eigenstandig zal ongetwijfeld vragen oproepen. Ik bedoel hier in het kort mee dat volwaardig beleid, of dit nou passages of zelfstandige nota's zijn, altijd moet bestaan uit drie delen: doeleinden, middelen en tijdskeuzes. (Hoogerwerf 19) In het hoofdstuk 'kwantitatieve analyse' kom ik hier uitgebreider op terug.

Ik snap het volledig wanneer het je als lezer nu een beetje duizelt als het gaat om de vraag wat dan een culturele broedplaats is. De term is nu al behoorlijk vaak gevallen en tot nu toe heb ik in het midden gelaten wat ik er dan precies onder versta en op welke wijze ik dit aanvlieg. Dit is een bewuste keuze, omdat ik je als lezer eerst wilde laten voelen hoe diffuus en relatief nieuw het onderzoeksgebied is, waardoor er nog veel onduidelijk is. Gelukkig is er wel goed nieuws voor diegene die het dus nu duizelt; het volgende hoofdstuk, het theoretisch en methodologisch kader, gaat in op een werkbaar en afgebakend begrip van culturele broedplaats die tegelijkertijd bruikbaar is voor mijn onderzoek.

Bestuurskunde vs. Cultuursociologie

Om wetenschappelijk onderzoek te doen, is er – naast een onderzoeksvraag – ook gereedschap nodig om de onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden. En dit gereedschap leen ik uit twee wetenschapsgebieden die beide betrekking hebben op (delen van) mijn onderzoeksvraag: bestuurskunde en cultuursociologie.

Bestuurskunde is een empirisch-analytische wetenschapsstroming die communiceert met andere wetenschapsgebieden, zoals de sociologie of kunst- en cultuurwetenschappen. Bestuurskunde biedt begrippen en methoden om overheidsbeleid (in dit geval op het gebied van culturele broedplaatsen) te beschrijven en de veronderstellingen achter dit beleid bloot te leggen. (Hoogerwerf 11) Concreet betekent dit dat de gedragingen en opvattingen van het openbaar bestuur onderzocht worden en dat dit wordt gedaan door veronderstellingen op drie niveaus in beeld te brengen: finale (doel-middel), causale (oorzaak-gevolg) en normatieve veronderstellingen van beleid. Deze drie veronderstellingen zijn niet neutraal en vormen samen de gereconstrueerde beleidstheorie. (Heffen 216)

Binnen de cultuursociologie staan onder andere de structuren en netwerken van culturele productie, distributie en consumptie centraal. In dit wetenschapsgebied worden onderliggende relaties tussen actoren en functies blootgelegd en de manier waarop zij zich tot elkaar en de betreffende cultuuruiting verhouden. Er wordt daarbij vanuit gegaan dat actoren in meer of mindere mate invloed uitoefenen op de totstandkoming van cultuur. (Bottero e.a. 22) Zij stelt bovendien dat sociale structuren dominant zijn boven individuele voorkeuren en keuzen. Daarnaast lijken culturele broedplaatsen zich in hun ontstaan en bestaan te onttrekken aan de logica van het beleid. Om de logica van deze broedplaatsen bloot te leggen, is het gebruik van cultuurwetenschap daarom noodzakelijk. Op deze manier is het mogelijk om die logica te confronteren met de logica van het gemeentelijk beleid. Verder doet de cultuurwetenschap uitspraken over de waarde van kunst en cultuur en de voorwaarden die een kunstenaar nodig heeft om zijn of haar werk te kunnen doen.

Beide wetenschapsgebieden berusten op theoretische vooronderstellingen. In het geval van bestuurskunde gaat het hierbij om de vooronderstelling dat beleid uit drie niveaus bestaat (finaal, causaal en normatief.) Beleid kan volgens de bestuurskunde worden gezien als het bewust ingrijpen van het openbaar bestuur op een probleem in de maatschappij, waarbij het probleem wordt beschouwd als de norm minus de waarneming. (Hoogerwerf 21). Dit houdt in dat een probleem de muur vormt tussen de waargenomen situatie en de gewenste situatie en dat deze muur kan worden geslecht door middel van beleid. De cultuursociologie stelt dat sociale structuren dominant zijn boven individuele keuzen en voorkeuren. Aangezien het openbaar bestuur ingrijpt op een probleem in de maatschappij is het van belang dat het openbaar bestuur kennis heeft van dit deel van de maatschappij, omdat het beleid anders naar alle waarschijnlijkheid niet doeltreffend zal zijn. Een confrontatie tussen deze twee invalshoeken levert daarbij hopelijk waardevolle informatie op over hoe op een succesvolle manier kan worden ingegrepen door het openbaar bestuur (gemeenten) in dit deel van de maatschappij, dat wil zeggen de culturele broedplaatsen.

Hoe dan?

Hoewel ik in mijn theoretisch en methodologisch kader hier uiteraard uitgebreid op terug kom, zet ik hier kort uiteen hoe ik dit onderzoek doe. In de eerste plaats analyseer ik de geselecteerde beleidsdocumenten door gebruik te maken van een kritische discoursanalyse. De discoursanalyse biedt een systematisch en eenduidig

instrumentarium om in beeld te brengen hoe de beleidspraktijk van Nederlandse gemeenten zich verhoudt tot het wetenschappelijke discours. De resultaten van de analyse zullen vervolgens worden geordend in een schema dat voortkomt uit de eerdergenoemde confrontatie tussen cultuursociologie en bestuurskunde.

Hypothese

Gegeven de wens van gemeenten om met structureel beleid broedplaatsen een plek te geven binnen de gemeente, veronderstel ik dat gemeenten – naast het belang van en de toegevoegde waarde voor de gemeente – ook staan voor het belang van de culturele makers en kunstenaars die werkzaam (willen) zijn in deze broedplaatsen om ze zo op een duurzame manier hun werk te kunnen laten doen.

Leeswijzer

Het hoofdstuk (2) dat volgt op deze inleiding, omvat mijn theoretisch en methodologisch kader. Dit hoofdstuk eindigt met een schema, waarmee ik de kwalitatieve analyse op de geselecteerde beleidsdocumenten uitvoer. In hoofdstuk 3 staat allereerst de kwantitatieve analyse van de beleidsdocumenten en -teksten van de G4- en G40-gemeenten centraal. In dit hoofdstuk laat ik zien wat de middelgrote en grote gemeenten zeggen over culturele broedplaatsen en hoeveel alinea's en woorden deze teksten gemiddeld bevatten. In dit hoofdstuk ga ik ook dieper in op de keuze voor de beleidsdocumenten die ik heb onderworpen aan de kwalitatieve analyse. Deze kwalitatieve analyse is te vinden in hoofdstuk 4 en laat de resultaten zien van onder andere de kritische discoursanalyse. Deze resultaten worden getoetst aan de geformuleerde tabel. Deze scriptie eindigt met hoofdstuk 5: de conclusie, discussie en aanbevelingen voor mogelijk vervolgonderzoek.

2. Theoretisch en methodologisch kader

Met de onderzoeksvraag ‘Wat is de inhoud van het culturele broedplaatsenbeleid van Nederlandse gemeenten met eigenstandig beleid op dit gebied en welke elementen van dit beleid worden daarbij met welke redenering als kansrijk of succesvol bestempeld?’ heb ik het gemeentelijk beleid ten aanzien van culturele broedplaatsen geanalyseerd. In deze onderzoeksvraag zitten een aantal componenten die een nadere, theoretische inkadering behoeven en dat gebeurt in dit hoofdstuk. De componenten die worden besproken zijn beleid en culturele broedplaats. Dit zijn de noodzakelijke componenten om de veronderstellingen uit de beleidspraktijk te kunnen confronteren met de veronderstellingen uit de cultuurwetenschap. Dit hoofdstuk sluit af met een methodologische verantwoording over hoe dit onderzoek is gedaan.

2.1. (Overheids)beleid

Wanneer we niet weten wat een bepaald woord betekent, ligt het voor de hand om een woordenboek open te slaan. Als het gaat om het woord ‘beleid’ geeft het woordenboek de volgende definitie: ‘gedragslijn voor de verwezenlijking van bepaalde doelstellingen.’ (Van Dale) Deze definitie is een mooi startpunt om het aspect (overheids)beleid in te kaderen. In de eerste plaats valt in deze definitie het woord gedrag op. Dit aspect is ook terug te zien bij de omschrijving van het begrip ‘beleid’ van Hoogerwerf en Herweijer in hun boek *Overheidsbeleid*. Volgens deze auteurs omvat beleid zowel activiteiten als denkbeelden, oftewel gedragingen en opvattingen. (Hoogerwerf 20) Dit sluit aan bij de wisselwerking tussen het wetenschappelijke onderzoek naar beleid en de praktijk van dat beleid waar ik ook naar op zoek ben in dit onderzoek. Van een beleidsmaker wordt niet alleen verwacht dat deze een visie presenteert op het beleidsprobleem, de in te zetten beleidsinstrumenten en de te bereiken doelen, maar ook dat deze daar daadwerkelijk naar handelt. (Hoogerwerf 20) Voor de helderheid en inkadering geef ik op deze plek wel aan dat ik niet onderzoek of een overheid er daadwerkelijk naar handelt en hoe het gevoerde beleid in de praktijk uitpakt. Kort gezegd: dit onderzoek omvat geen beleidsevaluatie. Zoals ik al eerder schreef, wordt een probleem gedefinieerd als het verschil tussen een maatstaf en een presentatie van de bestaande of verwachte situatie. (Hoogerwerf 21) Hiermee is het niet meteen een beleidsprobleem. Dit wordt het pas op het moment dat het op de beleidsagenda van de overheid komt. (Hoogerwerf 21)

Beleid is enerzijds te definiëren als een samenstel van doeleinden, middelen en tijdskeuzes en anderzijds als een antwoord op een probleem. (Hoogerwerf 21) Dat beleid slechts geldt als een antwoord op een probleem is echter een vrij beperkte weergave, zoals Hans van den Heuvel laat zien in zijn boek *Beleidsinstrumentatie*. Beleid kan zich richten op een verscheidenheid aan doelstellingen en niet alleen als antwoord op een probleem. Het gaat om ambities, over het inrichten van de samenleving of over het wat aangenamer maken van de maatschappij. (Heuvel 14) Een overheid bepaalt aan de hand van een aantal factoren of een maatschappelijke situatie een probleem is. Hiervan is de maatstaf de belangrijkste, aangezien een probleem dus het verschil is tussen verwachte of waargenomen situatie en de maatstaf die wordt gehanteerd. Hierbij is het van belang om op te merken dat een maatstaf niet objectief is. Ook als de maatstaf gebaseerd is op feiten, blijft het een kwestie van kiezen of een situatie ook daadwerkelijk als beleidsprobleem wordt bestempeld. Dit is per definitie subjectief. (Heuvel 16)

2.1.1. Gereconstrueerde beleidstheorieën.

Om antwoord te geven op de vraag wat de inhoud van bepaald beleid is, definieer ik beleid als een gereconstrueerde beleidstheorie. Deze keuze maak ik bewust, omdat deze manier van beleid beschouwen objectieve kaders biedt waarmee inhoudelijk beleid (in dit geval broedplaatsenbeleid) kan worden geanalyseerd.

De manier waarop een overheid tot bepaalde keuzes komt (bijvoorbeeld om een bepaalde situatie als beleidsprobleem te bestempelen), wordt bepaald door de beleidstheorie die zij hanteert. Dit is geen wetenschappelijke theorie, maar een theorie uit de beleidspraktijk. Het omvat veronderstellingen van beleidsmakers, zoals wethouders of gemeenteraadsleden, en is daarmee te beschouwen als een handelingstheorie. (Heffen 205-206) Een beleidstheorie bestaat uit een aantal veronderstellingen. Deze veronderstellingen zijn onder te verdelen in causale veronderstellingen (oorzaak-gevolg), finale veronderstellingen (doeleinden en middelen) en normatieve veronderstellingen (waarden en normen). (Heffen 205)

Hans van den Heuvel noemt dit het herdefiniëren van een maatschappelijk probleem. Hierbij wordt dit probleem op selectieve wijze geherdefinieerd tot een te bereiken wenselijke situatie. (18) Deze herdefinitie vindt plaats op basis van subjectief tot stand gekomen waarden, normen, criteria of beginselen die samen als maatstaf dienen. (18) Deze maatstaf valt daarbij binnen het referentiekader van de beleidsmaker. (19) Dit komt in grote mate overeen met de normatieve veronderstellingen die ik eerder al noemde, ware het niet dat Van Den Heuvel deze

concretiseert in de termen die samen dus de maatstaf vormen. Over de finale veronderstellingen stelt Van Den Heuvel dat het maatschappelijke probleem zodanig als beleidsprobleem geherdefinieerd moet worden dat het beoogde beleid ook effectief kan zijn. (19) Daarom komt in een herdefinitie ook de wijze van interventie door de beleidsmaker naar voren. (19)

In deze paragraaf zal ik deze veronderstellingen nader bespreken, waarbij ik begin met de normatieve veronderstellingen. Dit heeft als reden dat normatieve veronderstellingen van invloed zijn op de andere twee veronderstellingen (welke middelen en doelen zijn acceptabel? Welke causale relaties worden er getrokken?) en daarmee dus als basis van de beleidstheorie gezien kunnen worden. (Heffen 206)

2.1.1.1. Normatieve veronderstellingen

De normatieve veronderstellingen van beleidsmakers houden een direct verband met de politieke cultuur waaruit deze beleidsmakers voortkomen. Deze cultuur omvat opvattingen over de wereld en de plaats van de mens daarbinnen, de bestaande samenleving en de gewenste samenleving. Deze opvattingen zijn doorgaans moeilijk te wijzigen en bepalen voor veel beleidsmakers de richting van hun beleid. Om het even wat filosofischer te maken: dergelijke opvattingen geven veel beleidsmakers antwoord op centrale vragen in hun beleidsleven en dienen als richtsnoer voor hun handelingen. Deze verankering maakt dat deze normatieve veronderstellingen kunnen worden gezien als het centrum van de beleidstheorie. (Heffen 207) Het formuleren van beleid betekent tegelijkertijd dat er een uitspraak moet worden gedaan over de toekomst. Waar beleid in het verleden trachtte de toekomst te voorspellen, zijn beleidsmakers nu opgeschoven naar het verkennen van de toekomst. Beleidsmakers proberen verschillende beleidsopties inclusief de verschillende consequenties zoveel mogelijk in beeld te brengen en nemen in combinatie met hun eigen normen, waarden en opvattingen beslissingen over de richting van het beleid. Deze zogenaamde normatieve verkenning is subjectief aangezien er gedacht wordt vanuit een gewenste toekomstsituatie. (Heuvel 121)

De normatieve veronderstellingen hebben concreet betrekking op een drietal aspecten:

- *De probleemperceptie*: dit geeft antwoord op de vraag hoe een beleidsmaker een bepaalde situatie taxeert. Binnen dit aspect spelen normen en waarden een belangrijke rol. Het gaat er namelijk niet alleen om dat een beleidsmaker

een bepaalde situatie waarneemt, maar ook dat deze als probleem waardeert en/of als onwenselijk aanmerkt. Ook macht speelt binnen de probleempceptie een rol, omdat degene die het probleem op de agenda zet ook degene is die de gewenste oplossing bepaalt. (Heffen 206-207)

- *De beleidsdoelen*: de doelen van een beleidsmaker geven op een gespecificeerde wijze inzicht in de waarden die hij/zij hanteert. Goed of fout spelen hierin geen rol. (Heffen 207)
- *De beleidsmiddelen*: de mogelijke middelen die in te zetten zijn worden onderworpen aan de vraag of zij acceptabel zijn ten opzichte van de opvatting van de betreffende beleidsmaker. (Heffen 207) Vanuit bepaalde opvattingen is het bijvoorbeeld juist om journalisten op te sluiten als zij zich te kritisch uitlaten over de machthebbers en daarmee de orde te handhaven, terwijl dit in de westerse wereld niet als acceptabel wordt gezien.

Het lastige met normatieve veronderstellingen is dat zij niet als waar of onwaar kunnen worden bestempeld. Waar wel onderzoek naar kan worden gedaan, is of de redeneringen logisch en consistent zijn. De consistentie heeft dan betrekking op de vraag of de opvattingen van de beleidsmakers op een logische manier zijn vertaald naar concrete doelstellingen en de in te zetten middelen. Daarnaast kan in beeld worden gebracht hoe navolgbaar de probleempcepties van een beleidsmaker zijn. (Heffen 208)

2.1.1.2. Causale veronderstellingen

Deze veronderstelling brengt factoren met elkaar in verband, waarbij de ene factor wordt aangemerkt als oorzaak en een andere factor wordt geduid als gevolg van die oorzaksfactor. In tegenstelling tot de normatieve veronderstellingen zijn causale veronderstellingen wel te toetsen op hun feitelijkheid en houdbaarheid. Deze kunnen worden getoetst aan de hand van wetenschappelijke criteria en theorieën en daarom wordt er ook wel van empirische veronderstellingen gesproken. (Heffen 208) Hoewel de normatieve veronderstellingen niet kunnen worden getoetst op juist of onjuist houden ze wel verband met de causale veronderstellingen. Er wordt namelijk vaak op basis van een beschrijving van de bestaande toestand een afweging gemaakt over de toekomst. Deze beschrijving van de bestaande toestand wordt ook wel een descriptief scenario genoemd. (Heuvel 121)

2.1.1.3. Finale veronderstellingen

De finale veronderstellingen geven het verband weer tussen doeleinden en de gekozen middelen. Een finale veronderstelling doet een uitspraak over de mate waarin een bepaald middel bijdraagt aan de geformuleerde doelstelling. (Heffen 209)

De middelen die een overheid tot zijn beschikking heeft zijn onder te verdelen in vier categorieën: juridisch, financieel, fysiek en communicatief. De juridische middelen omvatten een groot spectrum van regels, waarmee een overheid de samenleving probeert te sturen. (Heuvel 50; Fenger e.a. 228) Denk hierbij aan wetten en verordeningen. Bij financiële middelen gaat het erom dat mensen worden aangezet tot bepaald gedrag door middel van een financiële prikkel. (Heuvel 75; Fenger e.a. 228) Denk hierbij aan boetes of subsidies. Als het gaat over fysieke middelen kan men denken aan het neerzetten van gebouwen of het afzetten van wegen. (Fenger e.a. 225) Wanneer we het hebben over de communicatieve middelen, hebben we het over de middelen die worden ingezet om externe effecten te bewerkstelligen in de samenleving door middel van informatieoverdracht (eenrichting) of dialoog (tweerichting). (Heuvel 93) Denk hierbij aan voorlichtingscampagnes en reclames. Daarnaast kunnen deze vier beleidsmiddelen nog in twee zaken worden opgedeeld: in verruimende of in beperkende middelen. Dit betekent in het eerste geval dat een overheid gedrag binnen de samenleving tracht te beïnvloeden door mogelijkheden te vergroten, terwijl in het tweede geval juist de mogelijkheden worden beperkt. (Fenger e.a. 227) Kort samengevat geven de finale veronderstellingen antwoord op twee vragen: wat willen we bereiken? (doel) en wat gaan we daarvoor doen? (middel). En doen we dat door middel van zaken verbieden of juist zaken mogelijk maken?

De causale veronderstellingen bevatten elementen waarop finale veronderstellingen zijn gebaseerd. Een bepaalde causale relatie wordt als problematisch gezien en daarop worden vanuit de normatieve veronderstellingen doelen en middelen geformuleerd. Deze elementen worden ook wel de aangrijpingspunten genoemd. (Heffen 209)

De finale en causale veronderstellingen zijn te toetsen aan de hand van wetenschapstheoretische criteria welke bestaan uit vier delen: begripsprecisie, consistentie, informatiegehalte en empirisch gehalte. (Heffen 211) De begripsprecisie betekent dat er uitspraken worden gedaan die niet tot andere interpretaties kunnen leiden en misverstanden voorkomen. Dit houdt bijvoorbeeld in dat een uitspraak als 'het broedplaatsenbeleid van gemeente X moet zoveel mogelijk kunstenaars met elkaar in verbinding brengen' minder precies is dan 'het

broedplaatsenbeleid van gemeente X moet in 2020 hebben geleid tot vier geslaagde samenwerkingsprojecten tussen ten minste drie kunstenaars.’ Ten tweede bevat een beleidstheorie idealiter geen tegenstrijdigheden. Dit betekent dat een beleidstheorie dan consistent is. Daarnaast moet het informatiegehalte van deze veronderstellingen helder zijn en moet men waakzaam zijn op iets zeggen zonder daadwerkelijk iets te zeggen. Ten slotte geeft het empirische gehalte antwoord op de vraag in hoeverre de beleidstheorie steunt op wetenschappelijk onderzoek. (Heffen 211) Met name het hiervoor genoemde empirische gehalte stelt mij als onderzoeker in staat om de veronderstellingen in de beleidsstukken te confronteren met de veronderstellingen uit het wetenschappelijk onderzoek van de cultuursociologie.

In de paragrafen die nu volgen, relateer ik de veronderstellingen die volgen uit het lezen van verschillende modellen, uitspraken en theorieën vanuit de cultuurwetenschap aan de veronderstellingen die ik hiervoor uiteen heb gezet.

2.2. Culturele broedplaatsen

Aangezien ik de culturele broedplaatsen in hun context, dat wil zeggen de gemeentelijke context ga beschouwen, is het noodzakelijk om ook met die bril tot een werkbaar begrip van culturele broedplaatsen te komen. Dit houdt in dat ik in mijn begripsinkadering niet in zal gaan op de culturele broedplaatsen van binnenuit, op hoe de kunstenaars en culturele makers onderling functioneren en de vragen en uitdagingen die dat met zich meebrengt. In het zojuist beschreven theoretische gedeelte over het bestuurskundig perspectief is het uitgangspunt dat de normatieve veronderstellingen van invloed zijn op de finale en causale veronderstellingen. Concreter betekent dit dat ik de doelen en middelen uit de finale veronderstellingen zie als voorwaarden om de normatieve veronderstelling (toegevoegde waarde) te bewerkstelligen en dat de causale veronderstellingen vanuit de normatieve veronderstellingen worden gezien als problematisch. Met deze structuur van beleid duik ik de cultuurwetenschap in om tot het gewenste werkbaar begrip van culturele broedplaatsen te komen en deze te plaatsen in de beleidsstructuur. Dit betekent dat ik deze modellen, uitspraken en theorieën die ik vanuit de cultuurwetenschap gebruik, samenvoeg en onderbreng bij een veronderstelling vanuit de beleidstheorie. Ik heb dus terugkerende thema's vanuit de cultuurwetenschap gedestilleerd. Dit is noodzakelijk om de beleidsdocumenten op een eenduidige manier te kunnen analyseren. Ik gebruik de drie

veronderstellingen (normatief, finaal en causaal) die horen bij een beleidstheorie als zoeklicht om tot een werkbaar begrip van culturele broedplaatsen te komen

2.2.1. Stedelijke ontwikkeling

Het opkomen van culturele broedplaatsen past in een bredere ontwikkeling waarin zogenaamde commons ontstaan. De hedendaagse commons ontstaan tegen het einde van de vorige eeuw als reactie op het feit dat alles in de wereld onzeker lijkt te zijn. Te midden van veel hiërarchische organisaties die functioneren op een roofzuchtige markt, zoeken mensen naar alternatieven om vraagstukken te lijf te gaan. Ze nemen en willen kortom verantwoordelijkheid voor hetgeen dat er in hun leven gebeurt. (Bollier e.a. 21-22) Commons organiseren zich tegen de stroom in van het marktdenken dat zowel in de economie als binnen de overheid diepgeworteld is. (Bollier e.a. 29) Het uitgangspunt van commons is dat zij willen breken met dit marktdenken. (Bollier e.a. 45) Het marktdenken heeft tot gevolg gehad dat mensen zich steeds minder in hun overheid herkennen en de overheid op zijn beurt de wensen van zijn inwoners niet meer herkent. Dit heeft tot gevolg dat mensen zich op andere manieren gaan organiseren in interactieve collectieven. (Bollier e.a. 33) Een belangrijke kanttekening bij het voorgaande is dat deze beschrijving sterk ideologisch is gekleurd. Wat deze beschrijving echter wel laat zien, is dat commons een gedeelde waarde (in dit geval onvrede) kennen die mensen samenbrengt.

De commons vinden we terug in alle sectoren en dus ook in de cultuursector, waar dit zogenaamde commoning sterk samenhangt met de domeinen van ruimtelijke ordening en economische planning. Zoals ik al in de inleiding schreef, kiezen kunstenaars en culturele makers die op zoek zijn naar een werkplek sneller voor landelijke, onontgonnen of niet ontwikkelde panden en gebieden. Zij zijn flexibeler, omdat zij minder afhankelijk zijn van de locatie waar ze werken en dus ook snel weer wat anders kunnen zoeken. (Markusen 1926) Deze gebieden die nog niet op de ontwikkelagenda van overheden staan, worden ook wel – zoals ik ook al in de inleiding schreef – ploaps genoemd: places left over after planning. (Mommaas 508).

In mijn inleiding beschreef ik al dat de ruimtelijke ordening en economische planning van steden in het algemeen en die van culturele gebieden in het bijzonder er niet zomaar zijn. De manier waarop steden omgaan met ruimtelijke ordening en economische planning in relatie tot cultuur is in vijf modellen te vatten:

1. *Het traditionele model:*

Dit model kenmerkt zich door de wetten van het klassieke economische model: zo min mogelijk regels en zoveel mogelijk marktwerking. Deze manier van economische en stedelijke planning heeft als doel om bedrijven te verleiden zich hier te vestigen en kent geen apart of onderscheidend cultuur-economisch beleid. (Grodach 1751)

2. *Het creatieve stad-model:*

Hierin staat het aantrekken van hoogopgeleid en creatief talent centraal om zo economische groei en innovatie te bewerkstelligen. Kunst en cultuur dienen daarbij verleidingsvoorzieningen, aangezien het gewilde talent waarde hecht aan kunst en cultuur. (Grodach 1749)

3. *Het culturele industrie-model:*

Bij dit model gaat het vooral om het leggen van verbindingen tussen verschillende sectoren, waar werkenden elkaar versterken door middel van kennisuitwisseling en training. Dit model richt zich er daarbij op om risico's in deze uitwisseling en ongewenste kosten zoveel mogelijk te beperken. (Grodach 1749-1750)

4. *Het culturele beroepen-model:*

In dit model staan de culturele makers en kunstenaars centraal en wat zij nodig hebben om hun werk goed te kunnen doen. Hierbij staat de artistieke meerwaarde centraal en worden kunstenaars en culturele makers in staat gesteld om deze te kapitaliseren. (Grodach 1750)

5. *Het culturele planning-model:*

Kunst en cultuur dienen in dit model als katalysator van buurtontwikkeling. Door kunst en cultuur in te zetten als aanjager, is de aanname dat buurten zich ten positieve ontwikkelen. (Grodach 1750)

Wanneer we deze modellen wat nader bekijken, zien we in de stedelijke ontwikkeling van culturele broedplaatsen dat met name het 'creatieve stad-model' veel terugkomt met gentrificatie als gevolg. De creatieve beroepen, die ook gaan over ingenieurs en architecten, die over veel economisch kapitaal beschikken vervangen de kunstenaars en culturele makers die veel cultureel kapitaal, maar weinig economisch kapitaal hebben. (Cameron e.a. 41) Culturele makers en kunstenaars baseren hun locatiekeuze op hoeveel aandacht er is voor culturele werkruimten en hoeveel overheden bereid zijn om erin te investeren. Beleidsmakers 'gebruiken' de kunstenaars en culturele makers vervolgens om met hun weinige eisen waarde toe

te voegen aan een bepaald, nog niet ontwikkeld gebied of pand. Van deze waarde profiteren de kunstenaars en culturele makers vervolgens niet mee, omdat zij deze gestegen waarde (en de daarmee gepaarde stijgende huurprijzen) simpelweg niet kunnen betalen. De toegevoegde waarde van kunstenaars en culturele makers is dus vooral economisch en niet cultureel. (Lavanga 14) Voor beleidsmakers blijkt het complex om kunstenaars en culturele makers te beoordelen op basis van culturele waarden, waardoor zij niet profiteren van het proces waar ze wel deel van uitmaakten. (Lavanga 15)

Dit aspect van het begrip culturele broedplaats is vooral een causaal verhaal. Het laat ten eerste zien hoe de stedelijke ontwikkeling als oorzaak tot gevolg heeft dat kunstenaars en culturele makers in de problemen komen. Ten tweede laat het aspect 'stedelijke ontwikkeling' zien hoe het organiseren van kunstenaars en culturele makers het gevolg is van een gedeelde wens. Daarom bestempel ik het aspect 'stedelijke ontwikkeling' als de causale veronderstelling vanuit de cultuurstudie.

2.2.2. Kenmerken van een culturele broedplaats als werkplek voor kunstenaars en culturele makers

De werkplek van kunstenaars en culturele makers wordt door Pascal Gielen ook wel de biotoop van de kunstenaar genoemd. Deze biotoop bestaat uit vier domeinen, waarbinnen de kunstenaar/culturele maker actief is: de domestieke ruimte, de gemeenschapsruimte, de marktruimte en de civiele ruimte. (Gielen 76)

De domestieke ruimte

In deze ruimte kan de kunstenaar/culturele maker in geborgenheid zijn creativiteit aan intimi tonen, maar kan hij/zij zich ook nog belachelijk maken. In deze ruimte is de artistieke uiting nog spel en experiment en is de kunstenaar/maker bezig in alle rust met theoretische kennisopbouw. (Gielen 77-78) De domestieke ruimte biedt alle ruimte en tijd om theoretische inzichten in praktijk uit te proberen. (Gielen 84) Deze werkplek (of biotoop) bevindt zich, zoals ik ook in de vorige paragraaf beschreef, bij uitstek in wat alternatieve, onontwikkelde gebieden. Deze gebieden, die niet in de directe aandacht staan, zorgen er namelijk voor dat het experimenteren en uitproberen dat broedplaatsen kenmerkt kan floreren en op een directe manier kunnen communiceren met elkaar. (Lijster e.a. 146) Dit experimenteren kunnen we ook zien als het vieren van successen en mislukkingen.

(Wijn 110) De meest belangrijke voorwaarde voor broedplaatsen is dat er daadwerkelijk kunst wordt gemaakt. (Lijster e.a. 146; Wijn 110)

De gemeenschapsruimte

De kunstenaar/culturele maker omringt zich met professionals en andere peers, waarmee hij/zij reflecteert op de eigen kunst en de kunstvorm als geheel. Dit leidt ook tot confrontatie en dissensus. Tegelijkertijd worden er tussen de peers ook professionele netwerken gesmeed. Juist in de kleinere culturele organisaties, zoals broedplaatsen, kunnen kunstenaars en culturele makers vanuit verschillende disciplines zichzelf ontwikkelen door te leren van elkaar. (Markusen 1932; Wijn 110) Deze professionele netwerken zijn tijdelijk, maar bieden wel voldoende veiligheid om ideeën en theorieën uit te wisselen. Vertrouwen is hierin voor dit soort broedplaatsen een sleutelbegrip en dit wordt bereikt door middel van regels, sancties en een hoge participatiegraad van leden. (Beckenkamp 117) Het is in die zin vrije ruimte, omdat de kunst of het idee op dat moment nog niet blootstaat aan de grillen van de markt of de opinie van het publiek. (Gielen 78-79) In het verlengde van deze vrijheid ligt het belang van autonomie voor deze broedplaatsen. Ze houden zich niet aan de regels van de markt, maar bepalen binnen de grens van deze broedplaats hun eigen regels. (Meretz 129; Cameron 43) Het woord 'gemeenschap' ligt duidelijk besloten in deze ruimte, hetgeen allereerst wil zeggen dat samenwerking, consensus en gezamenlijke verantwoordelijkheid sleutelbegrippen zijn. (Helfrich 144-145) Culturele makers en kunstenaars voelen zich intrinsiek gemotiveerd om met hun culturele kapitaal een bijdrage te leveren aan de ontwikkeling van het gebied waar ze hun broedplaats/werkplek vestigen. Ze doen dit op basis van gedeelde waarden. (Cameron 41) Ook in een ander rapport waar onder andere Pascal Gielen aan heeft meegewerkt komt het woord 'gemeen' terug: dit is een ruimte 'van culturele uitwisseling en dissensus waarin uiteenlopende meningen, attitudes en leefstijlen voortdurend botsen' (Gielen e.a. 121).

Beide ruimten hierboven kenmerken zich door een hoog gehalte van experiment, met ruimte om te falen of dingen anders te willen doen. Dit geldt veel minder in de andere twee ruimten. (Gielen 80) Er is met andere woorden dus voldoende intimiteit om je als kunstenaar of culturele maker te ontwikkelen en in 'stilte' aan de kunst te werken.

De marktruimte

De kunstenaar/maker biedt binnen deze ruimte zijn kunst aan in ruil voor geld. De sociale verhoudingen beperken zich dus in principe tot een economische transactie. Tegelijkertijd spelen bij levende artiesten sociale interacties wel degelijk een rol en verkopen ze niet zomaar aan iedereen. (Gielen 80-81) Daarnaast zijn broedplaatsen ook als zodanig van economische waarde in het kader van het aantrekkelijker maken van een gebied.

De civiele ruimte

De kunstenaar/maker wordt met zijn haar werk in deze ruimte publiekelijk getoond, gerecenseerd en becommentarieerd. Ook weer een plek van confrontatie en dissensus. Het wordt daarmee niet alleen onderdeel van een discussie op het gebied van een kunsttheorie (door professionals in de gemeenschapsruimte), maar ook van discussies op het gebied van beleidsdocumenten en subsidieregelingen. (Gielen 81-82)

Een kunstenaar of culturele maker die een gezonde, duurzame creatieve praktijk wil ontwikkelen, moet in zijn biotoop een balans kennen tussen de vier domeinen. (Gielen 83) Ieder domein heeft zijn eigen specifieke toevoeging aan de biotoop van de kunstenaar dat van belang is om deze creatieve praktijk op te bouwen. De theorie en artistieke ontwikkeling vanuit de domestieke ruimte en gemeenschapsruimte en de praktijk om de kunst te ontsluiten in de marktruimte en de civiele ruimte dienen op een organische manier in elkaar te grijpen. (Gielen 89)

2.2.3. Toegevoegde waarde culturele broedplaatsen

Bij deze waarde ga ik niet uitsluitend in op de vraag wat culturele broedplaatsen toevoegen, aangezien hier nog niet heel veel onderzoek naar gedaan is. Om deze veronderstelling wel voldoende gewicht mee te geven, ga ik in deze paragraaf ook in op de toegevoegde waarde van kunst en cultuur als geheel.

Wanneer het expliciet gaat om de waarden van kunst en cultuur, zijn dit er doorgaans grofweg drie: artistiek-inhoudelijk, maatschappelijk en economisch. De laatste twee waarden zijn daarbij niet exclusief voorbehouden aan de kunsten, terwijl dat bij de artistiek-inhoudelijke waarde wel het geval is, want: 'een winkelcentrum heeft ook economische waarde en van een ziekenhuis worden mensen ook beter. Het artistiek-inhoudelijke is hetgeen dat kunst en cultuur onderscheidend maakt'. (Bots 5) Er zijn bij deze artistiek-inhoudelijke waarde vier

perspectieven te onderscheiden, waarbij de maatschappelijke waarde wel onderdeel is van een van deze perspectieven: het creërende perspectief, het recipiërende, het professionele en het maatschappelijke perspectief. (Bots 5)

Het creërende perspectief: hier worden de kunsten benaderd vanuit standpunt van de maker. Hij is de eerste die een uitspraak kan doen over de kwaliteit van zijn of haar werk, gebaseerd op eigen normen. Waarden die voor iedere kunstenaar van belang zijn: autonomie en authenticiteit. (Bots 5) Hier zien we ook weer een duidelijke koppeling met de domestieke ruimte van Gielen uit het hiervoor beschreven aspect. De kunstenaar/culturele maker werkt zelf aan zijn/haar kunst en kan dit doen in alle veiligheid en intimiteit met voldoende ruimte voor experiment.

Het recipiërende perspectief: benaderd vanuit het standpunt van de ontvanger. Kunst doet een appél op de emoties van de ontvanger en heeft een cognitieve waarde: het biedt nieuwe blikvelden, nieuwe inzichten en opent nieuwe werelden. Zeggingskracht is hierin een centraal begrip. (Bots 5-6) Hier is ook een duidelijke koppeling te zien met de biotooptheorie in de vorm van de civiele ruimte.

Het professionele perspectief: benaderd vanuit de kunstwereld zelf, zoals de expert, de peers, de critici. In dit perspectief wordt de kunst tegen het licht gehouden en wordt deze bevraagd op hoe zij de traditie waarin kunst staat behoudt of er juist mee breekt. Termen als vakmanschap, vernieuwing en oorspronkelijkheid staan hierin centraal. (Bots 6) Hier zien we weer een duidelijke koppeling met de biotoop van Gielen en dan specifiek de gemeenschapsruimte, waarin de kunstenaar/culturele maker kan bouwen aan netwerken en kan leren van de ander.

Het maatschappelijke perspectief: kunst en cultuur reflecteren op de samenleving, bouwen identiteiten van samenlevingen (of gemeenten) en dragen bij aan meningsvorming hierover. Kunst biedt een vrijplaats voor visies die elders in de samenleving niet worden getolereerd. (Bots 6) Dit maatschappelijke perspectief heeft wel wat meer toelichting, aangezien de gemeente er is voor de maatschappij en ik de culturele broedplaatsen vanuit het gemeentelijke perspectief beschouw.

Cultuur helpt individuen om te integreren in een specifieke sociale, politieke en economische orde. Cultuur leert mensen bestaande manieren van handelen en

zijn in een bepaalde samenleving en schenkt daarmee ook zin aan een menselijk leven in die maatschappij. Dit is de socialiserende functie van cultuur. (Gielen e.a. 12) Nadat een individu een bepaalde orde zich eigen heeft gemaakt, komt de kwalificerende functie om de hoek kijken. Via cultuur worden er ordeningen in de samenlevingen aangebracht die gaan over de vraag wat men wel of niet belangrijk acht. Een individu leert onderscheid te maken tussen goede en slechte cultuur en tussen kunst en niet-kunst. (Gielen e.a. 14-15) Cultuur leert individuen vervolgens om een zelfstandige, kritische, onafhankelijke positie in te nemen in de samenleving. Dit wordt ook wel de subjectiverende functie van cultuur genoemd. (Gielen e.a. 16) De processen van socialiseren, kwalificeren en subjectiveren behoren tot de hoofdtaak van de cultuursector. (Gielen e.a. 16)

Een ander belangrijke meerwaarde van de cultuursector is het feit dat deze de samenleving een spiegel voorhoudt en de status quo kan doorbreken en bevragen. Dit wordt ook wel de onmaat van cultuur genoemd. (Gielen e.a. 26) Hiermee wordt bedoeld dat cultuur in staat is om alternatieve visies en mogelijkheden te presenteren waarmee maatschappelijke problemen en vraagstukken in een ander daglicht komen te staan.

Zoals ik daarnet al schreef dragen kunst en cultuur bij aan de identiteiten van gemeenten. Als het gaat om de stedelijke ontwikkeling van bepaalde gebieden voegen de kunstenaars en culturele makers met hun werkzaamheden het besef van culturele waarde toe aan ontwikkelingsgebieden en adresseren zij op deze manier het unieke van de locatie. (Cameron e.a. 44) In aanvulling hierop benoem ik Quirijn van den Hoogen die in het boek *Handboek Cultuurbeleid* betoogt dat iedere stad wel beschikt over een netwerk van straten en openbaar vervoer, maar dat steden zich juist onderscheiden op de bewuste creatie van culturele uitingen. Cultuurbeleid stelt gemeenten in staat om de eigen identiteit vorm te geven en initiatieven die binnen deze identiteit passen te ondersteunen. (Hoogen 340-345)

Wanneer het gaat om de economische waarde van kunst en cultuur (noot: deze zijn dus niet alleen toe te schrijven aan kunst en cultuur, maar ze dragen er wel aan bij) zijn dit er voor gemeenten drie:

- Kunst is een vestigingsfactor voor bedrijven;
- Kunst geldt als trekpleister voor toeristen;
- Kunst is belangrijk in de unieke profilering van de gemeente. (Hoogen 14)

Van den Hoogen geeft overigens geen antwoord op de vraag of de toekenning van bovenstaande waarde terecht is. Hij constateert puur en alleen dat in veel gemeenten dit de drie economische waarden zijn die aan kunst en cultuur worden toegevoegd.

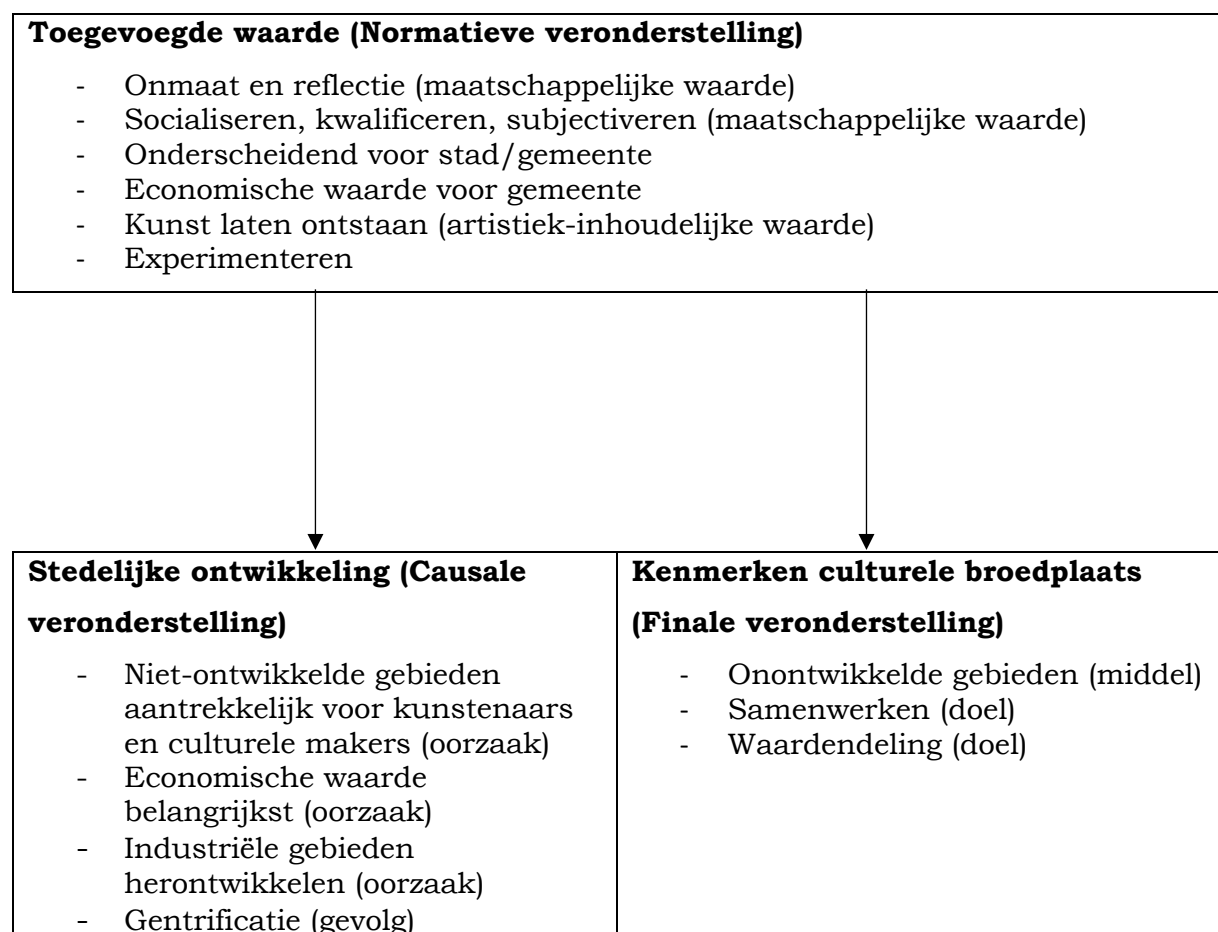
2.2.4. De volgende twee veronderstellingen ingevuld

Zoals is te lezen in de twee voorgaande paragrafen grijpen zaken nogal in elkaar bij deze twee aspecten van het begrip culturele broedplaats. Zo kwam Gielen met de biotoop ook weer veelvuldig terug in de paragraaf over de toegevoegde waarde van culturele broedplaatsen. Dit betekent dat ik de biotooptheorie integreer in het verhaal over de toegevoegde waarde van broedplaatsen, omdat een balans tussen de vier ruimten kan worden beschouwd als toegevoegde waarde voor de kunstenaar. Aangezien ik de culturele broedplaatsen vanuit de gemeente beschouw, kies ik ervoor om het kenmerkenaspect neer te zetten als datgene dat naar buiten zichtbaar is. Samenwerking en waardendeling zijn typisch van die zaken die door de buitenwereld gezien worden en waar anderen zich ook bij aan willen sluiten in het licht van 'commoning' en aspecten (gelijkgestemden en allianties aangaan) die door Gielen worden genoemd in zijn biotooptheorie. Hierbij dient opgemerkt te worden dat de kenmerken die in deze veronderstelling staan arbitrair zijn in die zin dat doelen en middelen toch vooral bestuurlijke termen zijn en zoals ik hierboven schreef voortkomen vanuit de normatieve veronderstellingen. Finale veronderstellingen van broedplaatsenbeleid komen derhalve met name in de kwalitatieve analyse van de beleidsteksten meer naar voren. In de kwalitatieve analyse betekent dit dat aspecten van beleid als finale veronderstelling worden aangemerkt op het moment dat er middelen en doelen aan elkaar gekoppeld kunnen worden.

Uitspraken doen over de toegevoegde waarde van kunst en cultuur is een ingewikkelde. Deze uitspraken zijn over het algemeen gebaseerd op anekdotisch materiaal. Er dient daarbij ook opgemerkt te worden dat de verschillende auteurs zelf doorgaans ook sterkte opvattingen hebben over het belang van kunst en cultuur en daardoor normatief kunnen zijn. Daarom schaar ik dit aspect van de culturele broedplaats onder de normatieve veronderstelling. Veel van wat ik hierboven benoem komt uit het rapport *De Waarde van Cultuur* dat mede door de hier genoemde Quirijn van den Hoogen en Pascal Gielen is geschreven. In dit onderzoek is er wel degelijk empirisch bewijs gevonden dat de bovenstaande

waarden aan kunst en cultuur toegeschreven kunnen worden. Toch houd ik hier wel een slag om de arm, omdat de wetenschappelijke bewijzen hiervoor niet hard zijn. Dit komt mede doordat veel onderzoek naar de waarde van kunst en cultuur sterk kwantitatief is ingegeven, terwijl de meerwaarde van kunst en cultuur zich juist bewijst bij kwalitatief onderzoek. (Hoogen1 15) Ik kies er voor dit aspect van het broedplaatsenbegrip voor om me mede te laten leiden door Gielen's biotooptheorie.

De theoretische exercitie die ik in deze paragraaf over culturele broedplaatsen heb gedaan, komt schematisch als volgt naar voren met inachtneming van de beleidsstructuur die ik hanteer vanuit de bestuurskunde:

Figuur 1

2.2.5. *Verhouding overheid-culturele broedplaats*

In mijn onderzoeksvraag ga ik in op het broedplaatsenbeleid van Nederlandse gemeenten, wat betekent dat deze gemeenten in hun beleid uitspraken doen over culturele broedplaatsen. Beleid betekent immers willens en wetens handelen. Dit betekent ook dat het – in lijn met de wetenschapsgebieden bestuurskunde en cultuursociologie die ik combineer – noodzakelijk is om de verhouding tussen culturele broedplaats en gemeentelijke overheid in beeld te brengen. Zoals ik al beargumenteerde in de inleiding ga ik daarbij te rade bij cultuursociologie, omdat culturele broedplaatsen zich grotendeels lijken te onttrekken aan de logica van beleid. Cultuursociologie stelt mij in staat om de logica van culturele broedplaatsen bloot te leggen en deze te confronteren met de logica die volgt uit beleid.

Howard Becker gaat in zijn boek *Art Worlds* in op de vraag hoe de productie, distributie en consumptie van kunstwerken in zijn werk gaat. Centraal in deze kunstwereldentheorie staat het gegeven dat ieder kunstwerk niet door een geniaal individu is gemaakt, maar het product is van een samenspel van vele (ondersteunende) activiteiten uitgevoerd door vele mensen dat uiteindelijk resulteert in het betreffende kunstwerk (productie), waarna ook de distributie en consumptie een samenspel vormen van vele menselijke activiteiten en handelingen. (1) Iedere handeling in dit samenspel is van belang voor een kunstwerk. In het geval van een schilderij gaat het dus niet alleen om de schilder die het idee voor een onderwerp heeft, maar ook om de producent van de kwasten waarmee hij werkt of een overheid in de rol van subsidieverstrekker. (3) In zijn boek weidt Becker in het hoofdstuk *Art and the State* uit over de rol van overheden in het kunstproces. Ik gebruik dit onderdeel als uitgangspunt en vertaal deze naar de gemeentelijke overheid met waar nodig aanvullende bronnen. Voor de leesbaarheid van dit onderzoek, zal ik overheid als term hanteren. Becker laat in zijn boek zien dat een overheid de macht heeft om kunstenaars te maken of te breken, zelf tot aan de gevangenschap of de dood aan toe. (167) Dit is in Nederland natuurlijk niet aan de orde in die hoedanigheid, maar ik noem het hier wel om te laten zien dat een overheid dus macht heeft. Een overheid kan invloed uitoefenen op hetgeen dat kunstenaars maken door direct te interveniëren in hun activiteiten. Zo kan een overheid bijvoorbeeld een fonds instellen dat toegankelijk is voor een bepaalde soort kunstenaars of culturele makers en daarmee dat soort kunstenaars/culturele makers ondersteunen die zij belangrijk acht, maar zichzelf niet kan bedruipen en andere soorten daarvan uitsluiten. (Becker 185) Ook op lokaal niveau zien we dit

fenomeen terugkomen. De gemeente beleeft alle culturele activiteiten van dichtbij en kan hier rechtstreeks steun aan geven via accommodaties, subsidies of materiële tegemoetkomingen. (Hoogen 355; Lijster e.a. 145) Gemeenten zijn in hun cultuurbeleid autonoom en kunnen daarmee dus ook activiteiten en voorzieningen financieren die zij voor de culturele infrastructuur van de gemeente noodzakelijk achten. (Hoogen 360) De continuïteit van de ondersteuning, en daarmee de toekomst van een maker, kunstenaar of broedplaats, is tegelijkertijd vluchtig. Een overheid kan van gedachten veranderen over hoeveel ze geeft, wat ze geeft en aan wie ze geeft. (Becker 182) Op dit punt is Becker zeer Amerikaans, aangezien hij betoogt dat hetgeen dat een overheid ondersteunt voor een groot deel onder invloed staat van wat kiezers en invloedrijke geldschietters vinden. (183) In Nederland is dit niet in deze mate aan de orde, maar het toont maar wel weer aan hoe groot de macht van overheden is. In een kunstwereld waar een overheid onderdeel uitmaakt van een netwerk, is zij een van de velen die invloed kan uitoefenen. De overheid is echter een van de weinige spelers met politieke doelstellingen en grote geldbronnen. (185) Een overheid (de staat) neemt dus deel aan het netwerk van samenwerking, de kunstwereld, dat bepaalde kunstwerken produceert. De overheid formuleert eigendomsrechten en economische rechten en kan daarmee reputaties maken of breken. Het beperkt kunstenaars en culturele makers in wat ze kunnen maken door burgers te beschermen op het moment dat hun burgerrechten door een kunstuiting worden bedreigd. Het ondersteunt bepaalde kunstuitingen als dit een zaak van nationaal belang is, maar kan ook kunstuitingen en kunstenaars onderdrukken. (Becker 191)

Een andere auteur die structuren heeft blootgelegd als het gaat om de productie van kunst en de verhouding met de politiek is Pierre Bourdieu. Hij beschrijft een veldstructuur die geldt als de krachtsverhouding tussen actoren. (Bourdieu 172) Dit veld is het beste te begrijpen als een afgebakende ruimte, waarbinnen een strijd plaatsvindt tussen verschillende actoren. Er is voor iedere sector een veld te ontwaren, of dit nou gaat om de politiek, de cultuursector of het onderwijs. Binnen deze velden spelen verschillende zaken een rol. Het belangrijkste wat actoren binnen dit veld voor elkaar moeten zien te krijgen, is om zoveel mogelijk symbolisch kapitaal, dat wil zeggen prestige, te verwerven. Dit is een strijd en niet, zoals bij Becker, een samenwerking om tot een product te komen. (Thomson 68-69; Maton 108) Het veld van de politiek is in die zin een zogenaamd machtsveld, aangezien zij invloed uitoefent op hetgeen wat er in de andere velden gebeurt. De politiek heeft

een beperkend of verruimend effect op hetgeen wat er wel of niet geproduceerd, gezegd enzovoort mag worden. Dit moet passen in de politieke problematiek en gaat om de daadwerkelijk ingenomen standpunten. (Bourdieu 214-215) De beleidsmakers hebben de macht om hetgeen dat al is opgebouwd binnen een broedplaats door culturele makers en kunstenaars verder te helpen of te frustreren, podium te geven of te negeren, te isoleren of te verbinden. (Lijster e.a. 143)

Bij de productie van culturele goederen, zoals kunst, beschrijft Bourdieu een wurggreep tussen de nieuwkomers en de machthebbers. Het paradoxale is dat er kennis van het spel nodig is om het spel te spelen en dat nieuwkomers deze kennis alleen maar verwerven door het spel te spelen, terwijl ze dit eigenlijk niet willen. Ze neigen dan naar subversie. (Bourdieu 174) Het is dus belangrijk om gevoel te hebben voor de spelregels van het veld als een actor van invloed wil zijn. (Maton 108) We zien hier een confrontatie tussen twee soorten habitus: die van de culturele broedplaats en die van een gemeentelijke overheid. Hoewel Bourdieu het bij het begrip 'habitus' heeft over het handelen van individuen en dit sociologisch wil verklaren, zien we het begrip dus ook in een institutionele variant in de praktijk van culturele broedplaatsen. Bourdieu definieert de habitus als de manier waarop actoren in het veld handelen, voelen, denken en zijn. De habitus geeft antwoord op de vraag wat voor historie een actor heeft en op welke wijze deze geschiedenis haar keuzen bepaalt. (Maton 105) De habitus van een actor is er overigens niet zomaar ineens. Deze krijgt vorm in interactie met anderen. (Maton 102)

Op Nederlandse schaal zien we dit laatste gegeven ook terug. Kleinere culturele organisaties, zoals broedplaatsen, vinden hun weg moeilijk in een subsidiesysteem dat steeds specifiek is in zijn verwachtingen (de spelregels van het veld, zoals eisen aan organisatie, bedrijfsvoering, goed bestuur enzovoort) en vaak niet de taal spreekt die deze informele, horizontale organisaties spreken. (Lijster e.a. 134) In wat simpelere bewoordingen betekent het dat zowel een overheid als kunstenaars en culturele makers eigen waarden-opvattingen, manieren van werken en verwachtingen erop na houden (de habitus) die in een confrontatie tussen deze twee actoren binnen het veld van de culturele sector met haar spelregels tot wederzijds onbegrip en langs elkaar heen praten kunnen leiden.

Gemeentelijke overheden spelen een belangrijke rol in het laten functioneren van netwerken. Zij geldt doorgaans als spil van strategische partnerschappen en kan daarbij optreden als initiator van en gesprek en regisseur, zodat samenwerkingsverbanden van de grond komen. (Cameron e.a. 49; Hoogen 355). Op

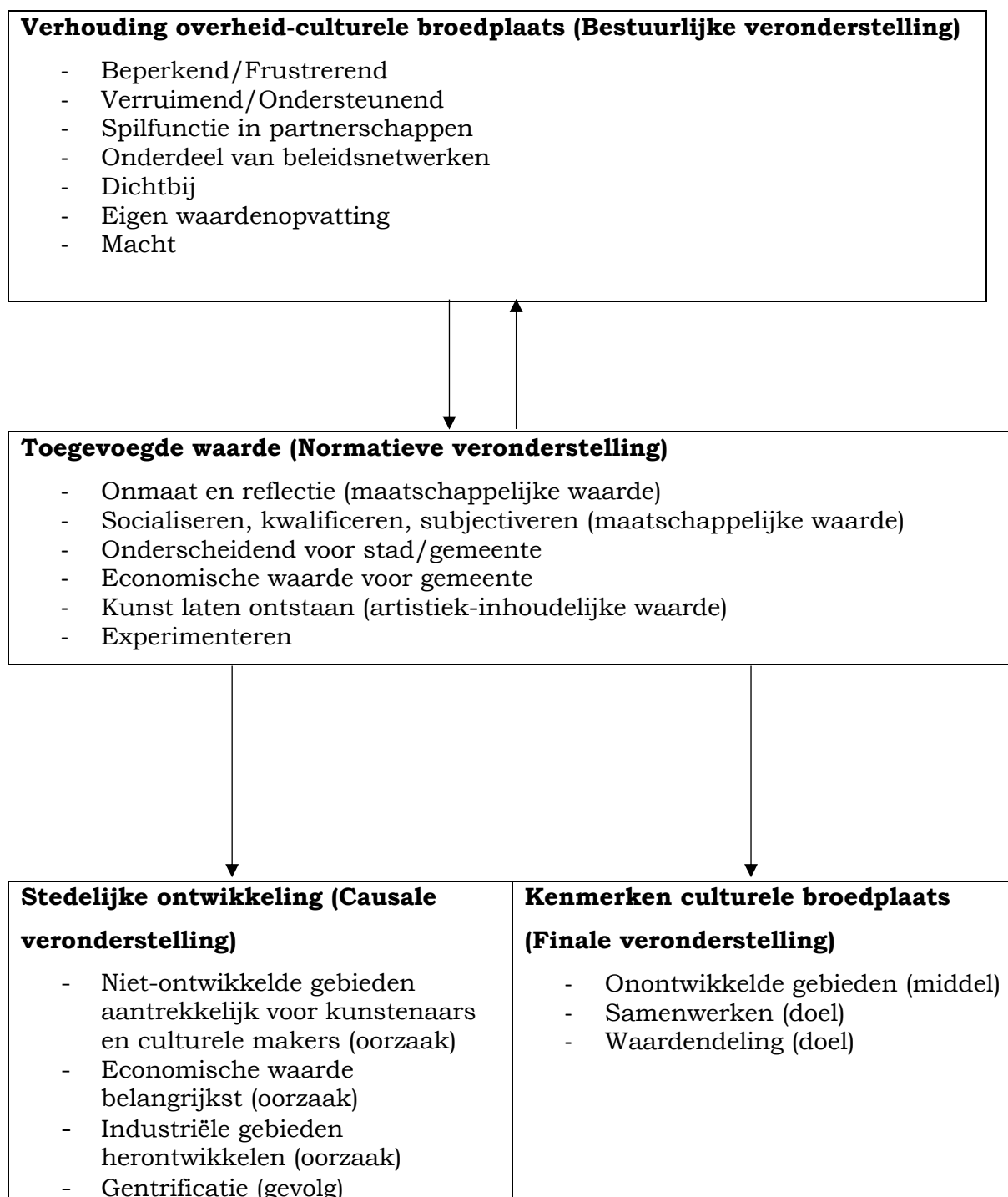
diverse gebieden binnen de gemeente laten gemeenten verder hun invloed gelden. Via bestemmingsplannen (ruimtelijke ordening) hebben gemeenten de macht om kansen en beperkingen te creëren voor kunst en cultuur door bepaalde gebieden voor bepaalde functies te bestemmen. (Hoogen 358)

Hoewel macht dus een belangrijke factor is binnen de verhouding tussen overheid en culturele broedplaats is er ook die wens om structureel broedplaatsenbeleid vorm te geven. Beleid dat zich dus onttrekt aan de logica van het traditionele beleid maken. Voor het vergroten van de kans dat dit beleid slaagt, is het van belang dat kunstenaars en culturele makers binnen de broedplaats hun eigen regels en eigen structuren kunnen bepalen. Het is dan aan de gemeentelijke overheid om ruimte te maken voor en mee te gaan in deze zelfontwikkeling, zelforganisatie en zelfregulatie. (Lijster e.a. 147)

Wanneer we het hebben over de gereconstrueerde beleidstheorie (oftewel de inhoud van beleid), komt de verhouding tussen overheid en overige spelers niet terug. Tegelijkertijd komt dit wel veel terug in de theorieën en modellen vanuit de cultuurwetenschap. Dit brengt mij op een suggestie voor een aanvulling van de veronderstellingen. Hoewel mijn onderzoek geen bestuurskundig aanbevelingenrapport betreft, wil ik wel hetgeen wat mij bij het bestuderen van verschillende teksten vanuit de cultuurwetenschap opviel gebruiken, om het concept van een gereconstrueerde beleidstheorie sterker te maken. De drie veronderstellingen die in de gereconstrueerde beleidstheorie zitten, betreffen de inhoudelijke kanten van het beleid. Uit het bestuderen van de verschillende cultuurwetenschappelijke teksten kwam echter veelal naar voren dat er veel waarde wordt gehecht aan de bestuurlijke verhouding tussen overheid en in dit geval culturele broedplaats. Dit zit 'm er vooral in dat een overheid kan instaan voor een kunstvorm dat zichzelf niet kan bedruipen. De inhoud van het beleid hangt nauw samen met die verhouding en het bewustzijn van de betreffende overheid over de macht die het heeft. Daarom voeg ik in ieder geval voor mijn onderzoek een extra veronderstelling toe: de bestuurlijke veronderstelling. De bestuurskundige in mij heeft nu ontzettend de neiging om deze bestuurlijke veronderstelling nader en volledig uit te werken. Dit voert echter te ver voor dit onderzoek. Bestuurlijke veronderstellingen gaan namelijk van een gesloten autoritaire overheid naar een volledig open overheid en alles wat daar tussenin zit. (Pröpper 83) Voor nu volsta ik met een definitie van de bestuurlijke verhouding 'beleidsnetwerk' waar het bovenstaande verhaal het meeste weg van heeft:

Beleidsnetwerken zijn organisatorische werkverbanden, bestaande uit meerdere actoren die streven naar het voeren van beleid voor een als gemeenschappelijk beschouwd beleidsprobleem, ter bereiking van een of meer gezamenlijke beleidsdoelen. Zij zijn daarin wederzijds van elkaar afhankelijk en proberen door strategisch gedrag zoveel mogelijk invloed uit te oefenen op het uiteindelijk te behalen beleidsresultaat (Heuvel 40).

Om beleidsnetwerken goed in beeld te kunnen brengen, is het allereerst van belang dat de verschillende visies van de beleidsactoren duidelijk zijn en wat hun organisatorische belang is. (Heuvel 41) Samenwerking heeft daarbij alleen zin als het voor iedere actor een meerwaarde oplevert. (Bruijn 317) Deze meerwaarde moet dan ook duidelijk geformuleerd zijn. Een overheid die deelneemt aan een beleidsnetwerk moet goed nadenken over welke rol zij wil spelen en op welke manier zij daar dan invulling aan wenst te geven. Manieren waarop een overheid haar rol in kan vullen, is door het afsluiten van convenanten, het initiëren van overlegstructuren en afspraken over risicodeling. (Bruijn 318) De manier waarop een overheid kijkt naar de rol van andere actoren is dus van invloed op de beleidsuitkomsten, hetgeen wat er als probleem wordt bestempeld en de daarbij behorende normatieve veronderstellingen of opvattingen over waarden. Omgekeerd geldt overigens ook dat de opvattingen over waarden van invloed zijn op de manier waarop een overheid zich positioneert in die betreffende beleidssituatie. (Pröpper 45) Daarom plaats ik deze veronderstelling met de volgende begrippen als volgt in het model:

Figuur 2

Resumerend kan het model dus als volgt worden gelezen: De normatieve veronderstellingen vormen de basis van de beleidstheorie. Deze veronderstellingen geven antwoord op de vraag welke normen en waarden ten grondslag liggen aan de beleidstheorie, welke grote beleidsdoelen daarbij horen en welke middelen daarvoor acceptabel zijn. Deze veronderstellingen voeden vervolgens hoe er gekeken wordt

naar de finale en causale veronderstellingen. In het geval van de causale veronderstelling wordt de vraag gesteld welke oorzaak-gevolgrelaties als problematisch worden gezien en dus om een oplossing vragen. Bij de finale veronderstellingen zijn de doelen en middelen die voortkomen uit de normatieve veronderstellingen wat concreter, maar hangen deze tegelijkertijd sterk samen met de normatieve veronderstellingen. De normatieve veronderstellingen beïnvloeden de manier waarop een overheid haar normen en waarden in de praktijk brengt (bestuurlijke veronderstellingen), maar op hun beurt beïnvloeden deze bestuurlijke veronderstellingen ook weer de normen en waarden van een overheid.

2.3. Methode

Om mijn onderzoek uit te voeren zal ik gebruik maken van de *Critical Discourse Analysis (CDA)*. Deze manier van onderzoek doen kent drie dimensies waarmee een onderzoeker onderliggende patronen en veronderstellingen in teksten bloot kan leggen. (Blommaert e.a. 448) De eerste is de 'discourse-as-text'. In deze dimensie gaat de onderzoeker op zoek naar patronen in de woordkeuze, grammatica, opbouw en structuur. (Blommaert e.a. 448) Deze dimensie werk ik concreet uit door de volgende dingen te doen: allereerst door gebruik te maken van in vivo (in de tekst) markeren van tekstgedeelten, waarbij de termen uit mijn model als zoeklicht gebruik. Hiermee maak ik een indeling in de veronderstellingen. Vervolgens streep ik alle bijvoeglijke naamwoorden aan en breng ik de meest voorkomende woorden in de teksten in beeld. Hierbij maak ik gebruik van a priori pattern coderen, omdat ik de inhoud van beleid beschouw als gereconstrueerde beleidstheorieën en daardoor op zoek kan naar aspecten gebaseerd op mijn model om daar bepaalde patronen in te ontdekken. Dit doe ik door de teksten samen te vatten en aan de passages vervolgens de codes toe te kennen. De kritische discoursanalyse bewijst vooral zijn waarde bij de normatieve veronderstellingen. Om de beleidspraktijk zo volledig mogelijk te kunnen confronteren met mijn model, maak ik daarom daarnaast gebruik van het bouwen van een causaal veldmodel en een doel-middelboom voor respectievelijk de causale en finale relaties. Daarnaast breng ik de opbouw en structuur van de teksten in beeld door inzicht te geven in de volgorde en lengte van de paragrafen/hoofdstukken van de beleidsstukken.

De tweede dimensie richt zich vooral op de discursieve kant van teksten. Dit wil zeggen dat de onderzoeker op zoek zal moeten gaan naar de redenering in de teksten die als 'logisch' worden gepresenteerd en de samenhang in de tekst. Deze dimensie richt zich concreet vooral op de plaats waar bepaalde formuleringen staan

in de tekst en de mate waarin stellingnames worden onderbouwd. (Blommaert e.a. 448-449) Worden deze bijvoorbeeld gepresenteerd als vanzelfsprekend? Daarnaast gaat deze dimensie ook in op de status van de tekst en intertekstualiteit. Een andere vraag die daarbij gesteld kan worden, is in hoeverre gepresenteerde feiten worden onderbouwd met (wetenschappelijk) onderzoek. Hierbij betrek ik nadrukkelijk de wetenschapstheoretische criteria die ik eerder in mijn theoretisch kader presenteerde met betrekking tot de finale en causale veronderstellingen: begripsprecisie, consistentie, informatiegehalte en empirisch gehalte.

De derde dimensie gaat vooral over de status van degenen die de tekst hebben geschreven en in hoeverre deze status aan verandering onderhevig is, de zogenaamde hegemonie. Zijn teksten bijvoorbeeld geschreven door een wethouder of door een stagiaire? Daarnaast geeft deze dimensie ook weer hoe in dit geval de gemeente haar macht inzet in relatie tot andere actoren in het beleidsveld. Doet de gemeente dat bijvoorbeeld door het smeden van allianties of door zaken dwingend op te leggen? (Blommaert e.a. 449)

Zoals ik dit theoretisch kader begon, eindig ik deze ook; met mijn onderzoeksvraag:

‘Wat is de inhoud van het culturele broedplaatsenbeleid van Nederlandse gemeenten met eigenstandig beleid op dit gebied en welke elementen van dit beleid worden daarbij met welke redenering als kansrijk of succesvol bestempeld?’

Op dit moment zie ik de volgende deelvragen voor me om de onderzoeksvraag te beantwoorden:

1. Welke finale veronderstellingen liggen ten grondslag aan het broedplaatsenbeleid van de gemeenten met eigenstandig broedplaatsenbeleid?
2. Welke causale veronderstellingen liggen ten grondslag aan het broedplaatsenbeleid van de gemeenten met eigenstandig broedplaatsenbeleid?
3. Welke normatieve veronderstellingen liggen ten grondslag aan het broedplaatsenbeleid van de gemeenten met eigenstandig broedplaatsenbeleid?
4. Welke bestuurlijke veronderstellingen liggen ten grondslag aan het broedplaatsenbeleid van de gemeenten met eigenstandig broedplaatsenbeleid?

3. De gemeenten en hun beleidsstukken kwantitatief geanalyseerd

Waar ik mij in het vorige hoofdstuk diep heb ondergedompeld in de theorie, is het nu tijd om aan mijn analyse te beginnen en deze analyse vervolgens te verbinden met mijn theoretisch kader. De analyse bestaat uit twee delen: een kwantitatief hoofdstuk en een kwalitatief hoofdstuk. Deze uitsplitsing heeft twee redenen. In de eerste plaats geeft het kwantitatieve deel een overzicht van de positie (of de afwezigheid ervan) van culturele broedplaatsen in beleidsdocumenten van bruikbare Nederlandse gemeenten. Ten tweede stelt het kwantitatieve hoofdstuk mij in staat om de selectie te maken uit de gemeentelijke beleidsdocumenten waarop ik de kwalitatieve analyse ga uitvoeren. De kwalitatieve analyse voer ik uit met de zojuist gepresenteerde methode. Hoe die selectie van beleidsdocumenten tot stand komt, is te lezen aan het einde van dit hoofdstuk.

In 2020 telt Nederland 355 gemeenten. (CBS) Voor dit onderzoek is het binnen de beschikbare tijd onmogelijk om al deze gemeenten mee te nemen in mijn onderzoek. Ik kies ervoor om de 44 grootste gemeenten (De G4 bestaande uit Rotterdam, Amsterdam, Utrecht en Den Haag en de G40) van Nederland in mijn onderzoek op te nemen. Naast het praktische argument laat ik me daarbij ook leiden door Quirijn van den Hoogen die in het *Handboek Cultuurbeleid* laat zien dat juist de grotere gemeenten een publiek kunnen hebben dat groot genoeg is om geïnteresseerd te zijn in experimenten op het gebied van kunst en cultuur. (343) Daarnaast zien we veel kunst ook ontstaan in grotere gemeenten, omdat daar verhoudingsgewijs onder andere veel culturele makers en kunstenaars wonen. (344)

3.1. Kwantitatieve analyse

De kwantitatieve analyse bestaat uit een aantal onderdelen:

- Het in beeld brengen van hoeveel gemeenten culturele broedplaatsen (of synoniemen ervan) vermelden in hun beleidsdocumenten.
- Het soort document waarin de culturele broedplaatsen worden genoemd.
- De omvang van de beleidsteksten. (enkele zinnen, een alinea, een paragraaf, een hoofdstuk of een eigenstandig beleidsdocument)
- Het aantal woorden dat er per gemeente wordt besteed aan culturele broedplaatsen.

Deze onderdelen geven enerzijds weer hoe er op tekstniveau wordt geschreven (of niet) over culturele broedplaatsen in de gemeentelijke beleidsdocumenten en schetsen anderzijds de bredere context, dat wil zeggen het soort document waarin de culturele broedplaatsen worden vermeld. Hierbij kan bijvoorbeeld worden gedacht aan een document op het gebied van ruimtelijke ordening of op het gebied van kunst en cultuur. Op deze manier meen ik een zo volledig mogelijk beeld te geven van het culturele broedplaatsenlandschap in Nederland. De omvang van de beleidstekst wordt aangeduid met afkortingen, zodat het schema enigszins overzichtelijk blijft. Ik werk hiervoor met de volgende afkortingen:

- Z = Zin
- A = Alinea
- P = Paragraaf
- H = Hoofdstuk
- B = Beleidsdocument

Mocht het voorkomen dat er bijvoorbeeld meerdere alinea's verspreid over een document voorkomen die slaan op broedplaatsen, dan zal ik dat aangeven met een getal achter de afkorting. (Dus twee alinea's wordt afgekort tot A2, drie paragrafen tot P3 enz.)

Voor het in kaart brengen van het culturele broedplaatsenlandschap maak ik gebruik van de raadsinformatiesystemen van de te onderzoeken gemeenten. In deze systemen zijn alle beleidsdocumenten beschikbaar die een gemeenteraad heeft vastgesteld. Gebruikmaken van deze systemen heeft als groot voordeel dat de kans dat ik als onderzoeker beleidsstukken over het hoofd zie zo klein mogelijk is, omdat alle gemeentelijke stukken in deze systemen staan. In deze systemen heb ik verschillende zoektermen gebruikt om tot het benodigde materiaal te komen. Welke zoektermen dit zijn, zal ik uiteenzetten na onderstaand schema. Bij sommige gemeenten komen vermeldingen over culturele broedplaatsen in meerdere beleidsdocumenten terug. In dat geval benoem ik beide termen en horen de linkerkolommen steeds bij elkaar en de rechterkolommen steeds bij elkaar.

In onderstaand schema staan de G4- en G40-gemeenten vermeld en zijn de genoemde onderdelen verwerkt. In bijlage 1 staan alle gemeenten opgesomd en wordt in de laatste kolom een korte samenvatting gegeven van de basiselementen uit de passages, waarbij er wordt gewerkt met 'pattern coding'. Concreet betekent

dit het volgende: Ik heb binnen de gevonden beleidsdocumenten, zoals cultuurnota's en omgevingsplannen, gezocht naar passages waarin de term 'broedplaatsen' of daaraan gelieerde termen voorkomen. Deze passages heb ik vervolgens samengevat en met behulp van deze samenvattingen heb ik bepaalde trends en patronen (pattern coding) in beeld gebracht. Na het schema geef ik wat meer kleuring bij onderstaand schema en bespreek ik enkele opvallende zaken (de bepaalde trends en patronen). Tot slot ga ik in op de keuze die ik maak uit de beleidsdocumenten voor de kwalitatieve analyse en hoe deze keuze tot stand is gekomen

3.2. Resultaten

Gemeente G4 & G40	Vermelding en gebruikte term		Soort document		Omvang beleidstekst		Aantal woorden	
Alkmaar	Vrijplaats	Broedplaats	Cultuur	Omgeving	A3	A1	232	67
Almelo	/		/		/		/	
Almere	Broedplaats		Cultuur	Binnenstad	A1	A3	106	229
Alphen aan den Rijn	Broedplaats		Cultuur		A4		281	
Amersfoort	Broedplaats		Cultuur		P1		419	
Amsterdam	Broedplaats / Atelier / Vrijplaats		Broedplaats		B		7774	
Apeldoorn	/		/		/		/	
Arnhem	Broedplaats		Evaluatie Cultuur		A2		181	
Assen	Broedplaats		Cultuur		A1		71	
Breda	Broedplaats / Vrijplaats / Hotspot		Cultuur		A2		653	
Delft	Broedplaats / Hotspot		Cultuur		A5		361	
Deventer	/		/		/		/	
Dordrecht	Broedplaats / Hub		Cultuur		P2		425	
Ede	/		/		/		/	
Eindhoven	Broedplaats / Hub		Cultuur		A8		892	

Emmen	Broedplaats	Cultuur	A2	199
Enschede	/	/	/	/
Gouda	Broedplaats	Cultuur	A2	369
Den Haag	Broedplaats	Broedplaats	B	7503
Groningen	Broedplaats	Cultuur	P1 → A2 A3	448
Haarlem	Broedplaats	Cultuur	P1	230
Haarlemmermeer	Broedplaats	Cultuur	A3	231
Heerlen	Broedplaats	Cultuur	P1 → A2 A1	518
Helmond	/	/	/	/
Hengelo	Broedplaats	Cultuur	A1	50
Den Bosch	/	/	/	/
Hilversum	/	/	/	/
Hoorn	/	/	/	/
Leeuwarden	/	/	/	/
Leiden	/	/	/	/
Lelystad	/	/	/	/
Maastricht	Vrijplaats	Cultuur	P1	509
Nijmegen	Broedplaats	Cultuur	P1	252
Oss	/	/	/	/
Roosendaal	/	/	/	/
Rotterdam	Broedplaats / Atelier	Broedplaats	B	5140
Schiedam	/	/	/	/
Sittard-Geleen	/	/	/	/
Tilburg	Broedplaats	Broedplaats	B	5254
Utrecht	Broedplaats	Cultuur	A3	345
Venlo	/	/	/	/
Zaanstad	Broedplaats	Cultuur	A2	174
Zoetermeer	/	/	/	/
Zwolle	Broedplaats	Cultuur	Z1	25

Figuur 3

Zoals te lezen is in bovenstaand schema is het culturele broedplaatsenlandschap binnen de gemeentelijke overheid zeer divers in omvang (van enkele zinnen, zoals in Zwolle, via meerdere alinea's in bijvoorbeeld Eindhoven tot compleet broedplaatsbeleid in Tilburg) en het aantal woorden dat als kleinste aantal 25 woorden kent in Zwolle en als grootste aantal woorden 7.774 in Amsterdam. Wanneer een gemeente overigens met rood staat aangemerkt, betekent dit heel nadrukkelijk niet dat er in deze gemeente geen broedplaatsen zijn. Het betekent puur dat er binnen de gemeentelijke overheid geen beleidsstukken of -passages over culturele broedplaatsen zijn te vinden.

In bovenstaand schema valt allereerst op dat de meeste steden de term broedplaats hanteren wanneer het gaat over werkruimten voor culturele makers en kunstenaars. In 25 gemeenten is de term 'broedplaats' terug te vinden in de beleidsdocumenten. In sommige gevallen in combinatie met een andere term, zoals hub, hotspot of vrijplaats. Dit wekt op z'n minst de suggestie dat deze gemeenten nog zoekende zijn naar wat zij verstaan onder welk begrip en daarbij dus ook de verschillende begrippen door elkaar gebruiken. In één gemeente kwam de term 'broedplaats' niet aan de orde in het verband van werkruimte voor culturele makers en kunstenaars en werd er voor het begrip 'vrijplaats' gekozen. In 18 gemeenten was de term 'broedplaats' helemaal niet terug te vinden in beleidsdocumenten die in de raadsinformatiesystemen naar voren kwamen.

De vier termen die zijn gebruikt in deze systemen en de geanalyseerde beleidsdocumenten zijn 'hub', 'hotspot', 'vrijplaats' en 'broedplaats'. Ik heb me hierbij laten leiden door de begrippen die ik enerzijds ben tegengekomen tijdens het vormgeven van mijn theoretisch kader (hub) en anderzijds heb ik mij laten leiden door begrippen die door de gemeenten werden gebruikt om broedplaats aan te duiden zoals ik deze af- en ingekaderd heb in mijn theoretisch kader (hotspot en vrijplaats).

Wat verder duidelijk naar voren komt uit bovenstaand schema is het soort document waarin het begrip 'broedplaats' (en andere gebruikte begrippen) terugkomt. In 21 gemeenten zijn broedplaatsen namelijk terug te vinden in het cultuurbeleid, waarbij in twee gemeenten broedplaatsen ook nog voorkomen in beleid op het gebied van ruimtelijke ordening. (omgevingsvisie en binnenstadsvisie) Broedplaatsen komen dus niet terug in documenten op het gebied van economie. Er wordt overigens wel economische waarde toegekend aan de broedplaatsen. Dit is terug te vinden in bijlage 1 bij de coderingen. Er zijn vier gemeenten die beschikken over een document dat zij als broedplaatsenbeleid bestempelen.

Zoals ik al eerder schreef, kies ik er wel voor om een kwalitatief sausje over deze kwantitatieve analyse te doen. Dit doe ik, omdat het je als lezer wat meer gevoel geeft bij waar de 44 gemeenten het zwaartepunt op hebben liggen wanneer ze het over broedplaatsen hebben in hun beleidsdocumenten. In bijlage 1 zijn alle coderingen en samenvattingen terug te vinden. De coderingen die het meest voorkomen in de gemeentelijke beleidsdocumenten zijn:

1. Stedelijke ontwikkeling: 14x
2. Aantrekkelijkheid: 12x
3. Samenwerking gemeente en broedplaats: 12x
4. Samenwerking onderling: 12x
5. Jongeren: 11x

In bovenstaand lijstje valt allereerst op dat broedplaatsen en jongeren voor iets minder dan de helft van de gemeenten met elkaar te maken hebben. Dit gaat over zowel jonge makers en de rol die zij zouden moeten spelen in de vernieuwing van de sector als het aantrekken van jong publiek en deze groep interesseren voor kunst en cultuur. Daarnaast worden stedelijke ontwikkeling en aantrekkelijkheid veel samen genoemd in de gemeentelijke beleidsdocumenten. Deze coderingen samen kennen een dichtheid van 10. Dit houdt in dat de ene code in combinatie met de andere code door 10 gemeenten genoemd wordt. Daarnaast lijkt een ruime minderheid van de gemeenten zich bewust van het feit dat ze een rol hebben te spelen in broedplaatsenlandschap en komt samenwerking op wat voor wijze dan ook (dat voert voor een kwantitatieve analyse als deze te ver) in bijna de helft van de gemeenten terug. Hierbij valt te denken aan middelaar tussen vraag naar broedplaatsen en het aanbod van panden. Wat voor iets minder dan helft van de gemeenten ook naar voren komt, is wat de 'kracht' is van broedplaatsen: samenwerking tussen de kunstenaars en culturele makers onderling. Een ruime minderheid van de gemeenten benoemt dit als duidelijke waarde van broedplaatsen.

Nu ik het kwalitatieve sausje heb toegelicht, is het tijd om toe te werken naar het kwalitatieve hoofdgerecht. In mijn theoretisch kader liet ik al zien waar beleid op z'n minst aan moet voldoen: doeleinden, middelen en tijdskeuzes. Concreter en vollediger houdt dit het volgende in:

- Wat zijn de uitgangspunten van de nota?
- Waarom is deze geschreven?
- Wat is het probleem en wat is de gewenste situatie?

- Wat is het belang en de betekenis van de nota?
- Welke voorstellen worden er gedaan en wat is de verwachte effectiviteit?
- Welke acties worden er op korte en lange termijn voorgesteld en waarom?
- Welke middelen worden daarvoor ingezet?
- Wie doet wat? (Heuvel 137)

Van de geanalyseerde beleidsstukken komen er vier grotendeels door bovenstaande ‘toets’: Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Tilburg. In het hoofdstuk hierna wordt dit uiteraard nader uitgewerkt in de vorm van de kwalitatieve analyse. Voor mij een opvallende afwezigheid in dit rijtje is de gemeente Utrecht, als enige van de G4-gemeenten. Utrecht is absoluut een gewilde stad voor culturele makers en kunstenaars en investeert ook wel degelijk in werkruimten voor deze groep. De uitvoering is echter niet in handen van de gemeente en ligt bij een aantal gesubsidieerde partijen in binnen de gemeente. (Utrecht) Dit is een mogelijke verklaring voor het ontbreken van eigenstandig beleid op dit terrein. Een andere opvallende gemeente is Eindhoven. Deze gemeente kent namelijk eigenstandig beleid op het gebied van ateliers. In het volgende hoofdstuk blijkt dat ateliers en broedplaatsen veel met elkaar gemeen hebben, maar dat dit niet hetzelfde is. Broedplaatsen gaan over samenwerking en waardendeling, waar het bij ateliers gaat om de individuele beroepspraktijk. Dit is dan ook de reden dat ik Eindhoven niet heb meegenomen in de kwalitatieve analyse. Kortom, ik neem je mee naar het kwalitatieve analysehoofdstuk en dat doe ik met vier gemeenten: Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Tilburg.

4. De gemeenten en hun beleidsstukken kwalitatief geanalyseerd

Zoals ik aan het einde van het vorige hoofdstuk al vermeldde, dien ik in dit hoofdstuk het kwalitatieve hoofdgerecht op. In dit hoofdstuk neem ik u mee in de kwalitatieve analyse van het broedplaatsenbeleid van vier gemeenten: Amsterdam, Den Haag, Rotterdam en Tilburg. Concreet gaat het hierbij om de volgende beleidsstukken:

1. Amsterdams atelier- en broedplaatsenbeleid 2019-2022;
2. Update notitie broedplaatsen Den Haag: 'ruimte voor kwaliteit' 2015-2020;
3. Atelier- en broedplaatsenbeleid Rotterdam 2017-2021;
4. Ruimte voor makers: atelier- en oefenruimtes in Tilburg 2017-2020.

Ik neem je mee in de wereld van de culturele broedplaatsveronderstellingen. Deze veronderstellingen bestaan uit vier onderdelen: normatieve, causale, finale en bestuurlijke veronderstellingen. Per gemeente zet ik deze vier veronderstellingen uiteen, waarbij ik met behulp van coderingen reflecteer op en relateer aan het geformuleerde model uit het theoretisch kader van dit onderzoek. Hierbij maak ik gebruik van de drie dimensies die onderdeel uitmaken van de kritische discoursanalyse. Deze dimensies worden niet gegroepeerd weergegeven, omdat dit de leesbaarheid van de analyse niet ten goede komt. Er wordt daarom gekozen voor een 'verhalende' weergave van de resultaten. De drie dimensies zitten derhalve verweven door de uiteenzetting van de veronderstellingen heen, maar uiteraard wordt er wel steeds duidelijk gerefereerd naar welke dimensie er op dat moment wordt besproken. Allereerst streep ik alle bijvoeglijke naamwoorden aan en codeer ik deze met behulp van mijn model. Daarnaast tel ik de meest voorkomende woorden en geef ik ook deze een code. Vervolgens dienen deze coderingen als leidraad om tot een samenvatting van de beleidstekst te komen, waarbij ik in het geval van de normatieve veronderstellingen achter de zinsneden en woorden de betreffende codering weergeef. De samenvattingen dienen ervoor om de codes de juiste lading mee te geven. Bij de andere drie veronderstellingen baseer ik me ook op de coderingen, maar zijn er – zoals ik uiteen heb gezet in mijn kader – andere manieren (causaal veldmodel etc.) om tot een weergave van de veronderstellingen te komen. De gehele coderingstabel is terug te vinden in bijlage 3. De coderingstabel met bijvoeglijke naamwoorden volgt de beleidstekst, zodat er een beeld ontstaat van

de opbouw van de gehele beleidstekst van de betreffende gemeente. In bijlage 4 staan de bijvoeglijke naamwoorden in codebomen gegroepeerd per veronderstelling. Dit resulteert uiteindelijk in een op de gemeente gebaseerd model en daarnaast relateer ik steeds per gemeente opvallende zaken aan de cultuurwetenschap met behulp van mijn gebouwde model en de besproken theorieën.

Na de uiteenzetting per gemeente, presenteer en bespreek ik de opvallende zaken die naar voren komen uit de analyse van de vier gemeentelijke beleidsstukken. Deze opvallende zaken dienen tevens als opmaat voor de conclusie en de beantwoording van de onderzoeksvraag van dit onderzoek die in het hoofdstuk hierna worden gepresenteerd.

4.1. Amsterdam

Amsterdam heeft altijd al plekken gekend waar kunstenaars vrijuit hun gang konden gaan. De gemeente Amsterdam formuleerde ongeveer 20 jaar geleden voor het eerst beleid op het gebied van ateliers en broedplaatsen, omdat deze plekken dreigden te verdwijnen. Op dit moment telt Amsterdam meer dan 60 broedplaatsen, waarbinnen onder andere meer dan duizend ateliers te vinden zijn. (Amsterdam 6) Het stuk kent 22 pagina's en daarnaast zijn er enkele bijlagen toegevoegd. Er wordt in het stuk gewerkt met succesvolle voorbeelden. Tegelijkertijd volgt het stuk wel de klassieke beleidsstructuur, dus een tekstuele weergave van de doelen, middelen en de tijdsinzet.

Uit de woordentelling komt als opvallend punt naar voren dat de woorden broedplaats(en) en atelier(s) respectievelijk 206x en 108x in de beleidstekst zijn te vinden. Dit is te verklaren door de definitie die de gemeente Amsterdam hanteert voor een culturele broedplaats: 'atelierversamelgebouwen, oftewel broedplaatsen'. In de paragraaf over de finale veronderstellingen (4.1.3.) kom ik hier nader op terug. Op basis van het aanstrepen van de bijvoeglijke naamwoorden ontstaat het volgende top5-coderingsbeeld:

Kunst laten ontstaan (KLO)	84x
Socialiseren, kwalificeren, subjectiveren (SKS)	53x
Gentrificatie (GEN)	18x
Onderscheidend voor gemeente (OVG)	13x
Eigen waardenopvatting (EIW)	12x

Op basis van bovenstaande tabel zien we een duidelijke focus op de KLO-code en de SKS-code. Dit suggereert dat Amsterdam zich in haar broedplaatsenbeleid richt op de artistiek-inhoudelijke en maatschappelijke toegevoegde waarden van culturele broedplaatsen. Daarnaast komt duidelijk naar voren dat de gemeente Amsterdam het fenomeen ‘gentrificatie’ erkent in haar broedplaatsenbeleid. De OVG-code komt in veel mindere mate voor dan de KLO- en SKS codering, maar zit wel door de tekst heen verweven, blijkt belangrijk te zijn en staat derhalve ook in de top 5. Ten slotte geeft de EIW-codering aan dat de gemeente Amsterdam binnen haar broedplaatsenbeleid een eigen waardenopvatting heeft. In de nu volgende paragrafen volgt de samenvatting van de Amsterdamse beleidstekst, waarbij ik op de coderingen terugkom.

4.1.1. Normatieve veronderstellingen

Amsterdam presenteert in de eerste alinea van het voorwoord een stellingname over de waarden van kunst en cultuur in het algemeen en van kunstenaars in het bijzonder. Zo heeft deze alinea het over ‘creativiteit, vernieuwing en leefbaarheid’ als de zaken die ‘een bloeiende culturele sector onze stad brengt’. Vervolgens wordt geconstateerd dat kunstenaars in deze drie zaken een centrale rol spelen en wordt er een opsomming gegeven van de hetgeen dat zij toevoegen:

1. Op een andere manier naar de stad kijken (onmaat en reflectie, hierna OR)
2. Het vertellen van nieuwe verhalen (OR)
3. Het verbinden van mensen (SKS)
4. Het creëren van bijzondere plekken (OVG)
5. Iets toevoegen dat er nog niet was (OR)

Wat meteen opvalt in deze opsomming zijn de in ruime meerderheid aanwezige coderingen die passen bij de maatschappelijke toegevoegde waarde van kunst en cultuur. Na deze openingsalinea wordt er gesteld dat Amsterdam niet zonder kunstenaars kan, aangezien zij bijdragen aan een complete stad en dat er daarom ruimte voor hen gemaakt wordt. Het is daarbij niet duidelijk wat er precies met complete stad wordt bedoeld. Gaat dit over de genoemde ‘creativiteit, vernieuwing of leefbaarheid’? Of bedoelen de schrijvers van dit beleidsdocument de zojuist gepresenteerde opsomming over hetgeen dat kunstenaars toevoegen aan een bloeiende, culturele sector? Wat in dit eerste gedeelte van het voorwoord duidelijk naar voren komt, is het gebrek aan begripsprecisie. Wat wordt er nou exact bedoeld met complete stad en hoe verhoudt zich dat tot de andere zaken die worden

genoemd in de opening? Gesteld wordt daarnaast dat kunstenaars van buiten worden aangetrokken door 'het open en creatieve klimaat in onze stad' (OVG) dat ruimte biedt aan kunstenaars om in de geborgenheid van een eigen atelier tot geniale ideeën te komen (KLO).

Vervolgens gebeurt er in het stuk iets opvallends. De toegevoegde waarde wordt als het ware omgedraaid. Het gaat niet over de vraag wat kunstenaars toevoegen aan Amsterdam, maar wat Amsterdam aantrekkelijk maakt voor de kunstenaars:

Amsterdam is een van de meest aantrekkelijke en creatieve steden ter wereld (OVG). Het open karakter van de stad (OVG) en de ruimte voor tegendraadsheid (OVG) zijn een ideale en inspirerende omgeving (OVG) voor culturele avant-gardes. Veel kunstenaars en creatieve bedrijven, actief in verschillende disciplines, komen dan ook graag naar Amsterdam en blijven hier (OVG).

Het voorzien in deze broedplaatsen komt vervolgens ook duidelijk terug in de formulering van de bredere ambities en opgaven die het gemeentebestuur ziet voor het broedplaatsenbeleid. Deze ambities en opgaven worden onderverdeeld in ruimtelijke opgaven en maatschappelijke opgaven.

De ruimtelijke ambities en opgaven worden gelegitimeerd door te spreken van een 'rechtvaardige stad' waarbij het past dat kunstenaars met lage- en middeninkomens een werkplek kunnen vinden. Er wordt vervolgens gesteld dat broedplaatsen hierin kunnen voorzien. Bij deze redenering, die als logisch wordt gepresenteerd, is het niet helder waarop dit wordt gebaseerd. Dit heeft tot gevolg dat het empirische gehalte moeilijk te bepalen is. De ruimtelijke ambities en opgaven gaan in dit beleidsstuk over drie onderdelen:

1. Het behouden van broedplaatsen en het mogelijk maken van nieuwe broedplaatsen met betalbare ateliers en atelierwoningen (KLO): bij deze eerste ambitie worden als toegevoegde waarden gegeven dat broedplaatsen een structureel onderdeel kunnen worden van de buurt (SKS), een actieve bijdrage leveren aan de leefbare en ongedeelde stad (SKS) en een bijdrage leveren aan de persoonlijke en artistieke ontwikkeling van kunstenaars (KLO). Dit wordt verder niet onderbouwd.
2. Het financieel en organisatorisch gezond maken van broedplaatsen zonder aantasting van de autonomie. Hier valt meteen het woord autonomie op,

waarbij vervolgens niet wordt toegelicht over welke autonomie dit precies gaat.

3. Duurzame broedplaatsen maken binnen de context van tijdelijkheid en een krappe exploitatie: de gemeente Amsterdam maakt hier de broedplaatsen onderdeel van een grote maatschappelijke opgave (namelijk klimaatverandering) en de bijdrage die broedplaatsen daaraan kunnen leveren. (EIW) Zij geeft hierbij duidelijk aan dat het binnen de tijdelijkheid van broedplaatsen ingewikkeld ligt om de kosten van duurzame investeringen te integreren in een toch al krappe exploitatie. Het valt hier dus op dat de gemeente Amsterdam ook voor broedplaatsen een toegevoegde waarde ziet om een bijdrage te leveren aan een maatschappelijke opgave dat op het eerste gezicht niet zoveel heeft te maken met de culturele sector.

In de uiteenzetting van maatschappelijke ambities en opgaven wordt gesproken van een verbonden en vrije stad. Het beleidsstuk geeft vervolgens een opsomming van wat het vraagt om zo'n stad te zijn: nieuwsgierig zijn naar elkaar (SKS), verschillen respecteren (SKS) en ontmoeting organiseren (SKS).

Door open, inclusief en divers te zijn, zijn broedplaatsen hiervoor van toegevoegde waarde. Daarnaast kunnen broedplaatsen van toegevoegde waarde zijn voor de volgende zaken, aldus het stuk:

- Het faciliteren van verbondenheid (SKS)
- Het zijn van een ontmoetingsplek voor mensen met verschillende achtergronden, interesses en inzichten (SKS)
- Het zijn van een plek waar mensen samenkomen (SKS), kunst maken (kunst laten ontstaan), gesprekken voeren (SKS) en elkaar leren waarderen (SKS).

De maatschappelijke ambities en opgaven kennen in dit beleidsstuk twee onderdelen:

1. Het vinden van een balans tussen open en benaderbare plekken die stevig zijn verankerd in de buurt en die zorgen voor verbindingen (SKS) en waar anderzijds creatieven ongestoord hun werk kunnen doen (KLO).
2. Het meer divers en inclusief maken van broedplaatsen, waarbij als norm wordt gesteld dat kunstinstellingen uiting horen te geven aan datgeen wat er in de stad speelt (SKS). 'Op deze manier worden alle genres en creatieve ontwikkelingen (sub)culturen gezien en benut (SKS). Dit kan leiden tot nieuwe kruisbestuivingen (KLO), nieuwe inhoudelijke thema's (SKS) en vernieuwende artistieke projecten (KLO).' Wat opvalt in de laatste redenering

is dat deze verder niet wordt onderbouwd, waardoor het empirische gehalte van deze uitspraak niet kan worden nagegaan.

Bij de uitwerking van de ambities komen de coderingen die volgen uit de woordentellingen en bijvoeglijke naamwoorden duidelijk naar voren in de samenvatting hierboven. In de coderingen die door het verhaal verweven zitten, valt allereerst op dat de gemeente Amsterdam de toegevoegde waarde van broedplaatsen vooral zoekt in de maatschappelijke meerwaarde, waarbij het vooral gaat over hoe mensen in Amsterdam met elkaar samenleven. Toegevoegd dient te worden dat de eigen waardenopvatting van de gemeente Amsterdam zich manifesteert op het moment dat er andere beleidsterreinen dan kunst en cultuur moeten worden bediend. Deze eigen waardenopvatting zit vooral in het maatschappelijke domein en in mindere mate op het milieudomein. Daarom schaar ik dit onder de SKS-codering en deze komt 15x voor in bovenstaande samenvatting. De OVG-codering komt in de bovenstaande samenvatting 6x voor. Wat hierbij opgemerkt dient te worden, is dat het hier uitsluitend gaat over de toegevoegde waarde van Amsterdam voor kunstenaars als de place to be en niet andersom. De KLO-codering komt 6x terug in de samenvatting, terwijl bij de codering op basis van bijvoeglijke naamwoorden de KLO-codering 84x naar voren komt. De kleuring die er door bovenstaande samenvatting aan wordt gegeven, is dat het hier vooral gaat over ruimte geven aan kunstenaars. Dit blijkt ook uit de codeboom in bijlage 4 die laat zien dat het kunst laten ontstaan en ruimte geven veel naast elkaar voorkomen.

De normatieve veronderstellingen die bij het Amsterdamse broedplaatsenbeleid horen, zijn als volgt in het model ondergebracht:

Toegevoerde waarde (normatieve veronderstellingen):

- Samenleven (Socialiseren, kwalificeren, subjectiveren)
- Place to be (Onderscheidend voor stad/gemeente)
- Ruimte geven (Kunst laten ontstaan)

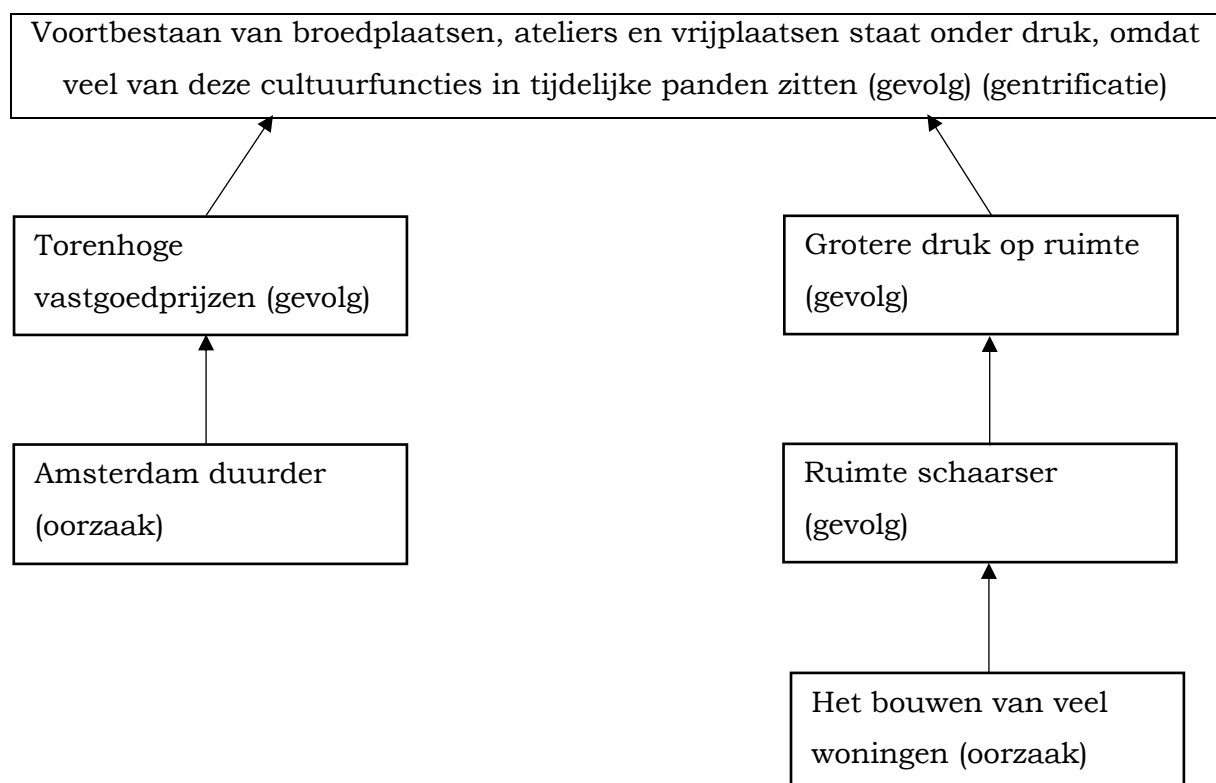
Figuur 4

4.1.2. Causale veronderstellingen

De gemeente Amsterdam geeft in haar beleid aan dat de ruimte voor broedplaatsen steeds schaarser wordt en dat daardoor het voortbestaan van broedplaatsen, ateliers en vrijplaatsen onder druk staat, omdat deze veelal in tijdelijke panden zitten. De redenen die daarvoor worden gegeven, zijn de grotere druk op ruimte, de

torenhoge vastgoedprijzen en het feit dat er veel woningen worden gebouwd. Waarom het juist deze tijdelijke panden zijn die daardoor dreigen te verdwijnen, komt niet naar voren uit het stuk. Tegelijkertijd is in de wetenschappelijke literatuur, waarop mijn model is gebaseerd, wel veel aandacht voor het gegeven dat tijdelijke panden en onontwikkelde gronden verdwijnen op het moment dat er ontwikkeld gaat worden. Dit wordt ook wel gentrificatie genoemd. Ook basis van de bijvoeglijk naamwoord-codering komt deze code 18x terug. Daarnaast benoemt Amsterdam dat kunstenaars weinig verdienen in verhouding tot hun relatief hoge opleidingsniveau. Hoewel dit gegeven wordt gepresenteerd bij de ruimtelijke ambities en opgaven, wordt niet duidelijk gemaakt hoe zich dit verhoudt tot het ruimtevraagstuk. Dit blijft slechts gissen. Met andere woorden: de begripsprecisie van de causale veronderstellingen is hier en daar niet helder.

De oorzaak-gevolgrelaties die in het beleidsstuk van de gemeente Amsterdam worden gepresenteerd zien er in een causaal veldmodel als volgt uit:

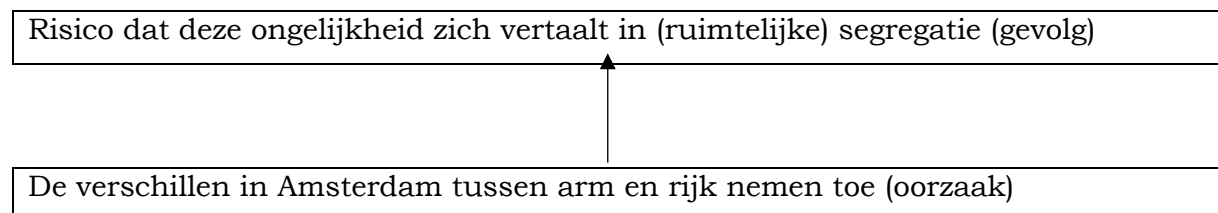

Figuur 5

De gemeente Amsterdam koppelt een aantal uitdagingen aan de veronderstellingen uit figuur 5 en geeft op deze manier impliciet weer wat de aangrijpingspunten zijn van de causale veronderstellingen die leiden tot de finale veronderstellingen:

1. Het toegankelijk houden van de stad voor kunstenaars (ruimtelijk);
2. Het zorgen voor voldoende en betaalbare woon- en werkruimte voor kunstenaars (ruimtelijk);
3. Ervoor zorgen dat broedplaatsen open, diverse en inclusieve plekken zijn, zodat zij meebewegen met de snel veranderende stad (maatschappelijk).

De uitdagingen komen logisch voort uit de normatieve veronderstellingen, aangezien ook daar de maatschappelijke waarde in de vorm van ‘socialiseren, kwalificeren, subjectiveren’ duidelijk naar voren komt. Ook het gegeven dat Amsterdam ruimte wil maken voor kunstenaars is iets dat duidelijk naar voren is gekomen bij de normatieve veronderstellingen. In die zin komen deze uitdagingen consistent voort uit de normatieve veronderstellingen. Hoe de derde uitdaging echter in deze probleemperceptie past, is diffuus. Amsterdam presenteert bovenstaande ruimtelijke causale veronderstellingen, probleemperceptie en aangrijpingspunten en vertaalt dit ook naar de beleidsdoelstelling ‘broedplaatsen bieden ruimte’, maar plakt daar vervolgens als het ware een extra uitdaging aan vast. Bij de uitwerking van de maatschappelijke ambities en opgaven in het beleidsstuk worden we als lezers niet langer in spanning gehouden en blijkt er een tweede causale veronderstelling te zijn die ook de twee aangrijpingspunten (ruimtelijk en maatschappelijk) verklaart:

Figuur 6

Dit tweede (maatschappelijke) aangrijpingspunt vormt samen met het ruimtelijke aangrijpingspunt de basis voor de finale veronderstellingen. Hoe? Dat is te lezen in de volgende paragraaf.

4.1.3. Finale veronderstellingen

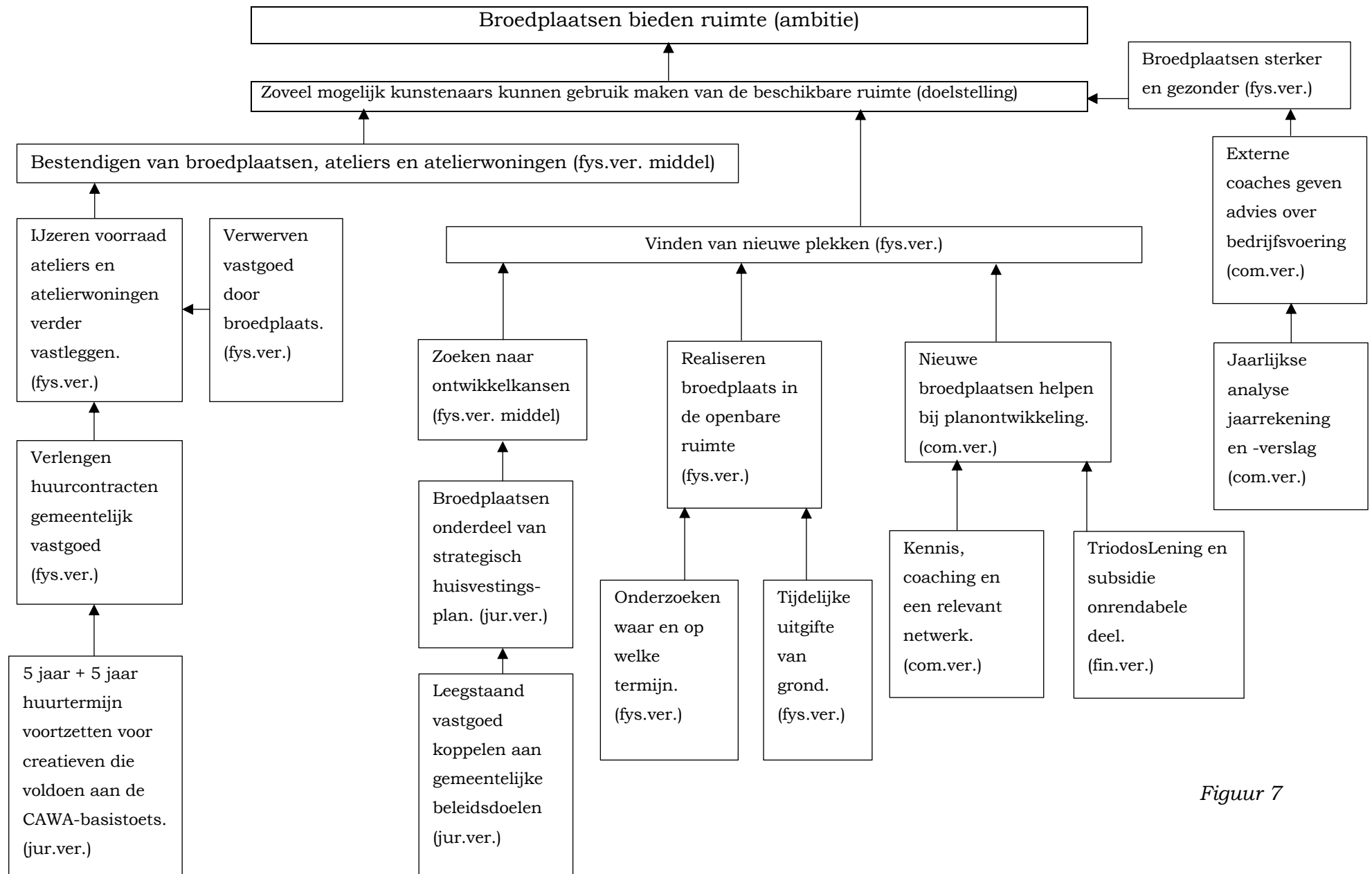
Door het beleidsstuk van de gemeente Amsterdam zitten vier voorbeelden uit de praktijk verweven die een eerste inzicht geven in de manier waarop de gemeente met behulp van broedplaatsenbeleid probeert een bijdrage te leveren aan deze broedplaatsen:

1. Voormalige HTS (middel) is ontwikkeld tot een broedplaats met tijdelijke woonwerkstudio's, kunstzinnig hotel, een dynamisch cultureel programma en maatschappelijke opvang (doel). Hier is sprake van een fysiek verruimend beleidsinstrument.
2. Voormalige scheepswerf (middel) is ontwikkeld tot een duurzame broedplaats voor creatieve en sociale ondernemers (doel). Hier is sprake van een fysiek verruimend beleidsinstrument.
3. 3Packagedeal (middel) zorgde ervoor dat deze kunstenares zich kon wortelen in Amsterdam met haar bijzondere werk (doel). Hier is sprake van een financieel verruimend beleidsinstrument.
4. Oude bunkers (middel) zijn ontwikkeld tot een broedplaats waar kunstenaars kunnen werken aan allerlei bijzondere projecten (doel). Hier is sprake van fysiek verruimend beleid.

Uit drie van de vier voorbeelden komt naar voren dat er voormalige of oude gebieden als middel worden ingezet en dat komt in hoge mate overeen met de middelveronderstelling uit de finale veronderstellingen: onontwikkelde gebieden. Deze gebieden worden ingezet voor het omtoveren tot broedplaatsen. Wanneer er dan gekeken wordt naar de doelveronderstellingen uit de finale veronderstellingen, zijn er ook duidelijke overeenkomsten waarneembaar. In de drie voorbeelden gaat het over samenwerking en waardendeling; zaken die ook onderdeel zijn van finale veronderstelling. Deze observatie wordt ondersteund door wat citaten uit het beleidsstuk van Amsterdam:

- 'Een creatieve plek in de stad, waar makers, kunstenaars en urban explorers samenkomen.'
- 'Een bruisende gemeenschap van ondernemers en kunstenaars met een groen hart.'
- 'De diversiteit aan artiesten maakt het interessant. Er is genoeg inspiratie en mogelijkheden tot interessante samenwerkingen.'

Uit de voorbeelden komt overwegend het beeld naar voren dat het broedplaatsenbeleid van Amsterdam een fysiek verruimend beleid is met de focus op het bieden van ruimte voor het ontwikkelen van broedplaatsen. Dit lijkt ook terug te komen in de eerste ambitie die is geformuleerd: broedplaatsen bieden ruimte. De code 'fysiek verruimend' (FV) komt op basis van de bijvoeglijke naamwoorden 9x terug in beleidstekst en dat is twee keer zoveel als andere codes op het gebied van beleidsinstrumenten. Hoe de inzet van beleidsmiddelen en bijbehorende doelen er precies uitziet, is uitgewerkt in figuur 7 in een zogenaamde doel-middelboom:

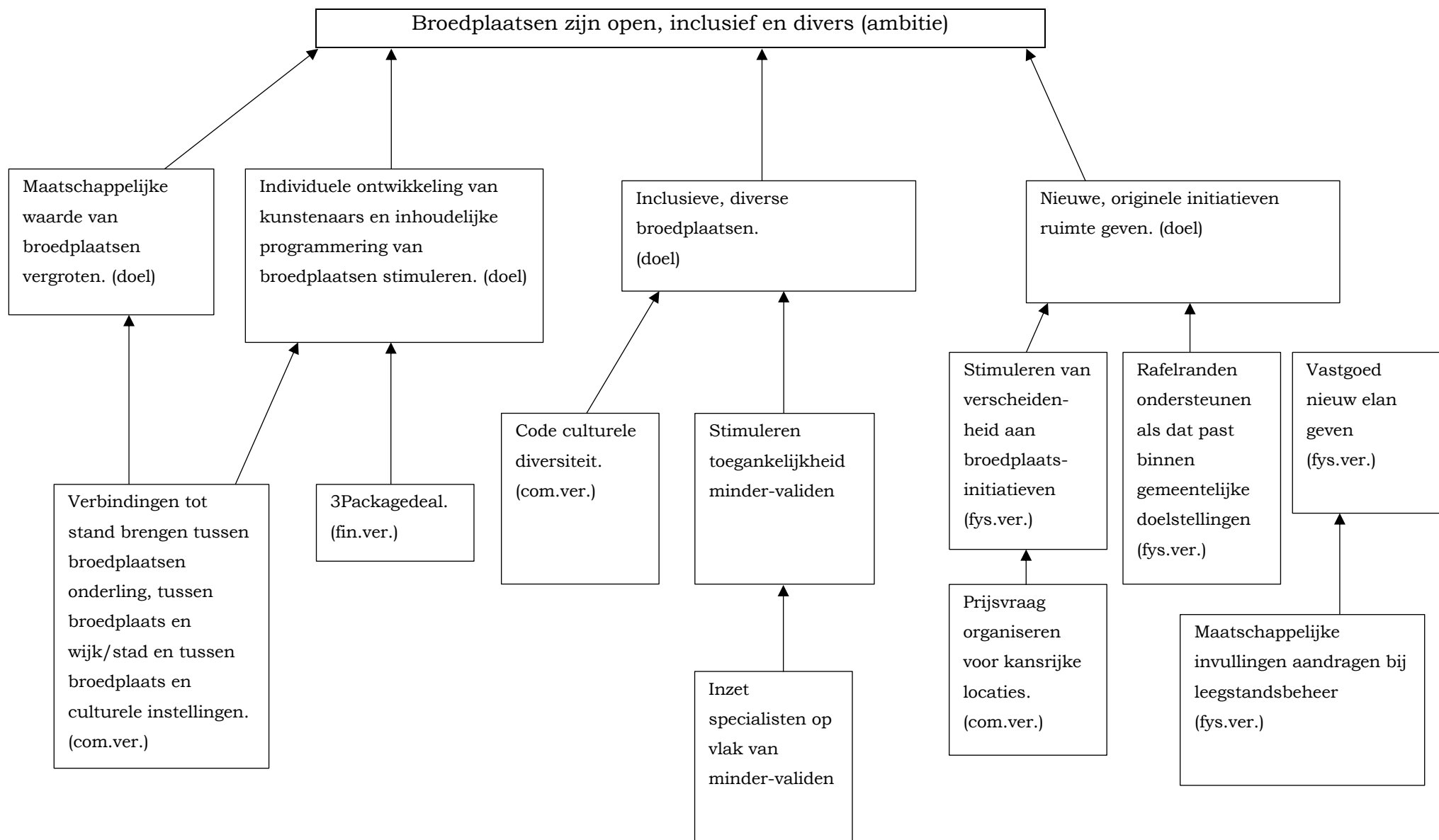

Figuur 7

Deze doel-middelboom bevestigt voor een groot gedeelte wat er ook al was te zien in de voorbeelden uit het beleidsstuk: het ruimte bieden aan broedplaatsen wordt vooral gevoed door fysiek verruimende middelen. Het centrale doel is om zoveel mogelijk kunstenaars de mogelijkheid te bieden om gebruik te maken van de beschikbare ruimte en daar worden twee fysiek verruimende hoofdmiddelen voor ingezet: het verder bestendigen, dus permanent maken, van bestaande broedplaatsen en het vinden van nieuwe plekken. Het zoveel mogelijk kunstenaars gebruik laten maken van de beschikbare ruimtes betekent overigens ook dat Amsterdam inzet op doorstroming. Zoals duidelijk naar voren kwam uit de normatieve veronderstellingen wil de gemeente Amsterdam ‘kunst laten ontstaan’ door ruimte te geven aan kunstenaars. Wanneer we dan kijken wat dit ruimte geven betekent, zien we die focus op doorstroming. Dit woord zit in één keer in een bijzin, maar blijkt wel degelijk een pijler onder het Amsterdamse broedplaatsenbeleid. De zogenaamde CAWA²-creatieve krijgt in totaal 10 jaar de tijd om zijn/haar werk te ontwikkelen en dan wordt er vanuit gegaan dat iemand zich dusdanig ontwikkeld heeft dat er kan worden doorgestroomd naar een pand met marktconforme huur, zodat nieuwe instromers gebruik kunnen maken van de ruimte. De gemeente Amsterdam gaat in bijlage 2 van haar beleidsstuk wat dieper in op deze doorstroming. In deze bijlage wordt aangegeven dat kunstenaars die ondernemend zijn meer doorstromen dan kunstenaars die hun focus hebben liggen op vrij werk. Voor toptalenten is er de mogelijkheid om de termijn van 10 jaar los te laten, maar zij moeten dan ook weer voldoen aan de hogere eisen op basis van de CAWA.

De ambitie ‘broedplaatsen bieden ruimte’ bestaat uit zeven doelstellingen en deze worden als zodanig naast elkaar gepresenteerd. Figuur 7 laat echter zien dat er een nevenschikkend verband is tussen verschillende doelstellingen en dat de ene doelstelling het middel is van een andere doelstelling. Er zit dus een behoorlijke samenhang tussen de verschillende onderdelen. Dat een doelstelling ook weer een middel kan worden, geldt ook voor het fenomeen ‘broedplaats’ zelf. Zoals al duidelijk naar voren kwam in zowel de normatieve als causale veronderstellingen, kent Amsterdam een maatschappelijke waarde toe aan broedplaatsen en worden zij als middel ingezet voor maatschappelijke doeleinden. In figuur 8 wordt dit in, wederom, een doel-middelboom weergegeven.

² CAWA staat voor Commissie voor Ateliers en Woonwerkpanden Amsterdam. Wanneer een kunstenaar of maker wil een ruimte huren via de gemeente moet hij/zij voldoen aan de voorwaarden die door de CAWA zijn opgesteld. Deze voorwaarden gaan onder andere over de erkenning van het kunstenaarschap, externe zichtbaarheid en genoten opleiding.

Figuur 8

In figuur 8 wordt een verscheidenheid aan zaken gepresenteerd die allemaal betrekking hebben op de maatschappelijke waarde van broedplaatsen. Deze zijn niet goed terug te voeren tot één of twee hoofddoelstellingen, maar er zijn vier doelstellingen die hun bijdrage leveren aan de ambitie dat broedplaatsen open, inclusief en divers moeten zijn. In de breedte is dus duidelijk te zien dat het broedplaatsenbeleid van de gemeente Amsterdam veel wil bereiken op dit punt. In de diepte zijn juist de ruimtelijke ambities meer uitgewerkt.

Naast de finale veronderstellingen die in de doel-middelboom zijn te plaatsen, zijn er twee doelstellingen die er als het ware bij hangen. Het gaat hier allereerst om het uitgangspunt dat broedplaatsen zoveel mogelijk duurzaam worden gemaakt binnen de context van een krappe exploitatie en de tijdelijkheid van panden. Dit laat vooral zien dat ook broedplaatsen in een bredere context staan dan alleen kunst en cultuur en dat Amsterdam via een eigen waardenopvatting ook andere beleidsdoelen integreert in het broedplaatsenbeleid. De tweede beleidsdoelstelling heeft betrekking op het willen samenwerken met en ondersteunen van andere gemeenten binnen de Metropoolregio Amsterdam op het gebied van broedplaatsen(beleid). Amsterdam positioneert zich hier dus als het kenniscentrum als het gaat om broedplaatsen.

4.1.4. Bestuurlijke veronderstellingen

Zoals duidelijk volgt uit de voorgaande veronderstellingen kent Amsterdam een verruimend en daarmee ondersteunend beleid op het gebied van broedplaatsen. De OVB-codering (onderdeel van beleidsnetwerk) komt 7x voor op basis van de bijvoeglijke naamwoorden. Er wordt niks afgedwongen, maar er wordt samengewerkt om doelen te bereiken. Zoals bijlage 4 laat zien, zijn de middelen die worden ingezet ook ondersteunend van aard. In bijlage 1 van het Amsterdamse broedplaatsenbeleid zijn de rollen en posities uiteengezet. Naast een aantal gemeentelijke afdelingen, zoals kunst&cultuur en vastgoed, zijn Bureau Broedplaatsen en CAWA opvallende spelers. Het Bureau Broedplaatsen komt 18 keer terug in de woordentelling en is de uitvoerende partij van het Amsterdamse broedplaatsenbeleid en werkt met een groot aantal partijen samen om dit beleid uit te voeren, zoals corporaties, kunstenaars en de gemeentelijke afdelingen. De kunst- en cultuurafdeling van de gemeente Amsterdam is de ambtelijk opdrachtgever van Bureau Broedplaatsen dus op die manier wordt er indirect macht uitgeoefend op de uitwerking. Deze macht manifesteert zich ook op een andere manier op twee

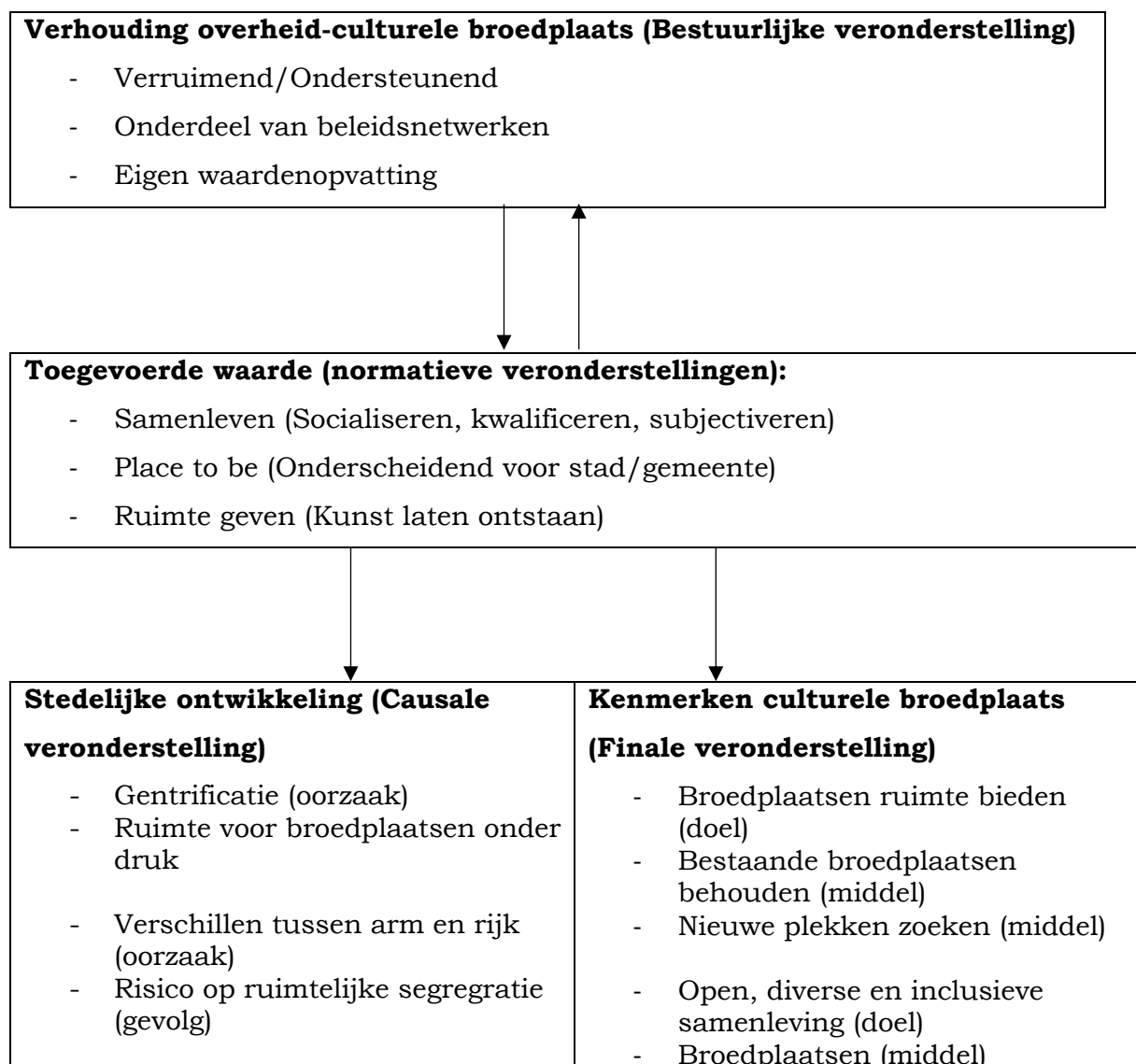
essentiële momenten in de beleidstekst. Wanneer het gaat om het op peil houden van de broedplaatsenvoorraad wordt gesteld dat de gemeente Amsterdam de gemaakte afspraken bewaakt. Op het moment dat het gaat over de inclusieve, open en diverse broedplaatsen wordt er benoemd dat de gemeente Amsterdam van de broedplaatsen verlangt dat deze een afspiegeling zijn van de Amsterdamse bevolking. De toon is dan ineens veel dwingender. Dit komt overeen met de twee ambities die uit de beleidstekst naar voren komen en is dus consistent. Daarnaast is dit ook een mogelijke verklaring voor de duidelijke aanwezigheid van de EIW-codering. Deze EIW-codering laat door de codeboom in bijlage 4 ook zien dat de gemeente Amsterdam broedplaatsen breder inzet dan alleen binnen kunst en cultuur. De gemeente Amsterdam laat zich door het CAWA adviseren op het gebied van broedplaatsen en daarnaast toetst het CAWA ook de kunstenaars.

4.1.5. Conclusie Amsterdam

De gemeente Amsterdam kent een consistente beleidstekst, waarbij de causale en finale veronderstellingen logisch volgen uit de normatieve veronderstellingen. De causale veronderstellingen zijn vrij summier weergegeven, maar zijn wel navolgbaar. Dit heeft wellicht als reden dat Amsterdam al twintig jaar bezig is met dit beleid en er in die zin niet meteen een volledig nieuwe probleemverkenning nodig is. Tegelijkertijd worden er veel zaken voor waar gepresenteerd zonder dat wordt uitgelegd waarom het zo is, waardoor de begripsprecisie veelal niet op orde is. Wel gaat Amsterdam een stap verder dan alleen het op peil houden van broedplaatsen als doelstelling te presenteren, maar deze broedplaatsen ook weer in te zetten als middel voor maatschappelijke waarden. Dit is ook meteen een opvallend gegeven dat naar voren komt in dit beleidsstuk. De maatschappelijke meerwaarde komt samen met de artistiek-inhoudelijke waarde naar voren, waarbij deze laatste waarde de maatschappelijke waarde als het ware dient. De broedplaatsen dienen uiting te geven aan de zaken die spelen in een samenleving en dienen daarnaast als plekken waar mensen samenkomen, elkaar ontmoeten en van elkaar leren. We zien hierin duidelijk het door Gielen en anderen geschetste mechanisme van socialiseren, kwalificeren en subjectiveren. Daarnaast is er in sommige passages sprake van de ontwikkeling dat broedplaatsen moeilijk hun weg vinden in het subsidiesysteem dat steeds specifiekere verwachtingen heeft: een botsing tussen twee habitussen. Zo wordt er in het broedplaatsenbeleid gesteld dat vrije rafteranden mogen als ze maar binnen de gemeentelijke doelstellingen passen. Daarnaast is ook de Code Culturele Diversiteit typisch zo'n voorbeeld van een specifiekere systeemeis. Een ander

opvallend gegeven is de focus op doorstroming. Hoewel dit in de beleidstekst zelf maar eenmalig in een bijzin wordt genoemd, blijkt uit bijlage 2 van de beleidstekst dat het wel degelijk een pijler is onder het broedplaatsenbeleid van de gemeente Amsterdam, omdat op deze manier zoveel mogelijk kunstenaars gebruik kunnen maken van beschikbare ruimten. Waar Gielen het in zijn biotooptheorie heeft over de balans tussen de vier domeinen, betekent de focus op doorstroming, dat met name gestalte krijgt bij een ondernemende kunstenaar, wellicht dat een kunstenaar zich vooral in de marktruimte begeeft, waardoor die balans onder druk kan komen te staan.

Het model van Amsterdam is als volgt in te vullen:

Figuur 9

4.2. Den Haag

De gemeente Den Haag kent sinds een 2005 een zogenaamde 'Notitie broedplaatsen' met de titel 'Ruimte voor kwaliteit'. (Den Haag 1) In 2015 werd deze notitie bijgewerkt voor de periode tot en met 2020. Deze notitie is een platte tekst zonder plaatjes of andere toevoegingen en kent een omvang van 16 pagina's. Wel zijn er citaten van kunstenaars toegevoegd over het Haagse kunstklimaat en wordt er uitgebreid (acht pagina's) stilgestaan bij wat er is bereikt tegenover zes pagina's nieuwe beleidsinzet. De notitie kent een beleidsstructuur met doelen, middelen en tijdsspanne.

Op basis van de woordentelling valt vooral op dat het in het stuk veel gaat over Den Haag en over de stad. Deze coderingen komen respectievelijk 39 en 37 keer voor. Dit suggereert dat Den Haag zich richt op wat broedplaatsen voor het imago van de stad kunnen betekenen. Bij het aanstrepen van de bijvoeglijke naamwoorden komt het volgende top5-coderingsbeeld naar voren:

Kunst laten ontstaan (KLO)	85x
Onderscheiden voor gemeente (OVG)	79x
Fysiek verruimend (FV)	19x
Economische waarde (EW)	19x
Gentrificatie (GEN)	16x

We zien in bovenstaande tabel dat Den Haag vooral in lijkt te zetten op de KLO-codering en de OVG-codering. Deze laatste codering komt ook naar voren bij de woordentelling en lijkt een belangrijke pijler te zijn onder het Haagse broedplaatsenbeleid. De economische codering komt in veel mindere mate terug, maar staat wel in de top 5 van de coderingen. Daarnaast is duidelijk te zien dat Den Haag een fysiek verruimend beleid kent, wat meteen kan worden gekoppeld aan de erkenning van gentrificatie dat ook in de top 5 staat van meest genoemde coderingen.

4.2.1. Normatieve veronderstellingen

Het beleidsstuk 'Ruimte voor kwaliteit' opent met 12 citaten van kunstenaars over het kunstklimaat van Den Haag en Den Haag als vestigingsplaats. Bij de codering van deze citaten komen duidelijk de aspecten naar voren die horen bij de artistiek-inhoudelijke waarde: experimenteren (2x) en kunst laten ontstaan (6x). Zo wordt 'de

ruimte voor grote verscheidenheid aan kleine initiatieven die echte aandacht voor het werk hebben' geroemd onder deze code en gaat een ander citaat in op het feit dat in Den Haag de mogelijkheden er zijn 'om je als ambitieuze kunstenaar te ontwikkelen'. Ook de 'goede subsidiemogelijkheden om werk te ontwikkelen' behoort tot de citaten en twee citaten gaan over de ruimte voor experiment in Den Haag. Twee van de twaalf citaten zeggen over Den Haag dat 'zij een genereuze stad in de luwte' (OVG) is en dat zij 'nu wordt gezien als een stad met ideeën' (OVG). Deze twaalf citaten staan hier natuurlijk niet voor niks. Daar zal de gemeente Den Haag een bepaalde bedoeling mee hebben. Als gemeente kun je zelf zeggen hoe fantastisch je bent, maar als anderen dat doen, staat dit sterker. Of dit de daadwerkelijke motivatie is voor het openen met deze citaat, blijft natuurlijk gissen. Wat niet bij gissen blijft, is het onderzoek doen naar de beleidstekst dat volgt op deze twaalf quotes, waarbij het interessant is om in beeld te brengen of het beeld dat naar voren komt uit de quotes ook consistent doorgetrokken wordt in de beleidstekst.

De beleidstekst opent met een inleiding, waarin Den Haag aangeeft dat een stad die vooruit wil ruimte nodig heeft voor mensen met ideeën (OVG). Met dit citaat lijkt Den Haag zich te positioneren als een stad die vooruit wil. Dit is tegelijkertijd zo algemeen geformuleerd dat het hier ook nog een willekeurige andere stad kan betreffen. In combinatie met de rest van het stuk, waarin het voorvoegsel Haags(e) veel terugkomt, lijkt Den Haag inderdaad zo'n stad te willen zijn. Deze ruimte is nodig om 'ideeën uit werken, zonder direct toepasbaar, toonbaar of verkoopbaar te hoeven zijn' (KLO) of 'niet hoeven te voldoen aan heersende opvattingen' (experiment, hierna EXP). Dit wordt nogmaals benadrukt door te stellen dat het dus gaat om 'ruimtes voor onderzoek, ontwikkeling en experiment en waar falen en misstappen mogen' (EXP). Dit leidt tot vernieuwing en deze vernieuwing wekt vervolgens 'de interesse van afnemers, opdrachtgevers of publiek' (OVG). De beleidstekst werkt dit daarna kort uit door in te gaan op hoe die interesse er dan uitziet. Het gaat over 'mensen met nieuwe ideeën die zich aangetrokken voelen tot de stad' (OVG) en 'mensen die voortbouwen of meeliften op het bijbehorende imago' (OVG). Dit leidt uiteindelijk tot een 'groei in aantrekkingskracht (OVG) en werkgelegenheid' (EW). Wat opvalt uit de hiervoor geschetste redenering is dat de gepresenteerde uitkomst van dit ruimte geven (vernieuwing) als middel wordt ingezet om zoveel mogelijk interesse te wekken voor Den Haag en daarmee legitimeert Den Haag 'onomstotelijk' het bestaansrecht van 'dit soort werkplekken'.

Dit is tegelijkertijd het uitgangspunt geweest om in 2005 een notitie broedplaatsen te maken. In het beleidsstuk staat de volgende definitie van een broedplaats geformuleerd:

Anders dan atelierpanden of bedrijfsverzamelgebouwen, waar kunstenaars en ondernemers vaak op hun individuele beroepspraktijk zijn gericht, zijn broedplaatsen sterker gericht op onderlinge samenwerking en cross-overs tussen disciplines, op presentatie en publieksactiviteiten, zijn er mogelijkheden voor educatie en workshops en voorzien zij in betaalbare werk- en oefenruimte. (Den Haag 3)

Wat hier meteen opvalt in deze definitie, zijn de overeenkomsten met de kenmerken van een culturele broedplaatsen die ik in mijn model onder de finale veronderstellingen heb geschaard. Samenwerking en waardendeling zien we in bovenstaande definitie ook duidelijk terug. Ook op basis van de coderingen komt vooral de samenwerking met enige regelmaat naar voren: 13x keer is deze codering toegekend. Vervolgens stelt het beleidsstuk dat het ruimte geven aan deze broedplaatsen, de 'rijkdom', ertoe heeft geleid het 'Haagse kunst- en maakklimaat op de kaart staat' (OVG).

Het beleidsstuk gebruikt dit op de kaart staan daarna als uitwerking van de oogst van het beleid en daarin valt op dat het vooral gaat over hoe onderscheidend dit beleid is geweest voor Den Haag:

1. 'Den Haag neemt als kunstenaarsstad een bijzondere positie in' (OVG):

- 'Er is een rijkdom aan onder andere broedplaatsen, kunstenaarsinitiatieven en projectruimtes' (KLO)
- 'Deze rijkdom heeft geleid tot vermaardheid van het kunst-en makersklimaat in Den Haag' (OVG).
- 'Er is veel aandacht voor dit klimaat in de landelijke pers en media' (OVG).

2. 'De Haagse kunstsector heeft een sterk internationaal profiel' (OVG)

- 'De makers die verbonden zijn aan broedplaatsen zijn (inter)nationaal bekend' (OVG).
- 'Er is veel samenwerking met vergelijkbare initiatieven in binnen- en buitenland' (OVG).
- 'Er is een sterke aansluiting bij de expat gemeenschap en 140 nationaliteiten in de stad' (SKS).

3. 'Vier Haagse presentatie-instellingen halen geld op uit landelijke fondsen' (OVG).
4. 'De laatste jaren wonnen in Den Haag werkende en wonende kunstenaars prestigieuze prijzen voor hun werk' (OVG).

De feiten die in het beleidsstuk worden gepresenteerd, worden onderbouwd met voorbeelden. Dit houdt in dat het empirisch gehalte van het stuk op orde is en er zaken niet als vanzelfsprekend worden aangenomen.

Het beleidsstuk gaat vervolgens dieper in op de succesfactor van het Haagse broedplaatsenbeleid. De ketenaanpak wordt daarbij als kern gezien:

In Den Haag is een keten aanwezig waarin de beroepspraktijk van een kunstenaar verder kan groeien en het kunstenaarschap zich verder kan ontwikkelen en verdiepen. Van kunstvakopleiding naar een werkplek bij een kunstenaarsinitiatief of een broedplaats, naar een presentatie-instelling, museum en galerie. (Den Haag

5)

Hier komen ongeveer alle aspecten uit Gielens biotooptheorie terug. De werkplek kan worden gezien als de domestieke ruimte (KLO), de kunstvakopleiding als de gemeenschapsruimte (KLO) en de beroepspraktijk als de marktruimte (KLO). Daarnaast benoemt het stuk ook erkenning als onderdeel van de keten en dit past in de civiele ruimte (KLO) die Gielen in zijn theorie onderscheidt. Het beeld dat oprijst uit dit stuk is verder dat ook hier Den Haag zichzelf duidelijk positioneert door te benoemen dat alumni die uit de keten voortkomen exposeren in invloedrijke galeries en prestigieuze prijzen winnen.

Naast het inhoudelijk bespreken van de keten gaat het beleidsstuk uitgebreid in op de drijvende krachten achter deze keten: de Koninklijke Akademie voor Beeldende kunst (hierna KABK), STROOM en het broedplaatsenbeleid van de gemeente.

Het beleidsstuk schetst een verhouding die STROOM als het ware als bemiddelaar positioneert tussen de KABK-afgestudeerde kunstenaars en het beleid van de gemeente. Dit kan worden gezien als een beleidsnetwerk. Deze code komt ook 11x terug in de bijvoeglijk-naamwoordcodering.

Vervolgens schetst het beleidsstuk de bijdrage van de drie drijvende krachten en de verhouding die daarbij hoort. Het KABK heeft 'bekende kunstenaars' voortgebracht (OVG) die zijn opgeleid door 'vooraanstaande docenten' (OVG), waardoor de KABK

‘tot een van de beste kunstvakopleidingen van het land behoord’ (OVG). KABK beschikt over ‘goede en excellente accreditaties’ (OVG) en er is ‘wereldwijde belangstelling’ (OVG) voor deze opleiding. Veel van de studenten benoemen het ‘goede kunstklimaat’ (OVG) in Den Haag en ondanks dat de ‘beroepspraktijk van kunstenaars mobiel is, kiest meer dan de helft ervoor om in Den Haag te blijven’ (OVG).

STROOM werkt met een in Nederland unieke integrale aanpak (OVG). Deze aanpak kenmerkt zich door de dwarsverbanden tussen kunstinhoudelijk en voorwaardenscheppend beleid (KLO). STROOM heeft de beschikking over drie subsidiestromen en heeft daar ook drie doelstellingen voor: versterking van het Haagse kunstklimaat (KLO), de zichtbaarheid van de Haagse kunst en kunstenaars vergroten (OVG) en het uitbreiden van de permanente ateliers (KLO).

Daarnaast is STROOM de bemiddelaar en uitvoerder van het Haagse broedplaatsenbeleid. Dit beleid richt zich op het waarborgen van voldoende ruimte om te werken, te oefenen en te presenteren op tijdelijke of permanente locaties. Op deze manier wordt voorkomen dat locaties worden gebruikt door mensen die geen erkend³ kunstenaar zijn. De toetsing hiervoor is in handen van STROOM. Nieuwe kunstenaars worden getoetst en al erkende kunstenaars worden regelmatig hertoetst. De afgestudeerden van de KABK zijn de eerste drie jaar erkend kunstenaar.

Verderop in de beleidstekst wordt er uitgebreider ingegaan op de economische meerwaarde van broedplaatsenbeleid wat ook al even inleiding werd aangestipt. Broedplaatsen zijn in staat om als ‘incubator te fungeren om zo de gewenste creatieve klasse en jong talent, ook uit andere sectoren, zich thuis te laten voelen in Den Haag (EW). Hoogwaardig talent, nodig voor een innovatieve economie trekt laaft zich graag aan artistieke, creatieve bronnen. (EW) Een wervend creatief en innovatief klimaat trekt talent naar de stad’ (EW).

De coderingen die voortkomen uit het pattern coderen die door de samenvatting verweven zitten, laten duidelijk zien dat het broedplaatsenbeleid van Den Haag erop

³ Een kunstenaar moet erkend zijn om in aanmerking te komen voor atelierbemiddeling en om aanspraak te kunnen maken op subsidies. Kunstenaars worden beoordeeld op vakmanschap, kwaliteit en zeggingskracht van het werk, marktgerichte en publieke activiteiten en erkenning van het kunstenaarschap.

gericht is om onderscheidend voor de stad te zijn. De OVG-codering komt maar liefst 25x voor in bovenstaande weergave van de Haagse beleidstekst en deze code zagen we ook al duidelijk terugkomen binnen de coderingen van de bijvoeglijke naamwoorden en in de woordentellingen. Den Haag lijkt zich vooral te willen profileren door met veel voorbeelden te onderbouwen hoe goed haar broedplaatsenbeleid is. Dit lijkt niet zozeer inhoudelijk gedreven, maar meer op het gebied van citymarketing te zijn gestoeld. Daarom is dit ook de term die ik toeken aan deze OVG-codering. Deze citymarketing moet er vervolgens toe leiden dat hoogwaardig talent, ook uit andere sectoren, zich aan Den Haag gaat binden. Dit gaat over het vestigingsklimaat en deze term ken ik toe aan de economische toegevoegde waarde van culturele broedplaatsen. Opvallend is daarbij dat deze economische waarde, gebaseerd op de bijvoeglijke naamwoorden en bovenstaande samenvatting, pas naar voren komt op het moment dat het over de beleidsinzet voor de nieuwe periode gaat. In de beleidsverkenning en terugblik voorafgaand aan deze beleidsinzet komt deze economische waarde nauwelijks terug. Dit duidt op een ‘volgende stap’ die Den Haag met haar broedplaatsenbeleid wil zetten, waarbij broedplaatsen een middel worden om een ander doel te bereiken. Een ander opvallend punt is dat er nauwelijks aandacht is voor de maatschappelijk waarde van broedplaatsen. Dit wordt in de hele beleidstekst in één alinea benoemd, waarbij de SKS-code ook maar 5x terugkomt. Daarnaast benoemt het Haagse broedplaatsenbeleid wel heel concreet dat het ruimte wil geven aan het ontstaan van kunst. De code KLO komt 7x terug in de samenvatting en 85x in de totale beleidstekst. Ook in de woordentelling komt het woord ‘broedplaats’ met de KLO-code 59x terug. Omdat dit zo expliciet benoemd wordt, geef ik de code een plaats in de normatieve veronderstellingen van Den Haag. Schematisch ziet het bovenstaand verhaal over de normatieve veronderstellingen van het Haagse broedplaatsenbeleid er als volgt uit:

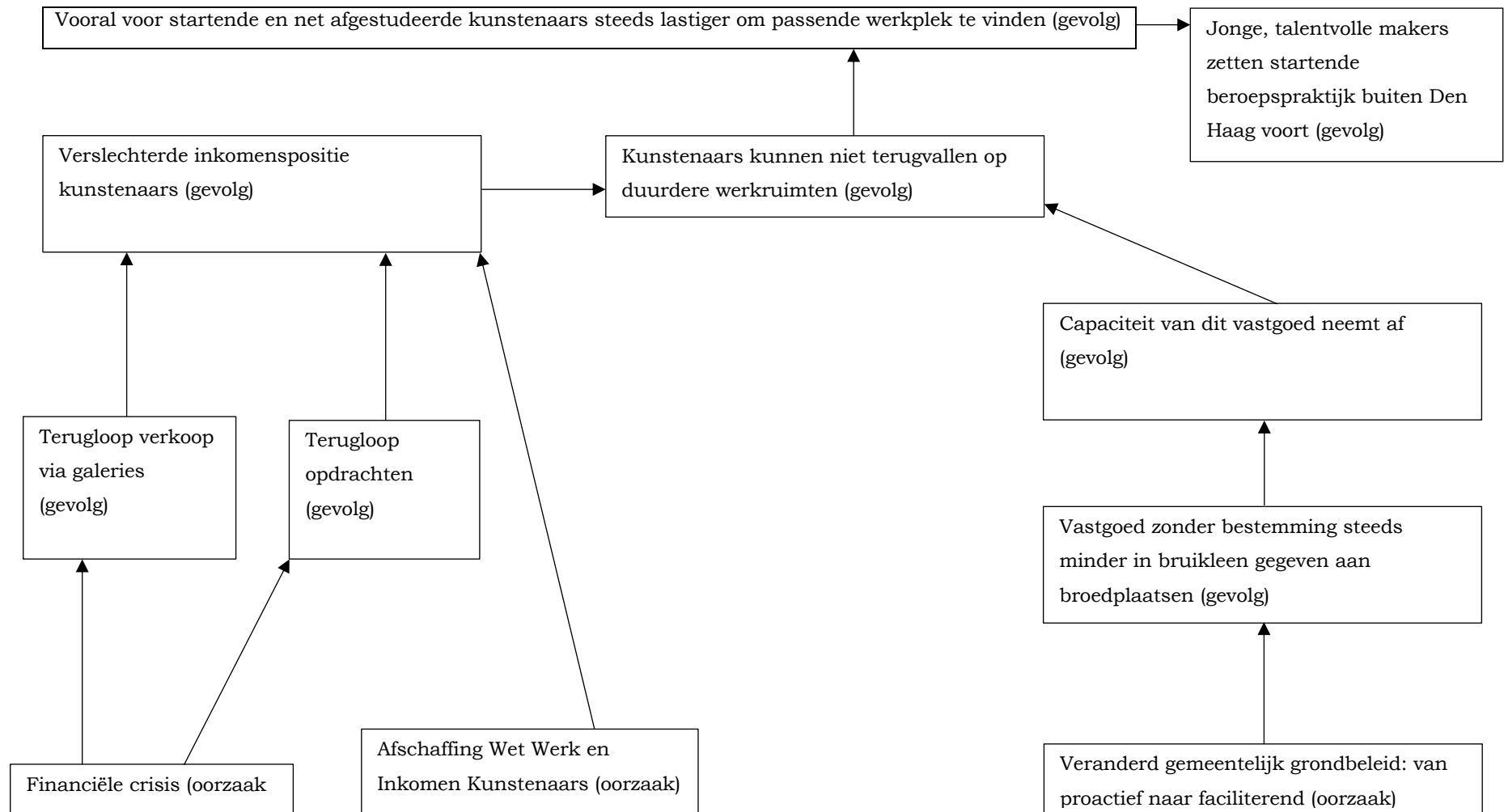
Toegevoerde waarde (normatieve veronderstellingen):

- Citymarketing (Onderscheidend voor stad/gemeente)
- Vestigingsklimaat (Economische waarde)
- Ruimte geven (Kunst laten ontstaan)

Figuur 10

4.2.2. Causale veronderstellingen

De gemeente Den Haag geeft aan dat de capaciteit van de tijdelijke gemeentelijke panden is afgenomen, waardoor een vervangend tijdelijk pand niet meer vanzelfsprekend is. Als reden wordt gegeven dat de gemeente van proactief naar faciliterend grondbeleid is gegaan. Dit houdt in dat de gemeente geen vastgoed meer aankoopt voor ontwikkeling en dat er zoveel mogelijk vastgoed dat zijn functie is verloren wordt ingezet voor kleinschalig opdrachtgeverschap. Hier gaat het erom dat dit vastgoed wordt opgeleverd voor herontwikkeling en dat particulieren door middel van opdrachtgeverschap zoveel mogelijk invloed uitoefenen op de ontwikkeling van hun woning of bedrijfsruimte. Het is juist dit soort vastgoed dat in het verleden vaak aan broedplaatsen ter beschikking werd gesteld. Dit is een vorm van gentrificatie en deze code komt op basis van de bijvoeglijke naamwoorden 16x terug in de beleidstekst. Doordat kunstenaars ook hun inkomenspositie de laatste jaren behoorlijk zagen verslechteren, kunnen zij niet terugvallen op duurdere werkruimtes. Dit heeft met name tot gevolg dat de jonge en talentvolle kunstenaars ervoor kiezen om hun beroepspraktijk buiten Den Haag voort te zetten. In figuur 11 zijn de causale veronderstellingen uit het beleidsstuk van Den Haag ondergebracht in een causaal veldmodel:

Figuur 11

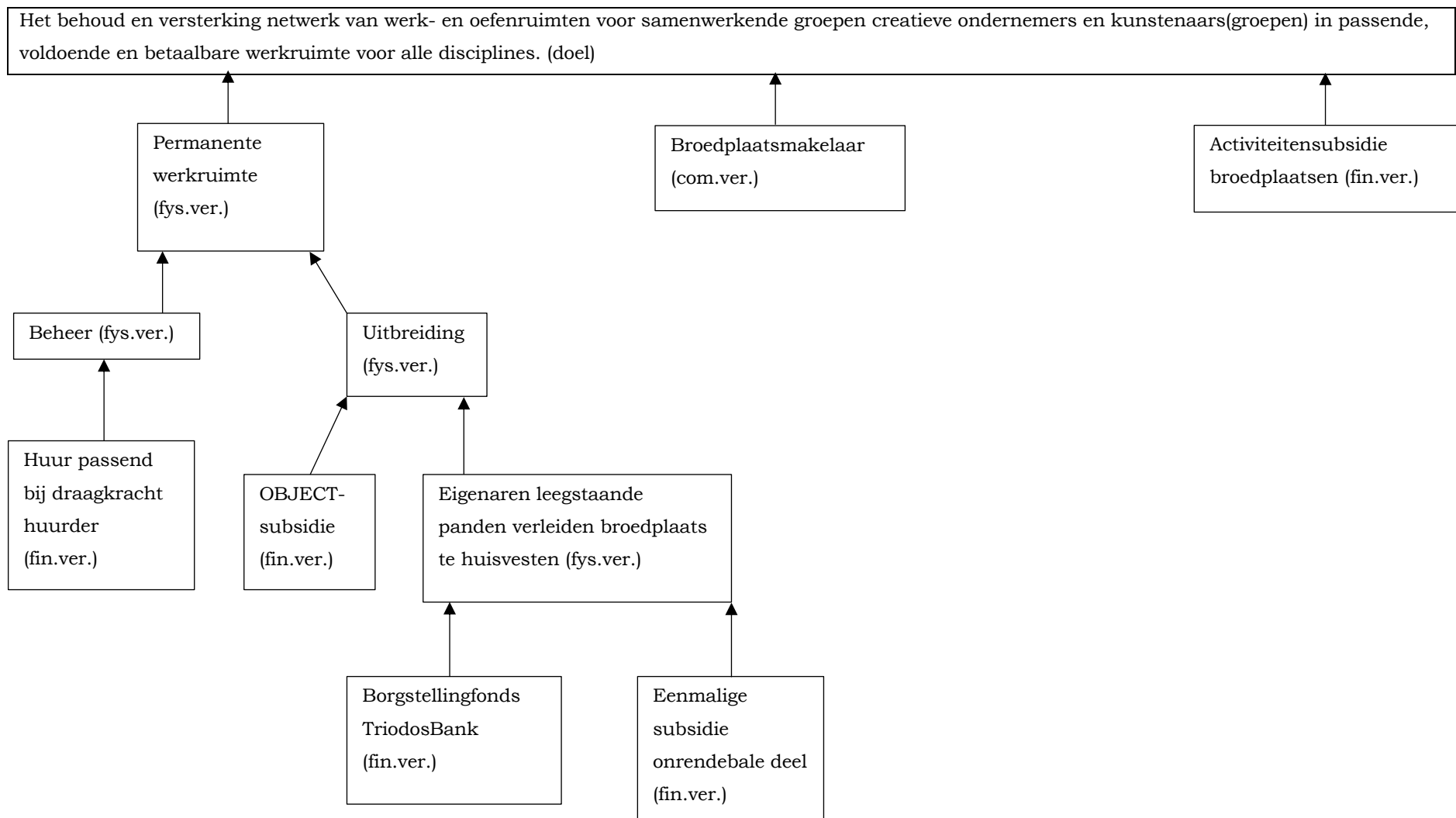
In figuur 11 is duidelijk terug te zien dat er twee soorten oorzaken zijn voor het gevolg dat het voor kunstenaars steeds lastiger is om een betaalbare en passende werkruimte te vinden: financieel en fysiek. De fysieke causale veronderstellingen laten duidelijk de gentrificatie zien die in mijn model ook is geformuleerd. Deze code staat dan ook in de top 5 en kwam 16x voor. In de paragraaf 4.2.3. ga ik in op het aangrijpingspunten waarop Den Haag haar finale veronderstellingen vanuit de causale veronderstellingen baseert. Een ander opvallend gegeven dat naar voren komt, is de probleemperceptie zich vooral richt op de jonge, talentvolle kunstenaars. Tegelijkertijd is dit wel een consistente lijn, aangezien Den Haag in haar normatieve veronderstellingen een duidelijke en grote rol toebedeeld aan de KABK.

4.2.3. Finale veronderstellingen

Voordat het beleidsstuk uitgebreid ingaat op de in te zetten beleidsmiddelen en daarbij behorende doelstellingen, wordt er allereerst een ambitie gepresenteerd, waaruit wederom blijkt dat citymarketing/OVG een belangrijke pijler onder het broedplaatsenbeleid van de gemeente Den Haag is:

Het college wil de bijzondere rol die Den Haag op dit moment inneemt als kunstenaarsstad behouden en versterken. In 2020 bepaalt het uitzonderlijke kunst- en makersklimaat mede de identiteit van Den Haag. (Den Haag 11)

Woorden als 'bijzonder' en 'uitzonderlijk' in combinatie met het woord 'identiteit' bevestigen deze observatie. Den Haag constateert daarnaast voor de zichtbaarheid en positie van Den Haag als cultuurstad ook fysieke ruimte nodig is. Dit gaat dan om voldoende betaalbare en goed uitgeruste werk- en presenteerruimte. Zoals te zien is op de volgende pagina in figuur 12 is dat die fysieke ruimte, of het gebrek daar aan dat voortkomt uit de causale veronderstelling, het aangrijpingspunt voor de finale veronderstellingen is. Dit wordt verder onderbouwd door het feit dat de FV-code 19x voorkomt en in de top 5 van meest voorkomende codes terugkomt.

Figuur 12

In figuur 12 zijn de zaken aan elkaar gekoppeld die een finale veronderstelling vormen. Er zijn hier duidelijke overeenkomsten te zien met het broedplaatsenbeleid uit Amsterdam. Den Haag benoemt ook duidelijk dat zij bij het gebruikmaken van het Triodosfonds en de subsidieregeling voor het onrendabele deel heeft laten inspireren door Amsterdam. De rol van broedplaatsmakelaar wordt door Den Haag gezien als spin in het web tussen kunstenaars, pandeigenaren en de gemeente. Hoe dit dan past in relatie tot STROOM wordt verder niet uitgelegd.

Bij de presentatie van de beleidsmiddelen komen er ook zaken naar voren die niet in figuur 12 passen, maar wel van belang zijn om hier te noemen. Doorstroming wordt in het ruimte geven aan kunstenaars als een belangrijk punt benoemd, waarbij Den Haag voor een gedeelte van haar broedplaatsen een maximale huurtermijn hanteert. Daarnaast kiest Den Haag ervoor om enkele ateliers aan te wijzen als talentateliers en deze iedere keer voor een periode van vijf jaar toe te wijzen aan uitzonderlijk talent. Gesteld wordt dat dit talent een voorrangspositie verdient boven de atelierwachtlijst die STROOM hanteert. Hoewel dit beleidsmiddel niet in figuur 12 met bijbehorende doelstelling past, is het wel consistent in relatie tot de normatieve en causale veronderstellingen. Ook daarin is duidelijk terug te zien dat Den Haag de uitzonderlijke talenten vast wil houden, terwijl dit niet zodanig als doelstelling is geformuleerd. Het broedplaatsenbeleid van de gemeente Den Haag is voornamelijk fysiek verruimend van aard. Er worden vooral middelen op dit gebied ingezet om de permanente voorraad van broedplaatsen te beheren en uit te breiden.

4.2.4. Bestuurlijke veronderstellingen

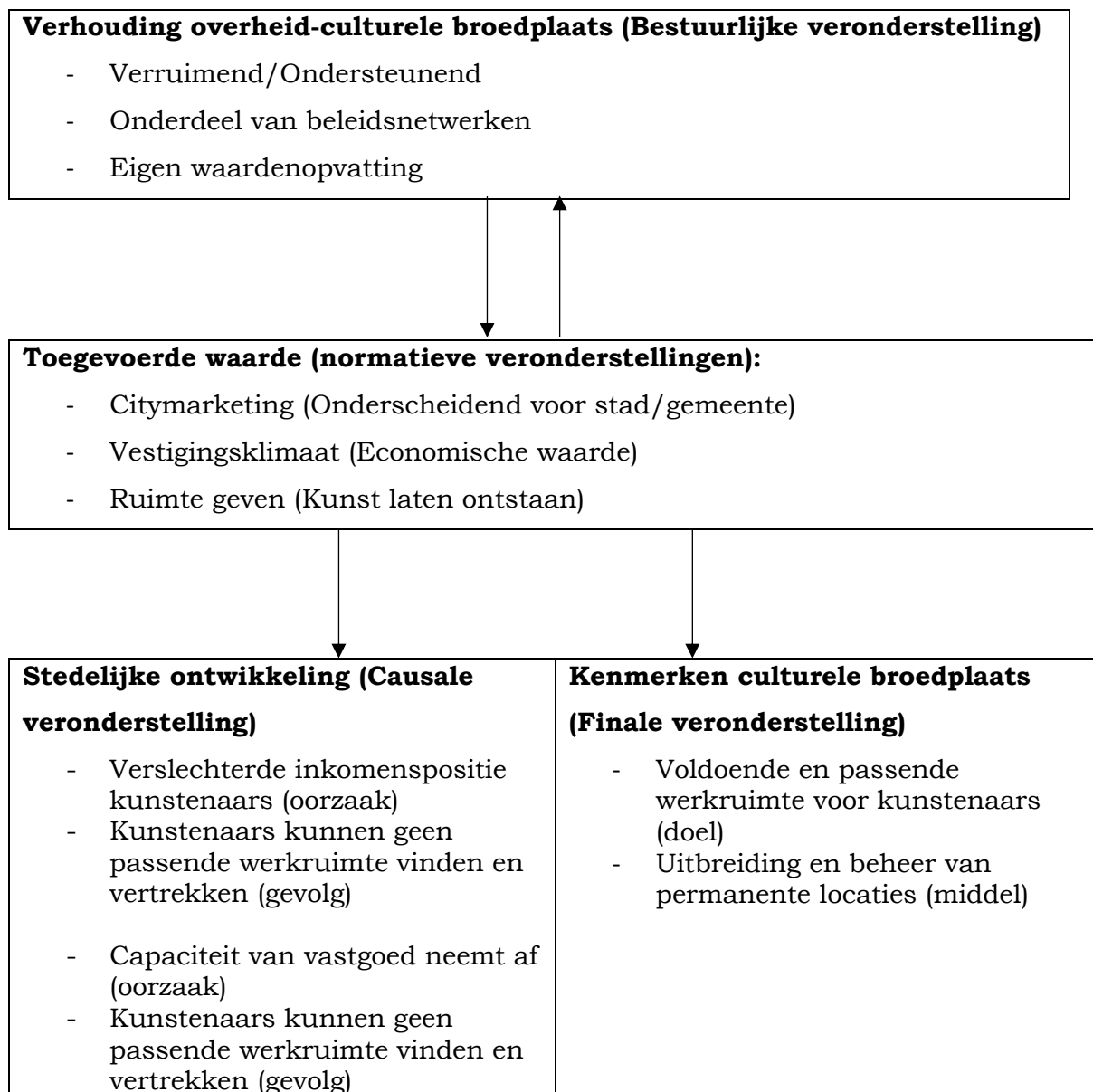
In het beleidsstuk spreekt Den Haag uit dat zij het kunst- en maakklimaat in de stad wil versterken en stimuleren door middel van voorwaardenscheppend en ondersteunend beleid. De OND-code komt 7x terug in de beleidstekst op basis van de bijvoeglijke naamwoorden. Daarnaast zien we een duidelijke aanwezigheid van ondersteunende fysieke middelen in bijlage 4. Uit de woordentelling komt daarbij naar voren dat hiervoor een grote rol ligt bij STROOM. De naam van deze organisatie komt 31x voor in de beleidstekst. Via STROOM oefent de gemeente Den Haag macht uit op welke kunstenaars in een broedplaats een plek kunnen krijgen. Door te spreken van erkende kunstenaars wordt er een kwaliteitswaarborg neergelegd waar kunstenaars aan moeten voldoen. Wanneer de redenering van het beleidsstuk verder wordt gevolgd, is daar vooral uit op te maken dat Den Haag haar naam als kunst- en maakstad niet wil verliezen door kunstenaars in broedplaatsen

te hebben die er niks van kunnen. Hoewel de gemeente dus op afstand staat, oefent zij via STROOM macht uit en in het licht van de normatieve veronderstellingen is dat consistent. In subparagraaf 4.1.5. benoemde ik dat Den Haag een volgende stap lijkt te willen zetten met haar broedplaatsenbeleid door de economische waarde meer op de voorgrond te zetten. Dit ook iets wat we terugzien bij de EIW-codering die in bijlage 4 duidelijk naar voren komt.

4.2.5. Conclusie Den Haag

Het beleidsdocument 'Ruimte voor Kwaliteit' kent een consistente lijn, waarbij er duidelijk de focus ligt op het zo goed mogelijk positioneren van Den Haag als kunst- en maakstad. Allerlei superlatieven in de vorm van bijvoeglijke naamwoorden onderstrepen dit. Duidelijk waarneembaar is het gegeven dat de OVG-waarde als belangrijkste wordt gezien in dit stuk en dat daarmee het broedplaatsenbeleid van de gemeente Den Haag naar buiten toe is gericht. Vernieuwing is hetgeen dat broedplaatsen voortbrengen en die culturele waarde zien we ook duidelijk terug bij Pascal Gielen wanneer hij het heeft over de onmaat van cultuur: breken met de heersende opvattingen en deze vernieuwen. Waar Gielen deze onmaat echter bestempelt als het einddoel, is het voor Den Haag vervolgens het in te zetten middel voor citymarketing (OVG) en werkgelegenheid (EW). Hier zien we een duidelijke overeenkomst met de door Van den Hoogen geschetste toegevoegde waarde van culturele broedplaatsen als het gaat om vestigingsfactor en die bijdrage die wordt geleverd aan de unieke profilering van een gemeente. De gemeente Den Haag bewaakt via STROOM de kwaliteit van haar broedplaatsen wat naar verwachting de gewenste positie ten goede komt en waarbij ook de eigen waardenopvatting duidelijk een rol speelt.

Wat daarnaast opvalt, is het feit dat Den Haag veel gewicht toekent aan het feit dat de inkomenspositie van kunstenaars verslechtert. In de causale veronderstellingen is duidelijk te zien dat dit uitgebreid is uitgewerkt. Dit is echter niet het aangrijpingspunt om de finale veronderstellingen vorm te geven, waar dit wel geldt voor het feit dat de beschikbare ruimte afneemt. Dit gegeven maakt de conclusie gerechtvaardigd dat het broedplaatsenbeleid van Den Haag fysiek beleid is. In figuur 13 is het model ingevuld:

Figuur 13

4.3. Rotterdam

De gemeente Rotterdam heeft al langere tijd atelierbeleid en heeft met het oog op de toenemende druk op vastgoed besloten om daar broedplaatsen aan toe te voegen. Lange tijd was dit soort beleid, zoals in Amsterdam, niet nodig, omdat er voldoende ruimte was. Het stuk volgt de lijnen van een beleidstekst, dus met inzicht in de middelen, doelen en tijdsspanne, maar lijkt tegelijkertijd nog niet af te zijn. Zinnen missen soms een afronding en woorden staan er soms los in. Een voorbeeld hiervan is de zin: ‘Ze dragen bij aan de ontplooiing van stad en mensen, door een optimaal voorzieningenniveau, uitdagend artistiek klimaat ontwerpend onderzoek en innovatie, internationale profilering, talentontwikkeling’ (Rotterdam 2). Alsof we aantekeningen lezen die nog uitgewerkt moeten worden. Het stuk kent een omvang van 18 pagina’s.

Op basis van de woordentelling valt allereerst op dat SKAR 70 keer voorkomt in de beleidstekst. Deze Stichting KunstAccomodaties Rotterdam is verantwoordelijk voor de uitvoering van het atelier- en broedplaatsenbeleid. Daarnaast komen de woorden Rotterdam en stad respectievelijk 28 en 55 keer terug in de beleidstekst. Dit suggereert dat het broedplaatsenbeleid zich richt op wat het voor Rotterdam kan betekenen. Ten slotte komt in de woordentelling het woord ruimte 32 keer voor. Dit kan betekenen dat Rotterdam ruimte wil bieden aan broedplaatsen en ateliers. Het aanstrepen van de bijvoeglijke naamwoorden laat het volgende top5-beeld zien:

Kunst laten ontstaan (KLO)	46x
Economische waarde (EW)	28x
Fysiek verruimend (FV)	23x
Onderscheidend voor gemeente (OVG)	18x
Gentrificatie (GEN)	17x

Bovenstaande tabel suggereert een focus op de artistiek-inhoudelijke waarde, waarbij het een opvallend gegeven is dat ook de FV-code (fysiek verruimend) veelvuldig naar voren komt. Dit suggereert dat het kunst laten ontstaan vooral betekent dat er ruimte wordt gecreëerd. In het vervolg van deze paragraaf kom ik hier op terug. Daarnaast zien we een duidelijke aanwezigheid van de EW-code, wat een economische component suggereert in het beleidsstuk. Ook de OVG-code komt terug, maar is vooral beschrijvend van aard. Ten slotte komt de GEN-code duidelijk naar voren dat doet vermoeden dat Rotterdam gentrificatie erkent.

4.3.1. Normatieve veronderstellingen

Het beleidsstuk opent met de vaststelling dat ‘Rotterdam is gegroeid als aantrekkelijke stad en daarmee allerlei leuke lijstjes aanvoert’ (OVG). Welke lijstjes dit precies zijn, wordt verder niet toegelicht, waardoor het empirisch gehalte van deze bewering lastig is te duiden. Deze aantrekkelijkheid krijgt gestalte, zo stelt het stuk, door de aanwezigheid van kunst en cultuur. Ze leveren een bijdrage aan de ‘ontplooiing van de stad’ (OVG) door een ‘optimaal voorzieningenniveau’ (OVG) en een ‘uitdagend, artistiek klimaat’ (KLO). Ook hier wordt verder niet toegelicht wat er precies wordt bedoeld, waardoor de begripsprecisie van deze uitspraken lastig is te bepalen. Er wordt daarna in het stuk gesteld dat die ontplooiing van de stad ‘er niet is zonder kunstenaars, makers en creatieve geesten’ en dat deze drie groepen er niet zijn ‘zonder passende woon- en werkruimte’ (KLO). Verderop in dit stuk wordt uitgewerkt waarom deze ruimte voor kunstenaars etc. belangrijk is. In deze redenering is dus de zorg voor de passende woon- en werkruimte het centrale uitgangspunt van het beleidsstuk. Of dit hiermee ook de probleemperceptie is van de gemeente Rotterdam wordt nader uitgewerkt in de paragrafen 4.3.2. (causale veronderstellingen) en 4.3.3. (finale veronderstellingen). Vervolgens worden er twee lijnen geschetst waaraan deze ruimten een bijdrage kunnen leveren: stedelijke ontwikkeling op het ruimtelijke gebied en stedelijke ontwikkeling op het sociale gebied. Het is hierbij goed om op te merken dat de gemeente in dit verband het nog altijd heeft over ateliers en niet zozeer over broedplaatsen. Deze verbreding wordt expliciet gemaakt in het stuk door het volgende stellen:

We verbieden deze visie door niet alleen een visie te geven op ateliers, maar de doelgroep te verbreden van kunstenaar naar creatieven en door ons naast ateliers ook te richten op creatieve broedplaatsen waar een verscheidenheid aan functies een plaats kan vinden. (Rotterdam 2)

In het stuk wordt vervolgens kort uitgewerkt wat deze verbreding betekent. Er wordt hierbij gesproken van een ketenaanpak: van starters naar ervaren iconen (KLO), van artistieke autonomie naar toegepast product (KLO), van ideevorming en ontwikkeling naar maken en produceren (KLO). In een notendop is hier de biotooptheorie van Pascal Gielen terug te zien. Een term als ideevorming past in de domestieke ruimte, terwijl een toegepast product zijn weg vindt op de markt. Ook het leren van ervaren iconen kan worden gezien als de gemeenschapsruimte.

Wat in bovenstaande verbreding verder opvalt, is dat er wordt gesproken van creatieve broedplaatsen en niet van culturele broedplaatsen. Het stuk geeft wel een antwoord op de vraag wat er dan onder een broedplaats wordt verstaan:

Broedplaatsen zijn plekken waar talentvolle creatieven en culturele ondernemers samenwerken en waar kruisbestuiving en synergie kunnen leiden tot innovatie. Ze zijn van grote waarde voor het aantrekken van creatief talent en door de bijdrage die zij leveren aan de ontwikkeling van een creatieve stad (KLO). (Rotterdam 2)

Hier zijn een aantal kenmerken van een culturele broedplaats duidelijk zichtbaar. Waar het in mijn model gaat over samenwerken en waardendeling, zijn er gelijkaardige begrippen zichtbaar in bovenstaande definitie: samenwerken en synergie. Bij het aanstrepen van de bijvoeglijke naamwoorden kwam de SW-code 7 keer voor. De WD-code kwam niet naar voren. Echter wordt er hier dus wel gesproken van creatieve broedplaats en niet van culturele broedplaats en dat kan wellicht zorgen voor begripsverwarring. Dit komt de begripsprecisie van het stuk niet ten goede. In het stuk wordt expliciet uitgesproken dat de doelgroep van dit beleid professionele makers en kunstenaars in de cultuur- en creatieve sector zijn.

De lijnen die worden genoemd waar broedplaatsen een bijdrage aan kunnen leveren, worden verderop in het beleidsstuk uitgewerkt. Dit is dus een consistente lijn. De ruimtelijke stedelijke ontwikkeling betekent voor Rotterdam dat er sprake moet zijn van spreiding van broedplaatsen door de stad (OVG). De sociale stedelijke ontwikkeling gaat erover dat broedplaatsen 'open en publieke plekken zijn die zich verhouden tot de mensen in de buurt' (SKS). Er wordt daarbij expliciet vermeld dat broedplaatsen een bijdrage leveren aan gentrificatie in het bijzonder en de economische ontwikkeling van de stad als geheel (EW). Hierbij valt zonder meer op dat hier dus gentrificatie niet zozeer als bedreiging wordt gezien, maar als kans. Waarschijnlijk wordt dit gevoed door het idee dat er in Rotterdam genoeg vervangende ruimte voorhanden is. Of dit de daadwerkelijke reden is, is in dit onderzoek niet onderzocht.

Ook de ontplooiing van de stad wordt verderop in het stuk verder uitgewerkt door nog een keer te spreken van een aantrekkelijke stad. Hier wordt duidelijk gemaakt wat de gemeente Rotterdam bedoelt met het zijn van een aantrekkelijke stad. Deze wens blijkt gevoed te zijn door de behoefte aan het 'vasthouden en huisvesten van

hoger opgeleiden, de sterke schouders' (EW). Geconstateerd wordt dat culturele voorzieningen een belangrijke rol spelen als vestigingsfactor van deze doelgroep (EW). Daarbij worden de kunstenaars zelf ook gezien als deze beoogde doelgroep en heeft het stuk verder over het willen binnen halen van kansrijke doelgroepen, waarbij het kunst- en cultuurklimaat een belangrijke vestigingsfactor is (EW).

Wat op twee verschillende plekken in het stuk aan de orde komt (onder doelgroep en onder beleidsdoelstellingen), is de positie van de jonge makers. Er wordt gezien dat deze makers nogal eens buiten de boot vallen, omdat zij minder goed op de hoogte zijn van de mogelijkheden tot subsidie en wat daarbij komt kijken. De jonge makers vragen expliciet om een fysieke ruimte voor hun producten (KLO). Hier is sprake van een confrontatie tussen twee werelden die elkaars taal niet zo goed spreken, de zogenaamde habitusconfrontatie. De gemeente met haar subsidiemogelijkheden sluit niet aan bij de behoeften van de jonge makers.

De KLO-codering komt in bovenstaande weergave van de normatieve veronderstellingen 6x voor en bij de bijvoeglijke naamwoorden 46x. Een nadere bestudering leert dat het hierbij vooral gaat om het voorzien in fysieke ruimte voor kunstenaars en creatieven om hun werk te kunnen doen. Deze KLO-codering krijgt daarom de term 'ruimte geven'. Dit wordt ook gevoed door de duidelijke aanwezigheid van de FV-codering in de top 5 van de bijvoeglijke naamwoorden. De coderingen EW en OVG komen respectievelijk 4x en 5x terug in de weergave en 28x en 18x terug binnen de bijvoeglijke naamwoorden. Zoals duidelijk wordt uit het in beeld brengen van de normatieve veronderstellingen blijkt het Rotterdam bij aantrekkelijkheid vooral te doen te zijn om een goed vestigingsklimaat creëren voor hoger opgeleiden dat door het stuk wordt gerelateerd aan de economische ontwikkeling. Om die reden kies ik ervoor om de EW-codering een plek te geven in het schema met de term 'vestigingsklimaat. De OVG-codering is vooral beschrijvend en geeft verder weinig weer. Daarom kies ik ervoor deze niet op te nemen in het model van Rotterdam. In Figuur 14 zijn de Rotterdamse normatieve veronderstellingen schematisch weergegeven:

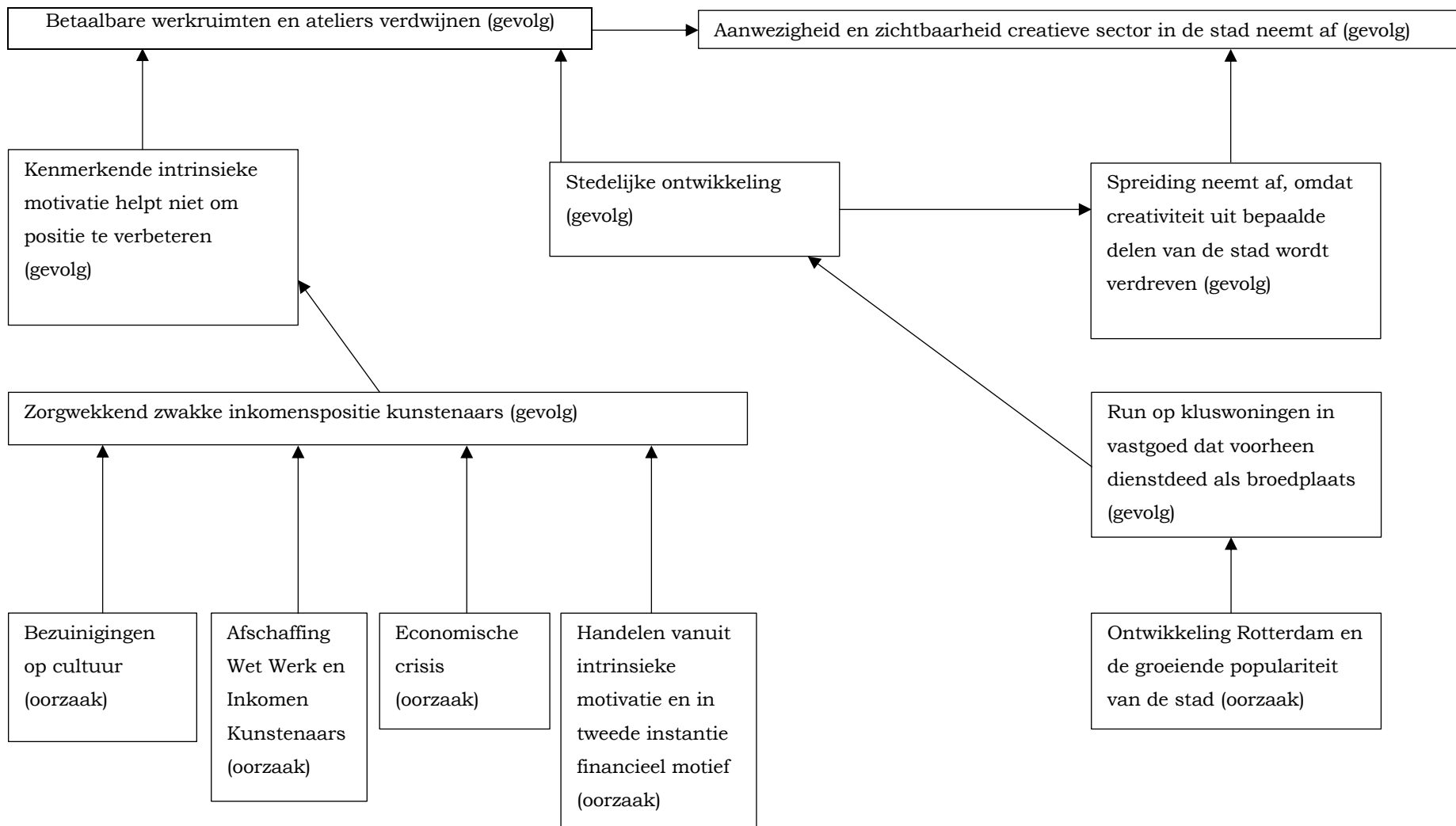
Toegevoerde waarde (normatieve veronderstellingen):

- Vestigingsklimaat (Economische waarde)
- Ruimte geven (Kunst laten ontstaan)

Figuur 14

4.3.2. Causale veronderstellingen

Waar Rotterdam aanvankelijk geen aanleiding zag om broedplaatsenbeleid te formuleren, omdat er voldoende ruimte was, laten de causale veronderstellingen zien dat deze beschikbare ruimte inmiddels niet meer zo gemakkelijk voorhanden is. Wat in de weergave van de causale veronderstellingen - die in figuur 15 in een causaal veldmodel zijn gegoten - opvalt, is de constatering dat kunstenaars in de eerste plaats werken vanuit intrinsieke motivatie en in tweede instantie werken vanuit een financieel motief. Dit wordt als oorzaak gezien voor het feit dat kunstenaars en creatieven over het algemeen een zorgwekkend, zwakke inkomenspositie hebben. In de conclusie van Rotterdam kom ik hier op terug. Verder geeft Rotterdam veel aandacht aan het feit dat door de stedelijke ontwikkelingen en de daarbij behorende herontwikkeling van vastgoed de spreiding van broedplaatsen in het gedrang komt. Aangezien dit ook in de normatieve veronderstellingen duidelijk naar voren komt, is het consistent om dat hier ook te benoemen als probleem. Dit is een vorm van gentrificatie en deze GEN-code komt dan ook 17x terug in de coderingen op basis van de bijvoeglijke naamwoorden. Op de volgende pagina is in figuur 15 het causaal veldmodel te vinden.

Figuur 15

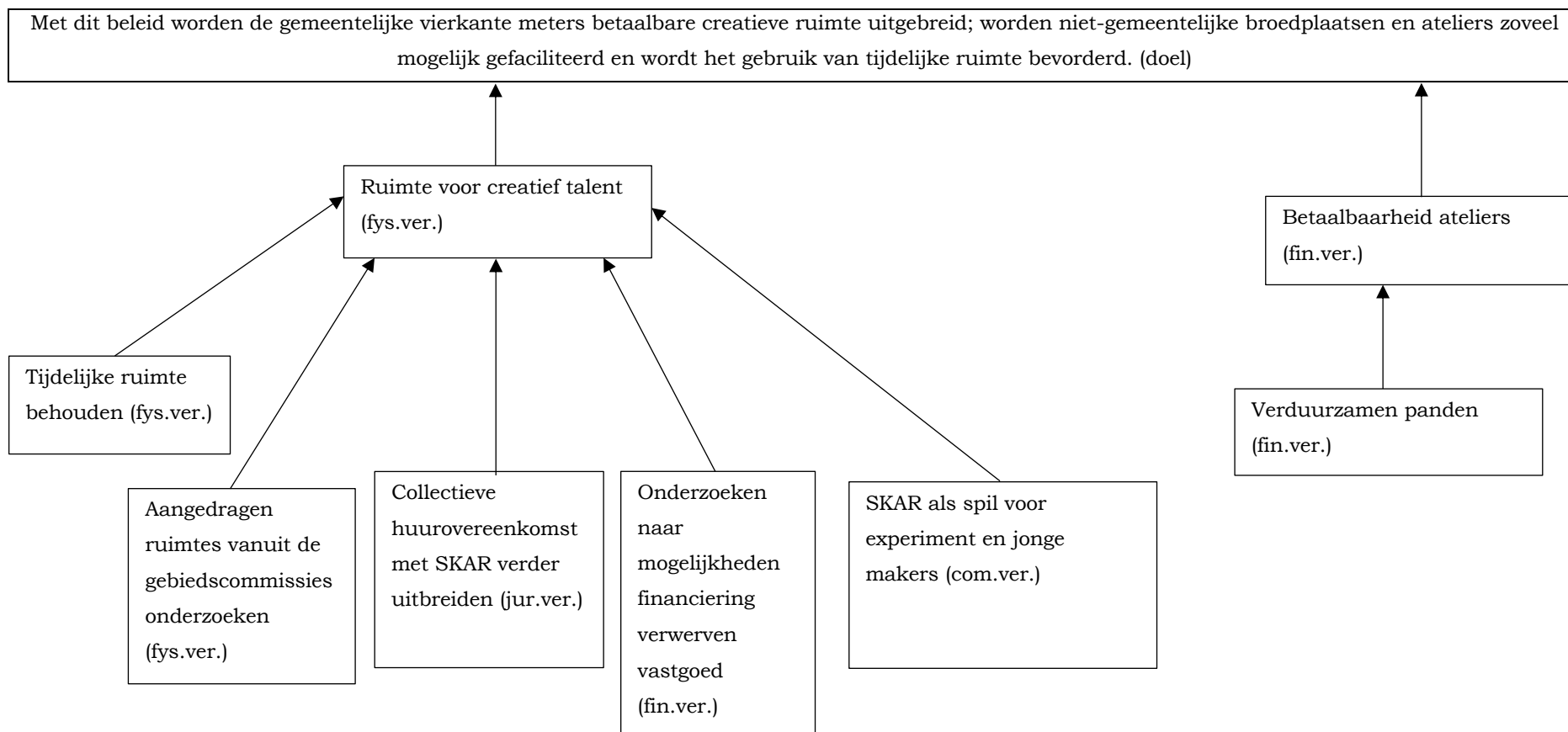
In figuur 15 komen twee soorten oorzaken duidelijk naar voren: financieel en fysiek, waarbij de fysieke oorzaak kan worden bestempeld als gentrificatie. De financiële oorzaken worden gekoppeld aan de werkwijze (intrinsiek boven financieel) die bij veel kunstenaars hoort. Zoals gezegd kom ik hier in de conclusie over Rotterdam op terug. Verder valt op dat de gebruikte termen in bovenstaand verhaal nogal eens door elkaar lopen, waardoor de begripsprecisie niet helder is. Dit is ook duidelijk terug te zien bij de normatieve veronderstellingen van Rotterdam.

4.3.3. Finale veronderstellingen

De terugkerende vraag bij het analyseren van de beleidsstukken is wat het aangrijpingspunt vanuit de causale veronderstellingen is om de finale veronderstellingen vorm te geven. In het beleidsstuk van Rotterdam staat daarbij de volgende doelstelling geformuleerd:

Met dit beleid worden de gemeentelijke vierkante meters betaalbare creatieve ruimte uitgebreid; worden niet-gemeentelijke broedplaatsen en ateliers zoveel mogelijk gefaciliteerd en wordt het gebruik van tijdelijke ruimte bevorderd. (Rotterdam 16)

Op basis van bovenstaande doelstelling kan worden geconstateerd dat het aangrijpingspunt om de finale veronderstellingen te formuleren, ligt bij fysieke finale veronderstellingen en niet bij de financiële finale veronderstellingen. Binnen de finale veronderstellingen is ook een duidelijke focus waarneembaar op de fysiek verruimende beleidsmiddelen. Deze FV-code komt in de beleidstekst 23x voor. Figuur 16 laat zien welke beleidsmiddelen er door Rotterdam worden ingezet.

Figuur 16

De finale veronderstellingen laten zien dat het broedplaatsenbeleid van Rotterdam fysiek verruimend van aard is. Dit komt consistent voort uit de normatieve veronderstellingen, waarin duidelijk werd gemaakt dat ruimte geven belangrijk is. Het aandragen van gebiedscommissies is gebaseerd op de geconstateerde causale veronderstelling dat de spreiding van broedplaatsen over Rotterdam afneemt. Gebiedscommissies zijn gevraagd om met suggesties te komen en deze worden dus in de finale veronderstellingen meegenomen door onderzoek naar de suggesties te doen. Ook dit komt consistent voort uit de normatieve en causale veronderstellingen. Om tijdelijke ruimte te behouden, gaat de gemeente Rotterdam in overleg met partijen, zoals woningcorporaties en pandeigenaren.

4.3.4. Bestuurlijke veronderstellingen

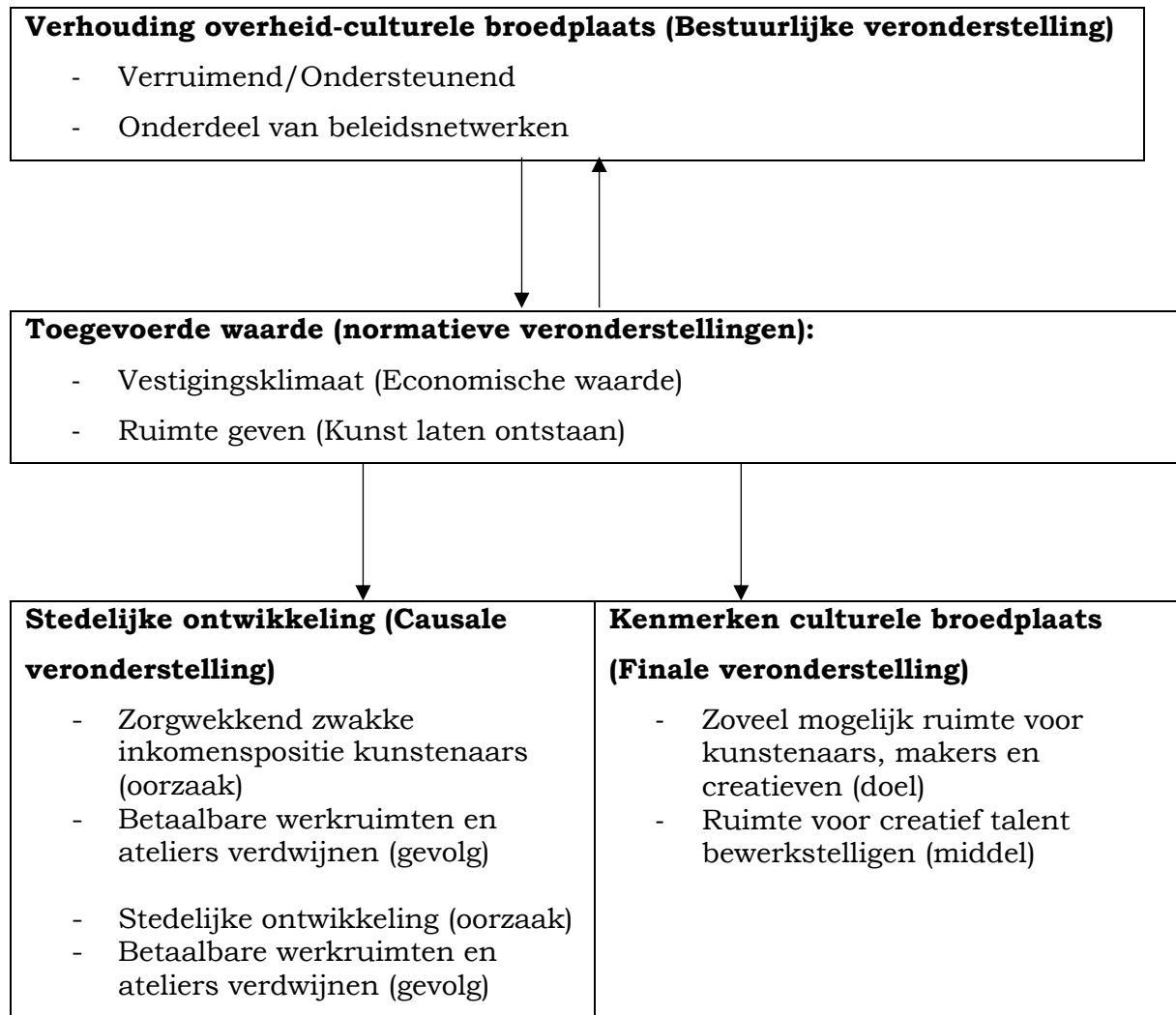
De gemeente Rotterdam handelt veel in beleidsnetwerken. De gebiedscommissies krijgen kansen om suggesties te doen voor broedplaatslocaties en ook het voorzien in ruimte krijgt gestalte door middel van overleg in netwerken. Zoals blijkt uit bovenstaande finale veronderstellingen is het beleid van Rotterdam verruimend en ondersteunend door broedplaatsen de ruimte te geven. Dit is duidelijk terug te zien in bijlage 4. Stichting KunstAccomodaties Rotterdam (SKAR) is een belangrijke speler binnen het Rotterdamse broedplaatsenbeleid. SKAR kwam in de woordentelling maar liefst 70x keer terug. Deze stichting is belast met de uitvoering van het Rotterdamse broedplaatsenbeleid en op die manier oefent de gemeente Rotterdam macht uit.

4.3.5. Conclusie Rotterdam

De beleidstekst van Rotterdam wordt gekenmerkt door een hoge mate van fysiek beleid. Het willen geven van ruimte aan creativiteit komt met regelmaat terug in het stuk en dat is ook terug te zien in de normatieve, causale en finale veronderstellingen. De probleemperceptie is daardoor helder en de beleidstekst is consistent. Tegelijkertijd lijkt de begripsprecisie niet helder te zijn. Er worden veel termen door elkaar gebruikt en de ene keer gaat het over ateliers, dan weer over broedplaats. Een ander opvallend gegeven dat naar voren kwam uit de analyse is de expliciete benoeming van de werkwijze van kunstenaars. Rotterdam schetst in haar stuk de klassieke bijzondere economie van de kunstenaar: kunstenaarschap wordt doorgaans intrinsiek hoog gewaardeerd, maar daar wordt wel een economische prijs voor betaald door de kunstenaars in de vorm van weinig inkomsten. (Klink 20) Daarnaast zet Rotterdam duidelijk in op het aantrekken van hoogopgeleide

arbeidskrachten die zich, mede door de aanwezigheid van culturele broedplaatsen, willen vestigen in Rotterdam. De bijdrage die broedplaatsen daarbij leveren aan het vestigingsklimaat is iets dat ook naar voren komt bij de economische toegevoegde waarde, zoals besproken door Van den Hoogen.

De analyse van Rotterdam wordt als volgt in het model verwerkt:

Figuur 17

4.4. Tilburg

Voor de periode 2017-2020 geldt in Tilburg een cultuurplan met de naam #stadvanmakers. Dit uitgangspunt is aanleiding geweest voor de gemeente Tilburg om beleid te formuleren op het gebied van ateliers en oefenruimtes, waar ook broedplaatsen deel van uitmaken. Het stuk kent een kleurrijke opmaak met veel foto's, maar lijkt tegelijkertijd nog meer op een ambitiedocument. Hoewel er duidelijkheid is over de omvang van de financiële middelen is nog niet duidelijk op welke wijze deze worden ingezet. Het stuk heeft een omvang van 13 pagina's

Op basis van de woordentelling komt als opvallend punt naar voren dat Tilburg en stad veelvuldig worden genoemd: respectievelijk 34x en 68x. Dit roept het beeld op dat het broedplaatsenbeleid erop gericht is wat het voor de stad betekent. In de top5-codering op basis van bijvoeglijke naamwoorden ontstaat het volgende beeld:

Kunst laten ontstaan (KLO)	29x
Economische waarde (EW)	26x
Fysiek verruimend (FV)	26x
Gentrificatie (GEN)	12x
Eigen waardenopvatting (EIW)	7x

Bovenstaande tabel suggereert een focus op de artistiek-inhoudelijke waarde, waarbij het een opvallend gegeven is dat ook de FV-code (fysiek verruimend) veelvuldig naar voren komt. Dit suggereert dat het kunst laten ontstaan vooral betekent dat er ruimte wordt gecreëerd. Hier kom ik verderop in deze paragraaf op terug. Verder zien we een duidelijke aanwezigheid van de economische waarde van broedplaatsen op basis van de bijvoeglijke naamwoorden. Tilburg lijkt gentrificatie daarnaast te erkennen als causale veronderstelling.

4.4.1. Normatieve veronderstellingen

De samenvatting waarmee het stuk opent, geeft een goed beeld van de normatieve veronderstellingen die aan het Tilburgse beleid ten grondslag liggen. Gesteld wordt dat makers 'een belangrijke schakel vormen in de culturele infrastructuur van Tilburg' (OVG). Deze makers moet daarom aan de stad worden gebonden. Dit binden betekent in het stuk twee dingen:

1. Uitoefenen vak (KLO)
2. Talent verder ontwikkelen (KLO)

Als belangrijke randvoorwaarde wordt hiervoor gesteld dat er voldoende betaalbare werkruimte aanwezig moet zijn (KLO). Hier zien we een duidelijke koppeling die het stuk maakt tussen het ruimte geven en kunst laten ontstaan. Dit zien we ook terug in de coderingen bij de aanwezigheid van de FV- en KLO-code. Er wordt verderop in het stuk zelfs gesteld dat er geen productie van kunst is op het moment dat niet aan deze randvoorwaarde is voldaan. Deze stellingname wordt verder niet onderbouwd en daardoor is het empirisch gehalte niet helder.

Tilburg schaaft de beroepspraktijk van makers onder de creatieve bedrijvigheid. Deze bedrijvigheid leidt tot meerwaarde voor de stad: 'zij voorzien in de behoefte aan plekken voor innovatie, vernieuwing en creativiteit en draagt bij aan de ontwikkeling en aantrekkelijkheid van de binnenstad' (OVG).

Na deze samenvatting worden de zaken uit deze samenvatting uitgewerkt. Zo stelt het stuk wederom dat cultuur van grote betekenis is voor het vestigings- en leefklimaat voor de stad (EW). Dit wordt direct als legitimatie gebruikt om in te zetten op Tilburg als stad van makers.

Het Tilburgse stuk zet een aantal definities op een rij van plekken waar kunstenaars en makers hun werk kunnen doen. Wanneer het gaat om culturele broedplaatsen stelt het stuk het volgende:

Een verzamelgebouw van atelier- en oefenruimtes is een culturele broedplaats als het een mix van huurders, gebruikers en/of bewoners betreft die samen komen, ideeën uitwisselen en een inspirerend klimaat creëren waarin ze kunst produceren en presenteren. (Tilburg 4)

Ook wordt er in het stuk op deze plek stilgestaan bij het begrip creatieve broedplaats, waarbij duidelijk wordt dat het bij deze broedplaatsen gaat om een breder spectrum qua activiteiten, sectoren en gebruikers.

Dat makers aan de stad moeten worden gebonden, wordt verderop in het stuk wat meer uitgewerkt: makers moeten in de stad kunnen werken aan hun ambities en hun talent verder ontwikkelen (KLO). Wederom wordt de betaalbare werkplek als belangrijke randvoorwaarde benoemt (KLO). Het beleidsstuk werkt expliciet uit dat kunstenaars niet alleen maar met kunst maken bezig zijn, maar dat zij ook op

andere vlakken actief zijn. Concreet wordt hierbij kunst- en cultuureducatie genoemd, waarbij kunstenaars een bijdrage leveren aan de cultuurparticipatie in Tilburg (SKS).

In het stuk wordt uit een aantal andere beleidsstukken geput, waaronder de economische ruimtelijke visie voor de binnenstad (EW). Waar er in de lijst van definities nog plek was voor de culturele broedplaats, gaat het in dit gedeelte van de beleidstekst over creatieve broedplaatsen. Er wordt in dit gedeelte van de tekst gesteld dat cultuur het uithangbord van de stad is (EW). Er wordt uitgelegd dat dit betekent dat 'cultuur en creativiteit als voedingsbodem worden gezien en als basis voor stedelijkheid en aantrekkelijkheid (EW), zodat de stad aantrekkelijker wordt voor ondernemers, bewoners en bezoekers' (EW). 'De aanwezigheid van creatieve broedplaatsen versterkt het imago en vergroot de aantrekkelijkheid van de stad' (EW).

Bij het analyseren van deze normatieve veronderstellingen door middel van bovenstaande samenvatting komt de KLO-code 5x terug. Een nadere bestudering leert dat het hierbij vooral gaat om de randvoorwaarde dat er voldoende betaalbare werkruimte moet zijn voor kunstenaars en makers: ruimte geven dus. Dit is ook duidelijk terug te zien bij de coderingen op basis van de bijvoeglijke naamwoorden. Deze KLO-code krijgt daarom de term 'ruimte geven'. Verder komt uit de samenvatting het duidelijke beeld naar voren dat de gemeente Tilburg met name het belang lijkt te zien van creatieve broedplaatsen en daarbij culturele broedplaatsen incorporeert. Tegelijkertijd is het stuk daar niet eenduidig over, waardoor de begripsprecisie niet goed is te bepalen. In meerdere gedeelten van het stuk komt duidelijk naar voren dat cultuur vooral op zijn economische waarde wordt gewaardeerd, waarbij een aantrekkelijk vestigingsklimaat een duidelijk motief is. De EW-code komt in bovenstaande samenvatting 6x terug en komt ook in de top5 van de bijvoeglijke naamwoorden duidelijk naar voren. Deze code krijgt de term 'vestigingsklimaat mee.

Schematisch zien de normatieve veronderstellingen van dit beleidsstuk er als volgt uit:

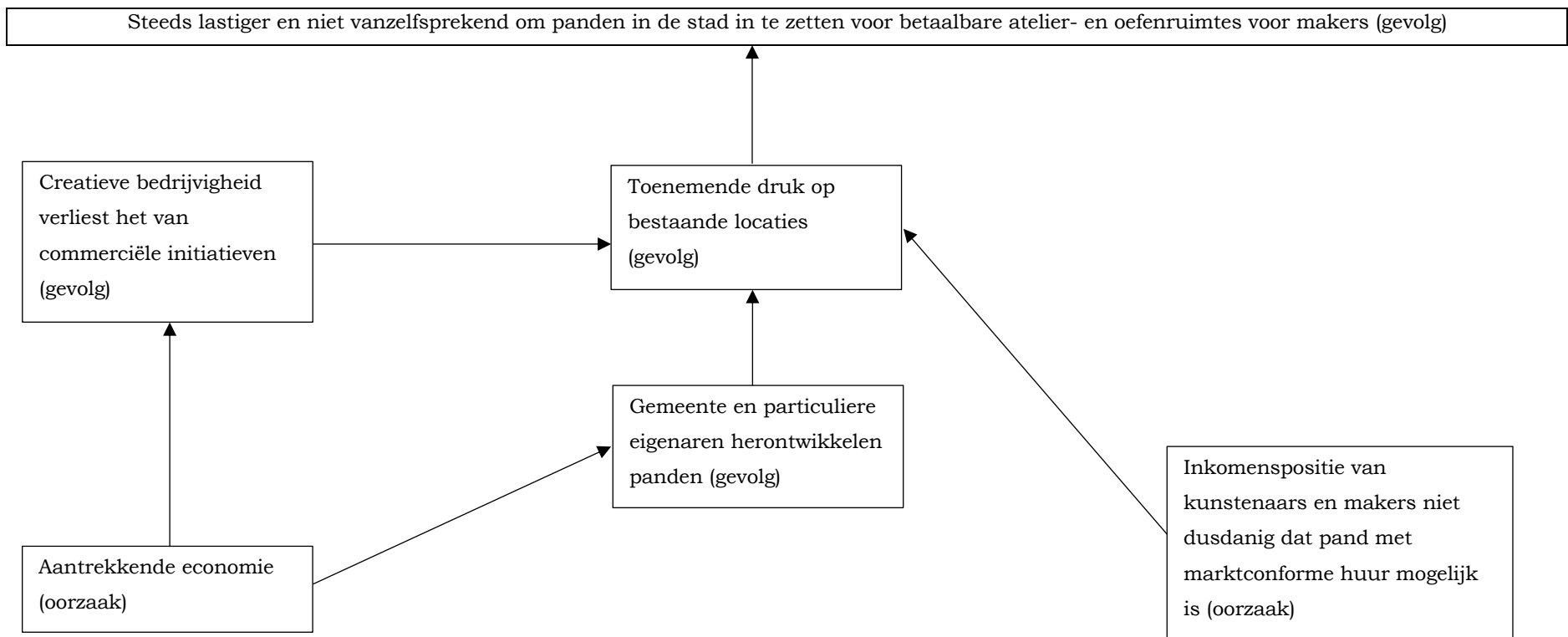
Toegevoerde waarde (normatieve veronderstellingen):

- Vestigingsklimaat (Economische waarde)
- Ruimte geven (Kunst laten ontstaan)

Figuur 18

4.4.2. Causale veronderstellingen

De causale veronderstellingen van dit beleidsstuk laten duidelijk de ‘klassieke’ gentrificatie zien, waarbij er expliciet wordt benoemd dat de creatieve bedrijvigheid het aflegt tegen de commerciële initiatieven. De GEN-code komt dan ook 12x terug op basis van de bijvoeglijke naamwoorden. Hier is het mechanisme terug te zien dat ik benoemde in mijn inleiding dat broedplaatsen systematisch moeite hebben om hun meerwaarde aan te tonen, terwijl commerciële projectontwikkelaars hier wel goed tot in staat blijken te zijn. Daarnaast benoemt het stuk expliciet dat de inkomenspositie van kunstenaars en makers doorgaans niet dusdanig is dat er een marktconforme huur kan worden betaald voor een pand. Figuur 19 laat de causale veronderstellingen zien in een causaal veldmodel.

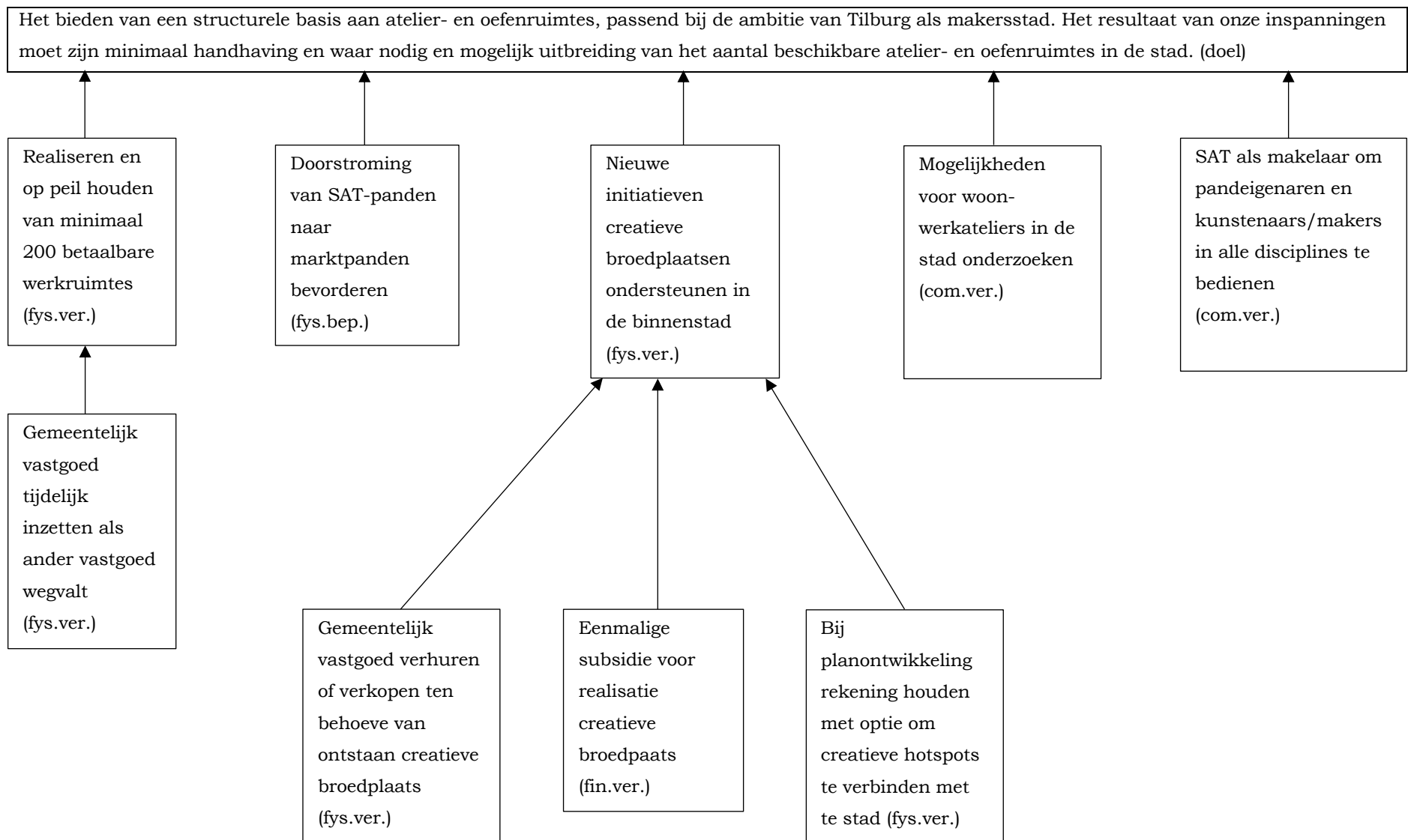
Figuur 19

4.4.3. Finale veronderstellingen

Bij de formulering van de centrale doelstelling van het beleidsstuk wordt duidelijk dat Tilburg als aangrijpingspunt kiest voor het gevolg dat het steeds lastiger is voor kunstenaars en makers om een betaalbare ruimte te vinden. Dit komt consistent voort uit de normatieve veronderstellingen, waarin het belangrijk wordt gevonden om kunstenaars en makers de ruimte te geven. Dit is ook duidelijk te zien bij de coderingen, aangezien de FV-code 26x terugkomt. De doelstelling die is geformuleerd voor dit het beleid is al volgt:

Het bieden van een structurele basis aan atelier- en oefenruimtes, passend bij de ambitie van Tilburg als makersstad. Het resultaat van onze inspanningen moet zijn
minimaal handhaving en waar nodig en mogelijk uitbreiding van het aantal
beschikbare atelier- en oefenruimtes in de stad. (Tilburg 3)

Het beleidsstuk knipt deze doelstelling op in vijf subdoelstellingen. Dit wordt in figuur 20 weergegeven in de vorm van een doel-middelboom. Doorstroming is één van de subdoelstellingen die door Tilburg worden genoemd. De Stichting Ateliers Tilburg (SAT) heeft in Tilburg veel panden in het bezit en moet erop toezien dat er voldoende doorstroming van kunstenaars is vanuit haar panden naar panden op de markt. Dit is een opvallend gegeven, aangezien er eerder in het stuk nog duidelijk wordt aangegeven dat het voor kunstenaars en makers juist ingewikkeld is om een pand met een marktconforme huur als ruimte te gebruiken en het werkt in die zin dus beperkend voor het vinden van passende werkruimte. Bij de bespreking van de normatieve veronderstellingen kwam al duidelijk naar voren dat de focus vooral lijkt te liggen op een plek bieden aan creatieve broedplaatsen. Dit is ook een subdoelstelling die ook het meest is uitgewerkt. Dit is vanuit de normatieve veronderstellingen een consistente lijn. Daarnaast gaat het bij deze finale veronderstellingen over professionals die werkzaam zijn in de culturele/creatieve sector.

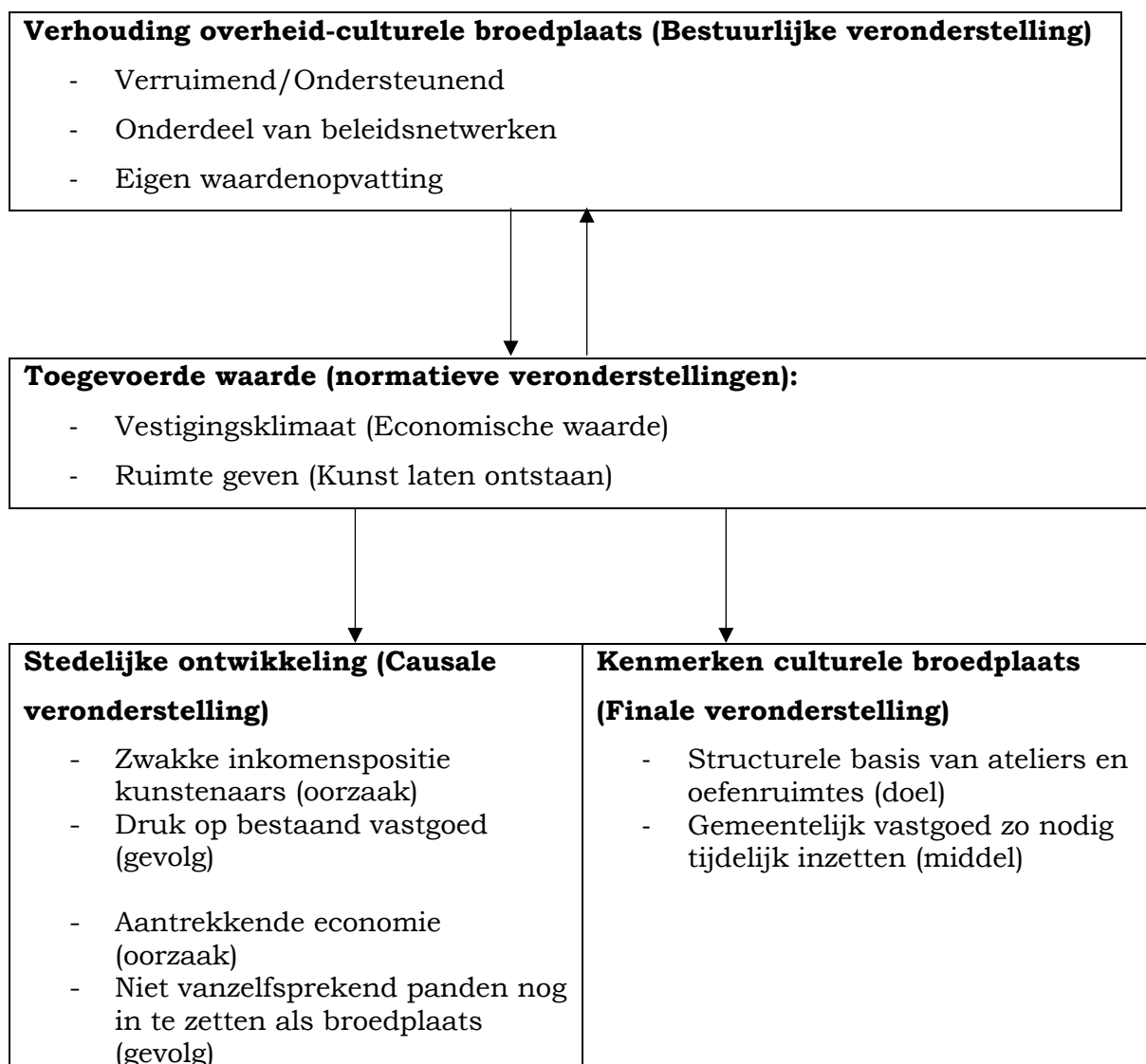
Figuur 20

4.4.4. Bestuurlijke veronderstellingen

De gemeente Tilburg oefent via SAT macht uit op de uitvoering van het beleid. Zo wordt SAT verantwoordelijk gemaakt voor voldoende doorstroming en wordt er daarnaast van SAT verwacht dat zij als makelaar fungeert tussen kunstenaar/maker en pandeigenaar. Op basis van bijlage 4 is duidelijk te zien dat Tilburg via een eigen waardenopvatting haar broedplaatsenbeleid tracht vorm te geven. Daarnaast wil de gemeente in overleg met woningcorporaties gaan om het combineren van wonen en werken mogelijk te maken. Hier is duidelijk een gemeente te zien die zich positioneert als onderdeel van een beleidsnetwerk. Wat verder duidelijk naar voren komt uit de beleidstekst is dat de gemeente de ruimte wil geven aan makers en kunstenaars en hen daarbij wil ondersteunen. Dit doet de gemeente door met name fysiek verruimend beleid in te zetten is daarmee ondersteunend. Dit komt ook duidelijk terug op basis van de codeboom in bijlage 4.

4.4.5. Conclusie Tilburg

De gemeente Tilburg is niet precies in waar haar beleid nou precies voor is bedoeld. Er wordt wel gesproken over kunstenaars en makers, maar tegelijkertijd blijkt dat het gewicht van een economisch beleidsplan zwaarder weegt dan van het cultuurplan. Dit is ook duidelijk terug te zien in de finale veronderstellingen, waarbij de creatieve broedplaatsen het meest zijn uitgewerkt. Deze creatieve broedplaatsen vergroten volgens het stuk de economische aantrekkelijkheid van Tilburg en daarmee het vestigingsklimaat van de gemeente. Dit komt ook naar voren bij de economische toegevoegde waarde die Van den Hoogen schetst. Hoewel er wel de schijn is dat Tilburg er ook voor makers en kunstenaars wil zijn, lijkt dit een beetje onder te sneeuwen ten opzichte van de economische component. Echter benoemt Tilburg wel het ruimte willen geven aan kunstenaars en makers, dus daarom komt het wel terug in de normatieve veronderstellingen. In figuur 21 is het model voor Tilburg ingevuld.

Figuur 21

4.5. Opvallende thema's/tussenconclusie

Op basis van de kwalitatieve analyse komt een aantal overkoepelende thema's naar voren die hier kort worden benoemd en als opmaat dienen voor de conclusie in het volgende hoofdstuk.

Allereerst komt duidelijk naar voren dat de artistiek-inhoudelijke waarde, het kunst laten ontstaan gebaseerd op de biotooptheorie van Pascal Gielen, door de vier gemeenten niet wordt beschouwd als einddoel. Gemeenten willen fysiek ruimte geven aan laten ontstaan van kunst in broedplaatsen, maar zien vervolgens wel graag dat er een bijdrage wordt geleverd aan andere belangrijk gevonden waarden. In het geval van Amsterdam is dit vooral de maatschappelijke waarde, terwijl bij de andere drie gemeenten het vooral gaat over de economische waarde en de mate waarin de broedplaatsen een bijdrage leveren aan de onderscheidenheid van de gemeente of stad. Daarnaast zien we ook een duidelijke zoektocht naar wat een culturele broedplaats nou precies is en zijn grenzen tussen andere begrippen, zoals ateliers en creatieve broedplaatsen, diffuus. Wat wel opvalt, is dat broedplaatsenbeleid altijd voortkomt uit atelierbeleid.

Ten tweede is het beleid van de gemeenten vooral fysiek verruimend/ondersteunend van aard in de vorm van panden en locaties beschikbaar stellen, waarbij het opvalt dat gemeenten een behoorlijke rol toedichten aan tijdelijke panden en locaties.

Op de derde plaats zien we dat bij drie van de vier gemeenten tijdelijkheid ook op een andere manier terugkomt in de beleidsteksten. De drie gemeenten zien doorstroming, en daarmee het tijdelijk gebruik maken van panden voortkomend uit broedplaatsenbeleid, als een belangrijke pijler onder hun beleid. Daarbij is het overigens belangrijk om op te merken dat de beleidsteksten zich richten op professionals in het veld die hun beroepspraktijk uitoefenen. De gemeenten proberen te sturen wie er hoe lang in welk pand zit.

Ten vierde en ten slotte wordt duidelijk dat gemeenten indirecte macht uitoefenen via een verbonden partij. Deze verbonden partij wordt is voor grote delen verantwoordelijk voor de uitvoering van het broedplaatsenbeleid en via de opdracht aan de verbonden partij oefenen gemeenten hun macht uit.

5. Conclusie & discussie en aanbevelingen

In dit laatste hoofdstuk wordt de conclusie van mijn onderzoek gepresenteerd, waarbij ook de onderzoeksvraag wordt beantwoord. Daarnaast doe ik aan het einde van dit hoofdstuk enkele aanbevelingen voor vervolgonderzoek op basis van dit onderzoek.

5.1. Conclusie

De vraag die centraal staat in dit onderzoek is: 'Wat is de inhoud van het culturele broedplaatsenbeleid van Nederlandse gemeenten met eigenstandig beleid op dit gebied en welke elementen van dit beleid worden daarbij met welke redenering als kansrijk of succesvol bestempeld?' Om deze vraag te beantwoorden, beantwoord ik allereerst de vier deelvragen. Ik koppel hierbij de opvallende thema's uit het vorige hoofdstuk aan de veronderstellingen, waardoor er uiteindelijk een antwoord op de onderzoeksvraag ontstaat.

5.1.1. Normatieve veronderstellingen: artistiek-inhoudelijk nooit hoofdwaarde

De toegevoegde waarde die door de vier gemeenten wordt toegekend aan culturele broedplaatsen, bevindt zich vooral op het economische en maatschappelijke vlak (denk aan zaken als vestigingsfactor en het zijn van een ontmoetingsplek). Dit is opvallend, omdat het juist de artistiek-inhoudelijke waarde is die exclusief aan de culturele broedplaatsen kan worden toegekend. Maatschappelijke en economische waarden kunnen namelijk ook gevoed worden door bijvoorbeeld respectievelijk een sportvereniging en een winkelcentrum. Een artistiek-inhoudelijke toegevoegde waarde bijvoorbeeld dat een broedplaats een bepaald aantal kunstenaars voortbrengt die met hun beroepspraktijk bezig kunnen zijn, wordt bijvoorbeeld niet als hoofdwaarde genoemd. Tegelijkertijd benoemen de gemeenten de artistiek-inhoudelijk toegevoegde waarde van culturele broedplaatsen wel, maar is dit nooit de hoofdwaarde. Het ruimte geven aan culturele broedplaatsen is een doel, waarna de culturele broedplaatsen als middel worden ingezet om andere waarden na te streven. We zien hier het creatieve stad-model uit mijn theoretisch kader terugkomen, waarbij culturele voorzieningen worden ingezet om hoogopgeleiden naar de stad te halen. Tegelijkertijd laat dit ook zien dat gemeenten niet alleen op aarde zijn om voor culturele broedplaatsen te zorgen, maar dat zij op veel meer beleidsterreinen actief zijn. Ook lijken de vier gemeenten, en dit beeld kwam ook al naar voren bij de kwantitatieve analyse, zoekende naar wat zij nou precies verstaan

onder een culturele broedplaats en hoe zich dat verhoudt tot daaraan gelieerde zaken zoals ateliers. Het valt hierbij op dat ateliers en het gevoerde beleid daarop als inspiratie gelden voor het formuleren en initiëren van broedplaatsenbeleid. Atelier- en broedplaatsenbeleid lopen daarom ook door elkaar heen en dat maakt het lastiger om culturele broedplaatsen te onderscheiden van deze ateliers. De gemeenschappelijkheid, het samenwerken en de waardendeling worden door gemeenten genoemd als onderscheidend, maar dit wordt niet overal even consequent toegepast/doorgevoerd.

5.1.2. Causale veronderstellingen: ondanks gentrificatie inzet op tijdelijkheid

De vier gemeenten erkennen alle dat gentrificatie leidt tot een afname van culturele broedplaatsen en dit wordt als onwenselijk bestempeld. Er wordt hierbij benoemd dat de tijdelijke panden die vooral werden ingezet voor het huisvesten van culturele broedplaatsen nu worden herontwikkeld, waardoor het voortbestaan van culturele broedplaatsen onder druk komt te staan. Ondanks de kwetsbaarheid en onzekerheid die er voor culturele broedplaatsen zijn vanwege deze tijdelijkheid, blijven gemeenten – naast de inzet van een aantal andere beleidsmiddelen – toch inzetten op deze tijdelijkheid. Daarnaast constateren de gemeenten dat kunstenaars en makers een zwakke inkomenspositie hebben en dit komt dan ook bij drie van de vier gemeenten naar voren als oorzaak voor het onder druk staan van culturele broedplaatsen. Dit omdat kunstenaars en makers niet de middelen hebben om een pand marktconform te kopen of te huren. Los van enkele eenmalige subsidies die sommige gemeenten noemen, blijkt deze oorzaak geen aangrijpingspunt voor gemeenten om daar hun doelen en middelen op in te richten. Het komt vooral neer op fysiek verruimend beleid. Dit komt consistent voort uit de normatieve veronderstellingen waar fysiek ruimte geven aan culturele broedplaatsen een gemene deler is.

5.1.3. Finale veronderstellingen: doorstroming vs. waardendeling en balans

Gemeenten zijn dus bereid om fysiek ruimte te geven aan culturele broedplaatsen en haar bewoners: de kunstenaars en makers. Deze ruimte wordt echter voor een beperkte tijd beschikbaar gesteld. Niet in de zin van gentrificatie, maar in die zin dat kunstenaars en makers worden geacht om na een x aantal jaar door te stromen naar andere panden op de markt. Het gaat er hierbij overigens niet om dat kunstenaars en makers actief worden geholpen om dit voor elkaar te krijgen. Ze worden simpelweg geacht om na een x aantal het pand te verlaten. De

samenstelling van zo'n culturele broedplaats verandert dus regelmatig. Dit levert mogelijk spanning op met de – door gemeenten eveneens geconstateerde – waardendeling en samenwerking die culturele broedplaatsen zo kenmerkt. Zoals ik in mijn theoretisch kader al uiteenzette, ontstaan culturele broedplaatsen doorgaans van onderop door een groep gelijkgestemden die op basis van gedeelde waarden – in dit geval – een culturele broedplaats beginnen. Deze waardendeling en samenwerking zijn het fundament onder een culturele broedplaats en met een steeds veranderende samenstelling kan een dusdanige waardendeling en samenwerking onder druk komen te staan.

Daarnaast suggereert het inzetten op doorstroming ook dat van kunstenaars en makers wordt verwacht dat zij als het ware doorgroeien naar deelname aan de 'gewone' economie. Dit betekent dat zij met name in de marktruimte, zoals geschetst door Pascal Gielen, hun kunst aanbieden in ruil voor geld om in die economie mee te kunnen draaien. Gielens biotooptheorie laat echter zien dat een balans tussen de vier ruimten noodzakelijk is om tot een goede en duurzame beroepspraktijk te komen als kunstenaar of maker. En balans is iets anders dan doorstroming. Dit betekent dat een kunstenaar of maker zich ook weer terug moet kunnen trekken in de domestieke ruimte om zich artistiek-inhoudelijk verder te ontwikkelen. Natuurlijk is het voor sommige kunstenaars en makers mogelijk om dit te doen in panden die 'gewoon' op de markt voorhanden zijn, maar zoals de gemeenten allemaal constateren, is dat voor veel kunstenaars en makers geen optie. Sterker nog, veel kunstenaars en makers verdienen een deel van hun inkomen in een totaal andere sector, waardoor zij niet aan hun kunstzinnige beroepspraktijk toekomen. (Klink 18) Hier zien we een habitusconfrontatie tussen de wensen/eisen van de gemeente en de werkwijze binnen broedplaatsen. Zoals Lijster e.a. schetsen is het voor het slagen van beleid van belang dat overheden de taal van broedplaatsen spreken en meegaan in zelfontwikkeling, zelforganisatie en zelfregulatie. De habitus van doorstroming staat daarbij haaks op de habitus van waardendeling, samenwerking en balans.

5.1.4. Bestuurlijke veronderstellingen: eigen waardenopvatting en indirecte macht in beleidsnetwerken

Zoals Becker en Bourdieu laten zien, kunnen overheden een beperkende of ondersteunende rol vervullen in het ontstaan van kunst. In het geval van culturele broedplaatsen zien we op het eerste gezicht duidelijk ondersteunende gemeenten die meebewegen in de vraag naar culturele broedplaatsen. Gemeenten maken zich

daarbij onderdeel van een beleidsnetwerk door in nauw overleg met partners als woningbouwcorporaties en pandeigenaren het broedplaatsenbeleid vorm te geven. Er lijkt hierbij sprake van gezamenlijk overleg en dito besluitvorming. Er is alleen een grote maar. Gemeenten oefenen indirect wel degelijk macht uit op hetgeen dat er gebeurt in het culturele broedplaatsenlandschap en zijn daarbinnen zo nu en dan beperkend. De vier gemeenten kennen een verbonden partij die het broedplaatsenbeleid uitvoert. Binnen deze uitvoering zien we duidelijk eisen, zoals het moeten zijn van een erkend kunstenaar, een CAWA-beoordeling hebben of professional zijn. Binnen die eisen wordt er dan ook weer onderscheid gemaakt tussen de 'gewone' professional en het toptalent. De ruimte die een 'gewone' professional krijgt is daarbij beperkter dan de ruimte voor het toptalent. Dit is een fenomeen dat Becker beschrijft in zijn *Art Worlds*-theorie. Becker noemt dit de manier waarop een overheid invloed kan uitoefenen op de beroepspraktijk van kunstenaars/makers. Een overheid kan een fonds instellen, deze alleen toegankelijk maken voor een bepaald soort kunstenaar/maker en overige makers en kunstenaars daarvan uitsluiten. Tot slot komt duidelijk naar voren dat de gemeenten een eigen waardenopvatting hebben die zij via hun machtspositie proberen te bereiken. Dit blijkt uit bijlage 4 van dit onderzoek. Hier zien we Bourdieu terug die met zijn veldtheorie laat zien hoe een machtspartij als een overheid invloed tracht uit te oefenen op hetgeen dat er in een veld gebeurt. Zoals Bourdieu ons leert, willen nieuwe spelers in het veld zich het liefst afzetten tegen de heersende opvattingen en regels, maar is het tegelijkertijd nodig deze regels te kennen en in te zetten om een positie te veroveren in het veld. Gemeenten lijken dit zelfs via een eigen waardenopvatting af te willen dwingen, aangezien zij kunstenaars in- en uitsluiten van culturele broedplaatsen met eigen criteria en waardeoordelen.

5.1.5. Beantwoording onderzoeksvraag

We zijn dan nu aangekomen bij het langverwachte toetje van dit onderzoek: de beantwoording van de vraag 'Wat is de inhoud van het culturele broedplaatsenbeleid van Nederlandse gemeenten met eigenstandig beleid op dit gebied en welke elementen van dit beleid worden daarbij met welke redenering als kansrijk of succesvol bestempeld?'

Gebaseerd op de beantwoording van de deelvragen in de vorige paragrafen is het antwoord als volgt:

Het culturele broedplaatsenbeleid van de vier Nederlandse gemeenten met eigenstandig beleid op dit gebied kenmerkt zich door inzet op maatschappelijke en economische waarden, waarbij de culturele broedplaatsen als middel worden ingezet. Het beleid van de vier gemeenten is fysiek verruimend van aard, waarbij inzet op een tijdelijkheid een belangrijke factor blijft. Gemeenten geven geen ingekaderde definitie van culturele broedplaatsen, waardoor het soms diffuus blijft waar de gemeentelijke inzet zich op richt. Het succes van de het beleid lijkt te worden bepaald door de bijdrage die culturele broedplaatsen leveren aan de maatschappelijke en economische belangen van gemeenten. De door mij geformuleerde hypothese dat gemeenten ook echt staan voor de culturele broedplaatsen lijkt daarbij niet helemaal op te gaan, aangezien broedplaatsen vooral worden gewaardeerd door hun bijdrage aan andere doelstellingen buiten de artistiek-inhoudelijke en het feit dat de duurzame manier voor kunstenaars om hun beroepspraktijk uit te oefenen in de vorm van balans op gespannen voet lijkt te staan met de focus op doorstroming.

5.1.6. Discussie

In dit onderzoek heb ik getracht om de inhoud van gemeentelijke beleidsstukken op het gebied van broedplaatsen in beeld te brengen. Wat het hierbij lastig maakte op het vlak van wetenschappelijke theorieën is dat dit een relatief nieuw onderzoeksgebied is, waardoor ik volledig zelf een bruikbaar model heb moeten bouwen. Aangezien ik dat heb gedaan op basis van mijn eigen kennis en kunde kan het zo zijn dat ik relevante zaken over het hoofd heb gezien en deze daardoor niet in mijn model heb verwerkt. Dit model is subjectief van aard, maar stoelt uiteraard wel op wetenschappelijke inzichten en modellen.

In mijn onderzoek heb ik als startpunt de paradoxale situatie gekozen dat broedplaatsen zich onttrekken aan beleid, terwijl gemeenten juist structureel beleid op dit gebied willen. Deze paradox komt eigenlijk niet naar voren op basis van de beleidsteksten. Gemeenten presenteren met een bepaalde vanzelfsprekendheid de werking van hun beleid. Dit geeft echter geen volledig beeld van de werkelijkheid, aangezien ik niet heb onderzocht hoe het beleid daadwerkelijk uitpakt in de praktijk. Dit maakt het lastig om een uitspraak te doen over de effectiviteit van beleid. Waar ik in mijn theoretisch kader uit ben gegaan van het bottom-up ontstaan van broedplaatsen zien we in de beleidsteksten toch vooral dat gemeenten

culturele broedplaatsen naar hun hand proberen te zetten. De veldtheorie van Bourdieu bleek zeer bruikbaar om deze machtsverhouding en de eigen waardenopvatting die verborgen zitten in de beleidsteksten bloot te leggen. Binnen deze theorie beschrijft Bourdieu wel een duidelijke dominante overheid die in een democratisch polderland als Nederland doorgaans niet zo overheersend aanwezig is. Het beleidsnetwerkaspect dat ook in het broedplaatsenlandschap duidelijk naar voren komt, is in de veldtheorie eigenlijk niet beschreven. Het veld als strijd, zoals Bourdieu dit beschrijft, is daarom voor de Nederland beleidspraktijk niet van toepassing wat maakt dat ik deze theorie zeer specifiek heb ingezet. Becker laat daarentegen een totale samenwerking zien binnen zijn kunstwereldenmodel. De betrokkenheid van overheden die hij laat zien wanneer overheden een kunstvorm omarmen, is in Nederland binnen gemeenten niet aan de orde. Ook bij Becker was het daarom nodig om zeer specifiek gereedschap uit zijn model te gebruiken en me daarbij vooral te beperken tot het uitgangspunt dat overheden een verruimende of beperkende rol kunnen spelen in de totstandkoming van kunst. Kortom, Nederlandse gemeenten zitten ergens tussen de strijd van Bourdieu en de samenwerking van Becker in. Om dit bloot te kunnen leggen, had ik wel de bestuurlijke veronderstellingen nodig die in het bestuurskundige model van de gereconstrueerde beleidstheorie niet naar voren komen. Hoewel de wisselwerking tussen normatieve veronderstellingen en bestuurlijke veronderstellingen geen grote rol leek te spelen, hielp het mij wel om de indirecte machtoefening en eigen waardenopvatting van gemeenten te laten zien.

Ook Gielen speelde een belangrijke rol in mijn onderzoek. Hoewel hij een heldere omschrijving geeft van de balans die kunstenaars en makers nodig hebben om hun beroepspraktijk te kunnen vormgeven, maakt hij niet helder welke actor in het veld of de kunstwereld welke verantwoordelijkheid heeft. Hij poneert de balans als een gegeven. Dit brengt mij meteen op het volgende punt. Binnen de gebruikte theorieën wordt namelijk nog wel eens voorbijgegaan aan het feit dat een overheid met meerdere beleidsterreinen te maken heeft dan alleen kunst en cultuur. Deze eigen waardenopvatting was duidelijk waarneembaar bij het construeren van de codebomen. Juist bij de rol van overheden en hetgeen dat zij kunnen toevoegen, is het van belang dat theorieën zich hier ook rekenschap van geven en duidelijk maken hoe overheden zich kunnen positioneren ten opzichte van culturele broedplaatsen in de bredere beleidscontext.

Wat betreft mijn methode het volgende: ik ontdekte dat het alleen tellen van woorden niet genoeg opleverde, waardoor ik ervoor heb gekozen om ook met het aanstrepen van bijvoeglijke naamwoorden te gaan werken. Dit leverde wel de gewenste inzichten op. Dit onderzoek kende meerdere methodieken om zaken in beeld te brengen en het was lastig om deze in harmonie met elkaar te brengen. Aangezien ik naar de inhoud van beleid op zoek was, heb ik ervoor gekozen om de discoursanalyse in te zetten bij de weergave van de verschillende veronderstellingen. De discoursanalyse was altijd mijn startpunt en vanuit daar ben ik de causale veldmodellen en doel-middelbomen vorm gaan geven. Deze dienden ter kleuring en om antwoord te geven op de specifieke vragen die bij deze veronderstellingen passen en niet per definitie naar voren komen bij de discoursanalyse/coderen of anderszins. Dit hielp om uiteindelijk de onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden. De eerste dimensie (de tekst) en derde dimensie (status van de tekst) bleken goed te passen in het analyseren van de vier veronderstellingen. De tweede dimensie, die vooral ingaat op de discursieve kant van teksten, bleek daarin lastiger, omdat beleidsteksten doorgaans teksten op zichzelf zijn en weinig expliciet refereren aan wetenschappelijk onderzoek.

5.2. *Aanbevelingen voor vervolgonderzoek*

Doorstroming of uitstroming? De focus op doorstroming en de hiervoor opgeworpen mogelijke spanning met de beroepspraktijk van kunstenaars en makers is het waard om verder te onderzoeken om deze spanning zoveel mogelijk in beeld te brengen, zodat de balans die noodzakelijk wordt geacht voor de beroepspraktijk en de gewenste doorstroming met elkaar in harmonie kunnen worden gebracht. Het is hierbij zeker de vraag of doorstroming, en daarmee het loslaten van kunstenaars en makers uit panden waar ze in zicht zijn, ook daadwerkelijk doorstromen of dat deze doorstroming uiteindelijk leidt tot uitstroming. De gedachte dat kunstenaars en makers doorstromen lijkt eerder gebaseerd op wensdenken dan op empirisch materiaal en het kan zeer nuttig zijn om hier nader onderzoek naar te verrichten.

Beleid in de praktijk? Dit onderzoek is niet ingegaan op de vraag hoe het beleid van de vier gemeenten uitpakt in de praktijk. Om een volledig beeld te kunnen schetsen, kan het zeker nuttig zijn om de uitgangspunten van de beleidsteksten te confronteren met de beleidswerkelijkheid.

Gentrificatie 2.0.? De gemeenten blijven zich richten op tijdelijke panden, terwijl zij tegelijk constateren dat deze tijdelijkheid een kwetsbaarheid is voor culturele broedplaatsen. Het is boeiend om te onderzoeken hoe gemeenten om willen gaan met deze kwetsbaarheid om een gentrificatie 2.0. te voorkomen.

Hoe broedplaatsen te positioneren? De gemeenten laten een duidelijke worsteling zien in hun beleidsstukken als het gaat om culturele broedplaatsen. Termen worden door elkaar gebruikt en het is soms niet helder waar gemeenten het nou precies over hebben. Het kan daarbij helpen om vanuit de cultuurwetenschap met een stevig verhaal te komen over de uniekheid van culturele broedplaatsen. Dit mogelijke vervolg sluit ook mooi aan bij het in de inleiding genoemde onderzoeksproject dat in Antwerpen gaande is.

6. Bibliografie

Primaire bronnen

Amsterdam. 'Amsterdams Atelier- en Broedplaatsenbeleid 2019-2022'. Gemeente Amsterdam, 2019. *Assets Amsterdam*,
https://assets.amsterdam.nl/publish/pages/855577/amsterdams_atelier-_en_broedplaatsenbeleid_juli_2019_webproof.pdf

Den Haag. 'Update notitie broedplaatsen 2015-2020'. Gemeente Den Haag, 2015. *Raadsinformatie Den Haag*,
https://denhaag.raadsinformatie.nl/document/3356265/1/RIS282302_bijlage%20Update%20notitie%20Broedplaatsen

Rotterdam. 'Atelier- en broedplaatsenbeleid 2017-2021'. Gemeente Rotterdam, 2017. *Raadsinformatie Rotterdam*,
<https://rotterdam.raadsinformatie.nl/document/5899922/1#search=%22broedplaatsen%22>

Tilburg. 'Atelier- en oefenruimtes in Tilburg 2017-2020'. Gemeente Tilburg, 2017. *Tilburg*, https://www.tilburg.nl/fileadmin/files/stad-bestuur/stad/cultuur/Nota_Atelierbeleid-digitaal-29_aug.pdf

Secundaire bronnen

Beckenkamp, Martin. 'Institutions and Trust in Commons: Dealing with Social Dilemmas'. *Wealth of the commons*, Silke Helfrich en David Bollier (red.). E-book, Levellers Press, 2012, pp. 117-125.

Becker, Howard. *Art Worlds*. University of California, 2008.

Blommaert, Jan, en Chris Bulcaen. 'Critical Discourse Analysis'. *Annual Review of anthropology*, nr. 29, pp. 447-466.

Bollier, David, en Silke Helfrich. *Wealth of the commons*. E-book, Levellers Press, 2012.

Bots, Pieter. 'Kwaliteit en de waarden van cultuur'. *Boekman*, jrg. 29, nr. 113, jan. 2018, pp. 4-7.

Bottero, W. en N. Crossley. 'Worlds, fields and networks: Becker Bourdieu and the structures of social relations'. *Cultural Sociology*, jrg. 5, nr.1, 2011, pp. 99-119.

Bourdieu, Pierre. *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip*. Van Genneep, 1989.

Bruijn, T.J.N.M de. 'Samenwerken in beleidsnetwerken'. *Overheidsbeleid*, A. Hoogerwerf en M. Herweijer (red.). Kluwer, 2008, pp. 299-319

Cameron, Stuart, en Jon Coaffee. 'Art, Gentrification and Regeneration – From Artist as Pioneer to Public Arts'. *European Journal of Housing Policy*, jrg. 5, nr. 1, apr. 2005, pp. 39-58.

Dovey, Jon en Andy C Pratt. *Creative Hubs: Understanding the New Economy*. British Council, 2016.

Fenger, H.J.M. en P.J. Klok. 'Beleidsinstrumenten'. *Overheidsbeleid*, A. Hoogerwerf en M. Herweijer (red.). Kluwer, 2008, pp. 223-240.

Gielen, Pascal, Sophie Elkhuisen, Quirijn van den Hoogen, Thijs Lijster en Hanka Otte. *De waarde van cultuur*. Fred Dhont, 2014.

Gielen, Pascal. *Repressief liberalisme*. Samenwerkende Uitgevers VOF, 2013.

Grodach, Carl. 'Cultural Economy Planning in Creative Cities: Discourse and Practice'. *International Journal of Urban and Regional Research*, jrg. 37, nr. 5, sept. 2013, pp. 1747-1765.

Heffen, O. van. 'Beleidstheorieën uit de beleidspraktijk'. *Overheidsbeleid*, A. Hoogerwerf en M. Herweijer (red.). Kluwer, 2008, pp. 205-221.

Helfrich, Silke. 'The Logic of the Commons & the Market'. *Wealth of the commons*, Silke Helfrich en David Bollier (red.). E-book, Levellers Press, 2012, pp. 144-145.

Heuvel, J.H.J. van den. *Beleidsinstrumentatie*. Boom Lemma Uitgevers, 2012.

Hoogen, Q.L. van den. 'Het cultuurbeleid van gemeenten: uitgangspunten'.

Cultuurbeleid, B. Groot, Q.L. van den Hoogen, B.J. Langenberg,

T.A. Schiphof, W. Snijder (red.). Reed Business, 2014, pp. 340-369.

Hoogen¹, Quirijn van den. 'Over 'waarde' en 'waarderen' van de kunsten'.

Boekman, jrg. 29, nr. 113, okt. 2017, pp. 12-15.

Hoogerwerf, A. 'Beleid, processen en effecten'. *Overheidsbeleid*, A. Hoogerwerf en M.

Herweijer (red.). Kluwer, 2008, pp. 17-34.

Klink, Pim van. *De bijzondere economie van het kunstenaarschap*. Amsterdam

University Press, 2016.

Lechner, Maite Garcia. 'Connected Action for the Commons'. *Boekman*, jrg 31,

nr. 118, apr. 2019, pp. 32-35.

Lijster, Thijs, Hanka Otte en Pascal Gielen. 'Towards a Cultural Policy of Trust'.

Cultural Policy in the Polder, Edwin van Meerkerk en Quirijn Lennert van den

Hoogen (red.). Amsterdam University Press, 2018, pp. 133-149.

Mantel, Hilary. *Een veiliger oord. Deel 1: Vrijheid*. AtlasContact, 2014.

Markusen, Ann. 'Urban development and the politics of a creative class: evidence

from a study of artists'. *Environment and planning*, nr. 38, 2006, pp. 1921-1940.

Maton, Karl. 'Habitus'. *Pierre Bourdieu: Key Concepts*, Michael Grenfell (red.).

E-book, Routledge, 2012, pp. 99-130.

Meretz, Stefan. 'The Structural Communalism of the Commons'. *Wealth of the*

commons, Silke Helfrich en David Bollier (red.). E-book, Levellers Press, 2012, pp. 126-143.

- Mommaas, Hans. 'Cultural Clusters and the Post-undustrial City: Towards the Remapping of Urban Cultural Polici'. *Urban Studies*, jrg. 41, nr. 3, maart 2004, pp. 507-532.
- Musch, Marcel, en Bart de Zwart. 'Bloeiende broedplaatsen'. *Boekman*, jrg. 31, nr. 119, apr. 2019, pp. 54-57.
- Nevejan, Caroline. 'Ruimte'. *Boekman*, jrg. 31, nr. 119, apr. 2019, pp. b1-b8.
- Pröpper, Igno. *De aanpak van interactief beleid*. Coutinho, 2009.
- Reinsma, Janna. 'Culturele commons'. *Boekman*, jrg. 31, nr. 118, apr. 2019, pp. 14-17
- Thomson, Patricia. 'Field'. *Key Concepts*, Michael Grenfell (red.). Routledge, 2012, pp. 68-69.
- Wijn, Cor. *De culturele stad*. VOC Uitgevers, 2014.

Websites

- CBS. 'Gemeentelijke indeling ongewijzigd in 2020'. Centraal Bureau voor de Statistiek, 2020. CBS, <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2019/53/gemeentelijke-indeling-ongewijzigd-in-2020>, geraadpleegd 17 maart 2020.
- CCQO. 'About CCQO'. The Culture Commons Quest Office, 2017. CCQO, <http://ccqo.eu/about-ccqo/>, geraadpleegd 15 okt. 2019.
- Havenkwartier. 'De geschiedenis van het Havenkwartier in vogelvlucht'. Havenkwartier Deventer, 2020. *Havenkwartier Deventer*, <https://www.havenkwartierdeventer.com/info/over-het-havenkwartier/de-geschiedenis-van-het-havenkwartier-in-vogelvlucht/>, geraadpleegd 5 januari 2020.
- Lavanga, Mariangela. 'Artist in Urban Regeneration Processes: Use and Abuse'. *Artistes et territoires creatifs in Europe*, 2013. *Journals Open Edition*, <https://journals.openedition.org/tem/1967>, geraadpleegd 30 jan. 2020.
- Utrecht. 'Werkruimten'. Gemeente Utrecht, 2020. *Utrecht*, <https://www.utrecht.nl/wonen-en-leven/vrije-tijd/kunst-en-cultuur/werkruimten/>, geraadpleegd 17 febr. 2020.
- Van Dale. 'Betekenis 'beleid''. Van Dale, 2019. *Van Dale*, https://www.vandale.nl/gratis-woordenboek/nederlands/betekenis/beleid#.XdaKxS1x_jA, geraadpleegd 21 nov. 2019.

BIJLAGEN

BIJLAGE 1 Gemeente/Code	Beleid?	Passage(s) over broedplaatsen in cultuurnota/elders
Alkmaar/ Experiment Jongeren Regelgeving Stedelijke ontwikkeling Samenwerking G en C	Nee	Ja (Ook in de omgevingsvisie worden broedplaatsen genoemd, waarbij men vooral met positiviteit deze broedplaatsen tegemoet treedt en belemmerende regelgeving wil wegnemen. Daarnaast wordt in de cultuurvisie duidelijk gesteld dat het opzetten van broedplaatsen echt vanuit de samenleving moet komen, omdat het geen kerntaak van de gemeente is. Cultuurvisie koppelt het enerzijds aan jongeren en anderszijds aan vernieuwing en experiment.)
Almelo	Nee	Nee (Geen recente cultuurnota en geen opmerking over broedplaatsen)
Almere/ Aantrekkelijkheid Experiment Jongeren Broedplaatsenbeleid Stedelijke ontwikkeling	Nee	Ja (Cultuurvisie: Open makersklimaat draagt bij aan het vestigingsklimaat. Voldoende ruimte voor experiment, waarbij iedereen de kans moet krijgen om zichzelf te ontplooien. Ook in het centrumplan komt een passage over broedplaatsen terug en wordt uitgesproken dat men naar broedplaatsenbeleid toe wil werken. Verder worden een jong imago en broedplaatsen aan elkaar gekoppeld en wordt ook in dit plan het belang van experiment genoemd. Fysieke ruimte is nodig om levendigheid centrum te bewerkstelligen.)
Alphen aan de Rijn/ Aantrekkelijkheid Cultuur maken Tijdelijkheid Regelgeving Samenwerking G en C Broedplaatsenbeleid	Nee	Ja (Benoemt concreet de Atlas van de Gemeenten en het belang van culturele broedplaatsen voor de aantrekkelijkheid van de gemeente. Broedplaatsen zijn nodig om cultuur te maken. Tijdelijk beschikbaar stellen van ruimten. Gemeente regisseert door subsidies etc. en faciliteert door partijen bij elkaar te brengen. Voldoende broedplaatsen is een concrete ambitie. Alphen geeft aan toe te willen werken naar structureel broedplaatsenbeleid)
Amersfoort/ Stedelijke ontwikkeling Samenwerking G en C Economische ontwikkeling Artistieke en zakelijke ontwikkeling	Nee	Ja (Amersfoort is allereerst een voedingsbodem voor cultuurmakers en de cultuurmakers leveren op hun beurt hun bijdrage aan de verdere verstedelijking van Amersfoort. De gemeente zoekt de samenwerking met andere partijen om voor voldoende fysieke werkplekken te zorgen. Daarnaast wil de gemeente een rol spelen in het ondersteunen van makers in hun artistieke en zakelijke ontwikkeling door partijen bij elkaar te

		brengen. Ook zorgt de verbinding met het bedrijfsleven voor een economische boost.
Amsterdam Experiment Artistieke ontwikkeling Stedelijke ontwikkeling Samenwerking O Samenwerking G en C Onmaat	Ja	Ja. (Voor Amsterdam staan er drie termen centraal die bijdragen aan een bloeiende culturele sector: creativiteit, vernieuwing en leefbaarheid. Kunstenaars spelen hier een centrale rol in vanwege hun andere manier van kijken naar de werkelijkheid. Amsterdam staat voor die kunstenaars die of de geborgenheid van eigen werkplaats zoeken, voor internationale kunstenaars en voor kunstenaars die broedplaatsen gebruiken als springplank. Ruimte in Amsterdam wordt duurder, dus het is een uitdaging om dat goed te krijgen. Amsterdam zet daarbij in op permanente broedplaatsen, omdat de vanzelfsprekendheid waarmee tijdelijke broedplaatsen elders weer ontstaan is afgenomen. Amsterdam gaat daarom in overleg met marktpartijen en woningcorporaties om dit voor elkaar te krijgen. Broedplaatsen winnen aan kracht als zij samenwerken met andere culturele instellingen.
Apeldoorn	Nee	Nee
Arnhem/ Samenwerking O Aantrekkelijkheid Economische ontwikkeling Stedelijke ontwikkeling	Nee	Ja (In het meest recente cultuurbeleid komt broedplaats niet terug. Wel is er een tussenevaluatie gedaan, waarin duidelijk naar voren komt dat zowel de nieuwe makers als de gevestigde instellingen zich onvoldoende gepositioneerd voelen. Er is behoefte aan fysieke werkruimte/broedplaatsen en die is er nu niet. Daarnaast wordt het belang van samenwerking voor kennisdeling en professionalisering expliciet genoemd. Verder is er een borgstellingsfonds waar makers zich tot kunnen wenden als zij een werkruimte/broedplaats willen verwerven. Redenering hierachter is dat zulke investeringen goed zijn voor de economie en aantrekkelijkheid van de stad doordat leegstand afneemt.
Assen/ Aantrekkelijkheid Samenwerking O Juiste faciliteiten	Nee	Ja (Willen voorzien in broedplaatsen, omdat kunstenaars anders wegtrekken uit Assen. Kunst gedijt als makers elkaar kunnen ontmoeten en inspireren. Daar horen ook de juiste faciliteiten bij, zoals een geluiddichte kamer of een atelier met goed licht)
Breda/ Stedelijke ontwikkeling	Nee	Ja (Gebruikt de termen vrijplaats en hotspot in het cultuurbeleid en ziet 1 bepaald gebied als de plek waar de broedplaatsfunctie kan ontstaan. Kwaliteit

Jongeren Experiment Regelgeving Samenwerking G en C Aantrekkelijkheid		gaat daarbij boven kwantiteit. Heeft het verder vooral over het interessant maken van de gezichtsbepalende gebouwen van Breda in dit gebied. Zien dit gebied als de bakermat voor de jonge maker en het jonge publiek, waar makers in vrijheid hun kunst kunnen laten ontstaan en ermee kunnen experimenteren.)
Delft Samenwerking G en C Jongeren Stedelijke ontwikkeling Aantrekkelijkheid	Nee	Ja (Samenwerking in broedplaatsen tussen cultuur, onderwijs, gemeente, studentenverenigingen en techniek. De broedplaatsen moeten aansluiting vinden bij de kennis en innovatie die Delft onderscheidt. Er is een gebrek aan broedplaatsen, wordt er gevonden. Met name de jongeren missen deze broedplaatsen. Het is van belang dat er ook fysiek ruimte komt voor broedplaatsen in bijvoorbeeld leegstaande panden.
Deventer	Nee	Nee
Dordrecht Samenwerking O Regelgeving Experiment	Nee	Ja (Benoemt zeer concreet in haar cultuurbeleid de meerwaarde van 1 locatie en gaat daarbij allereerst in op een aantal aspecten van broedplaatsen in het algemeen, zoals deze worden benoemd door Cor Wijn. Gaat wat betreft deze ene locatie zo ver dat zij deze financieel ondersteunt en gaat helpen aan nieuwe huisvesting als dit aan de orde komt.
Ede	Nee	Nee
Eindhoven Samenwerking O Jongeren Talentontwikkeling Experiment Juiste faciliteiten Artistieke ontwikkeling Multidisciplinair	Nee	Ja (In het cultuurbeleid staat broedplaats onderaan in de keten en kunnen broedplaatsen dienen als verbinder tussen talent en de gevestigde professional. Eindhoven wil ruimte houden voor de vrije artistieke ontwikkeling van makers in alle disciplines. De gemeente wil een duidelijke plek in het ontstaan van kunst en daar ook fysiek voor gaan staan.)
Emmen Samenwerking O Multidisciplinair Vernieuwing Stedelijke ontwikkeling	Nee	Ja (Een specifieke locatie met meerdere gebouwen realiseren waar meerdere kunstdisciplines in zitten en waar makers met elkaar kunnen samenwerken.
Enschede	Nee	Nee
Gouda Samenwerking O Jongeren	Nee	Ja (Noemt de waarde van twee broedplaatsen in de gemeente, waarbij de ene zich onderscheidt door de netwerkfunctie en de ander door de jongerenontwikkeling op het gebied van theater.)

Den Haag Samenwerking O Samenwerking G en C Stedelijke ontwikkeling Aantrekkelijkheid Artistieke ontwikkeling Experiment	Ja	Ja. (Den Haag schrijft dat een stad die vooruit wil de ruimte nodig heeft voor experiment, onderzoek en ontwikkeling. Deze experimenten hoeven niet meteen toepasbaar of verkoopbaar te zijn en falen mag, maar het zou uiteindelijk wel moeten leiden tot interesse van publiek, afnemers of opdrachtgevers. Een stad die deze ruimte voor experiment heeft, is uiteindelijk een aantrekkelijkere stad. Dit omdat anderen willen meeliften of voortborduren op de nieuwe ideeën die ontstaan. Samenwerking tussen kunstenaars in deze broedplaatsen maakt een dusdanige broedplaats sterker en ontwikkelt de kunst verder. Den Haag constateert dat de vanzelfsprekendheid waarmee er goedkope ruimte is afneemt, waardoor overheidsingrijpen nodig is. Ze zoekt daarbij de samenwerking met andere partijen, zoals vastgoedeigenaren.
Groningen Jongeren Aantrekkelijkheid Samenwerking O Gentrificatie Temporeel Samenwerking G en C Regelgeving Stedelijke ontwikkeling	Nee	Ja (Zet Groningen neer als een jonge stad die door haar culturele aantrekkingskracht op de eerste plaats staat in de Atlas van de Gemeenten. Benoemt dat makers en kunstenaars samen kunnen werken broedplaatsen. Benoemt daarnaast ook dat broedplaatsen juist niet meeprofiteren als een gebied tot economische ontwikkeling komt. Wil de tijdelijkheid van broedplaatsen behouden door vraag en aanbod te matchen. Kiezen daarnaast voor een impulsregeling om tijdelijke initiatieven te ondersteunen)
Haarlem Samenwerking G en C	Nee	Ja (Heeft een eigen paragraaf, waarin de mogelijkheid van een stimuleringsfonds wordt onderzocht. Daarnaast ziet de gemeente vooral een rol voor zichzelf in de rol van koppelaar tussen vraag en aanbod)
Haarlemmermeer Jongeren Stedelijke ontwikkeling Samenwerking G en C	Nee	Ja (Ziet voor broedplaatsen vooral een functie om jongeren kennis te laten maken met kunst en cultuur. Wil daarna minimaal een werklocatie/broedplaats voor makers en is er nog niet uit of dit tijdelijk moet zijn. Zoekt voor een structurele ondersteuning van broedplaatsen de samenwerking met Amsterdam.
Heerlen Aantrekkelijkheid Samenwerking O Samenwerking G en C	Nee	Ja (Gemeente zet in om de koploper te worden binnen Parkstad en wil daar veel in investeren om zo aantrekkelijk te zijn voor zoveel mogelijk mensen. Verder investeert de gemeente in twee locaties met een broedplaatsfunctie, waarbij

Jongeren Talentontwikkeling Stedelijke ontwikkeling		samenwerking, kennisuitwisseling en talentontwikkeling een centrale rol spelen. Vooral de jonge makers worden veel genoemd.
Helmond	Nee	Nee
Hengelo	Nee	Ja (Hengelo wil het stimuleren en koppelt dit aan ondernemerschap en ziet daarbij kansen in onverwachte combinaties.)
Zakelijke ontwikkeling Samenwerking O		
Den Bosch	Nee	Nee
Hilversum	Nee	Nee
Hoorn	Nee	Nee
Leeuwarden	Nee	Nee (Heeft nieuwe cultuurnota in voorbereiding, waarbij er ook een notitie broedplaatsen komt.)
Leiden	Nee	Nee (Heeft nieuwe cultuurnota in voorbereiding. Noemt in begroting wel de optie van leegstaande panden voor culturele activiteiten beschikbaar stellen)
Lelystad	Nee	Nee
Maastricht	Nee	Ja (Maakt het onderscheid tussen broedplaatsen (economisch gemotiveerd) en vrijplaatsen. Die tweede categorie kenmerkt zich door experimenteerruimte, ruimte voor jonge makers en culturele meerwaarde. Daarnaast zijn deze vrijplaatsen ervoor om mensen alternatieve kijken op de samenleving te bieden en is het van belang dat er voldoende woon- en werkplekken zijn voor dit soort makers).
Onmaat Experiment Culturele waarde Jongeren		
Nijmegen	Nee	Ja (Ziet het belang van broedplaatsen vooral in de zin van het aantrekkelijk maken van de stad. Daarnaast wil Nijmegen streng zijn in wie het wel en niet toelaat tot goedkope ruimte in deze broedplaatsen, aangezien de wachtlijsten lang zijn.
Aantrekkelijkheid		
Oss	Nee	Nee
Roosendaal	Nee	Nee
Rotterdam	Ja	Ja. (Rotterdam is een stad die enorm is gegroeid en daarmee allerlei lijstjes aanvoert als aantrekkelijke stad op het gebied van wonen, werken, studeren en ontwikkeling. Kunst en cultuur leveren een bijdrage aan die aantrekkelijkheid. Stad biedt ruimte aan talent en experiment. Lange tijd was er genoeg werkruimte beschikbaar, maar door de aantrekkende markt moet de overheid ingrijpen om dit wel te behouden (ook de legitimatie van het beleid). Broedplaats kenmerkt zich om de samenwerking tussen creatieven wat uiteindelijk leidt tot innovatie.
Stedelijke ontwikkeling Aantrekkelijkheid Samenwerking O Experiment		

Schiedam	Nee	Nee
Sittard-Geleen	Nee	Nee
Tilburg Aantrekkelijkheid Samenwerking G en C Ontwikkeling Jongeren Stedelijke ontwikkeling	Ja	Ja. (Tilburg wil de makers door middel van structurele broedplaatsen binden aan de gemeente. Ze zijn van vitaal belang voor de gemeente. Makers moeten hun vak uit kunnen oefenen en zich verder kunnen ontwikkelen. Daarbij is het belangrijk dat er voldoende fysieke ruimte is voor deze makers. Verder pakt de gemeente de regierol tussen vraag en aanbod.
Venlo	Nee	Ja (Kent een apart fonds voor het stimuleren van broedplaatsen)
Zaandam Multidisciplinair Regelgeving	Nee	Ja (Geeft aan dat het belangrijk is om voor het rauwe te gaan staan dat broedplaatsen kenmerkt in tijden van grote stedelijke ontwikkeling. Gemeente schept daarvoor de voorwaarden. Zien verder de meerwaarde van cross-overs tussen verschillende disciplines.
Zoetermeer	Nee	Nee
Zwolle Regelgeving	Nee	Ja (Geeft aan er ruimte aan te bieden)

Broedplaatsen G4

Gemeente	Broedplaatsenbeleid?	Passage(s) over broedplaatsen in cultuurnota?
Amsterdam	Ja	Ja
Den Haag	Ja	Ja
Utrecht Stedelijke ontwikkeling	Nee	Ja. (Gaat vooral in op de vraag naar fysieke ruimte en benoemt daarbij één specifieke locatie waar geïnvesteerd in gaat worden.
Rotterdam	Ja	Ja

Bijlage 2: voorbeeld codering

Voorwoord

Blauw = Normatief
Groen = Finaal
Geel = Causaal
Roze = Bestuurlijk

Creativiteit, vernieuwing en leefbaarheid, dat is wat een bloeiende culturele sector onze stad brengt. Kunstenaars en creatieven spelen hierin een centrale rol. Zij kijken op een andere manier naar de stad, vertellen nieuwe verhalen, verbinden mensen, creëren bijzondere plekken en voegen iets toe wat er nog niet was.

Amsterdam kan niet zonder kunstenaars. Zij dragen bij aan een complete stad en daarom maken we ruimte voor hen. Dat doen we al heel lang en sinds 20 jaar vooral door het mogelijk maken van atelierverzamelgebouwen, de zogenaamde broedplaatsen. In Amsterdam hebben we nu ruim 60 broedplaatsen - ieder met een eigen profiel - waar duizenden kunstenaars (samen)werken. Kunstenaars die de geborgenheid van een eigen atelier nodig hebben om tot geniale ideeën te komen, kunstenaars die een broedplaats als springplank gebruiken naar een groot podium en kunstenaars uit het buitenland die worden aangetrokken door het creatieve en open klimaat in onze stad.

Omdat Amsterdam duurder en de ruimte schaarser wordt, staan we voor grote uitdagingen. Hoe houden we onze stad toegankelijk voor de mensen die zo belangrijk zijn? Hoe zorgen we dat er voldoende betaalbare ruimte blijft voor kunstenaars om te werken en te wonen? En hoe zorgen we ervoor dat broedplaatsen meebewegen met de snel veranderende stad en open, inclusief en divers zijn?

Dit vergt aanpassing van de wijze waarop we omgaan met broedplaatsen, ateliers en woonruimte voor kunstenaars. Daar waar voorheen de tijdelijkheid van broedplaatsen vanzelfsprekend was, omdat er altijd plekken waren waar nieuwe broedplaatsen gerealiseerd konden worden, gaan we nu kijken hoe we de termijnen kunnen oprekken en broedplaatsen een meer permanent karakter kunnen geven. Marktpartijen die een pand willen neerzetten in de stad gaan we vaker vragen ook ruimte voor een broedplaats te maken. Met de woningbouwcorporaties blijven we in gesprek over het realiseren van nieuwe atelierwoningen. Ook gaan we kijken hoe we meer ruimte kunnen bieden voor de maakindustrie en voor kunstenaars met een MBO-achtergrond.

Bijlage 3: coderingen

Codering Amsterdam

Top 5 meest voorkomende woorden

Woord	Code	Aantal
Broedplaats/broedplaatsen	Kunst laten ontstaan (KLO)	206
Atelier/ateliers	Kunst laten ontstaan (KLO)	108
CAWA	Macht (MA)	56
Amsterdam	Onderscheidend voor gemeente (OVG)	41
Kunstenaars	Kunst laten ontstaan (KLO)	35

Bijvoeglijke naamwoorden

Woord	Code
<i>Voorwoord (2 pagina's)</i>	
Bloeiende culturele sector	OVG
Onze stad	OVG
Kunstenaars en creatieven centrale rol	OVG
Andere manier	Onmaat en Reflectie OR
Nieuwe verhalen	OR
Bijzondere plekken	OVG
Complete stad	OVG
Zogenaamde broedplaatsen	KLO
Eigen atelier	KLO
Geniale ideeën	KLO
Groot podium	KLO
Creatieve en open klimaat	OVG
Onze stad	OVG
Duurder Amsterdam	Gentrificatie GEN
Ruimte schaarser	GEN
Onze stad toegankelijk	KLO
Belangrijke mensen	KLO
Voldoende betaalbare ruimte	KLO
Open, inclusieve en diverse broedplaatsen	Socialiseren, kwalificeren, subjectiveren SKS
Snel veranderende stad	SKS
Voorheen vanzelfsprekende tijdelijkheid	GEN
Nieuwe broedplaatsen	GEN
Permanent karakter	GEN
Nieuwe atelierwoningen	GEN
Verschillende functies	SKS
Vele culturele instellingen	Samenwerking (SW)
Mooie projecten	SKS
Buurt niveau	SKS

Groot bereik	SKS
Nieuwe atelier- en broedplaatsenbeleid	Eigen Waardenopvatting EIW
Culturele instellingen	Onderdeel van beleidsnetwerken OVB
Diverse gemeentelijke directies	Onderdeel van beleidsnetwerken OVB
Groot belang	EIW
<i>Voorbeeld (1 pagina)</i>	
Voormalige HTS	Middel Fysiek verruimend FV
Tijdelijke woon-werkstudio's	KLO
Kunstzinnig hostel	Economische waarde EW
Dynamisch cultureel programma	KLO
Creatieve plek	KLO
Maatschappelijke opvang	SKS
Culturele instituten	KLO
<i>Wat hebben we bereikt? (1 pagina)</i>	
Meest aantrekkelijke en creatieve stad	OVG
Open karakter	OVG
Ideale en inspirerende omgeving	OVG
Culturele avant-gardes	KLO
Creatieve bedrijven	KLO
Verschillende disciplines	KLO
Nieuwe plekken	GEN
Individuele ateliers	KLO
Eigen profiel	Waardendeling WD
Verschillende doelgroepen	SW
Betaalbare ateliers	KLO
<i>Overzichtskaart (1 pagina)</i>	
<i>Voorbeeld (2 pagina's)</i>	
Duurzame broedplaats	SKS
Creatieve en sociale ondernemers	SKS
Voormalige scheepswerf	FV
Winnende plan	FV
Bruisende gemeenschap	WD
Groen hart	SKS
Eerste circulaire kantorenpark	SKS
Creatieve werkplekken	KLO
Cultureel centrum	SKS
Drijvend hotel	EW
Voormalige werf	FV
Meest unieke stedelijke experiment	OVG
Oude woonboten	FV
Zwaar vervuilde terrein	FV
Duurzame werkplekken	KLO
Meanderende steiger	FV
Bodemreinigende planten	SKS
Verboden tuin	FV
Duurzame technieken	SKS

Duurzame technologie	SKS
Eigen elektra	SKS
Innovatieve nieuwe manieren	KLO
Duurzame aanpak	SKS
<i>Ambities en opgaven (4 pagina's)</i>	
Grotere druk op ruimte	GEN
Vastgoedprijzen torenhoog	GEN
Veel woningen	GEN
Laatste jaren	GEN
Tijdelijke panden	GEN
Rechtvaardige stad	KLO
Meeste kunstenaars	KLO
Laag inkomen	KLO
Gemiddeld hoge opleidingsniveau	KLO
Landelijk onderzoek	MA
Nieuwe broedplaatsen	KLO
Betaalbare ateliers en atelierwoningen	KLO
Structureel onderdeel buurt	SKS
Actieve bijdrage	SKS
Leefbare en ongedeelde stad	SKS
Persoonlijke en artistieke ontwikkeling	KLO
Betaalbare plekken	KLO
Alle disciplines	KLO
Hele stad	OVG
Financieel gezond	EIW
Organisatorisch sterk	EIW
Lange termijn	KLO
Zelfstandig opereren	EIW
Eigen werk	KLO
Goede mensen	EIW
Duurzame broedplaatsen	SKS
Groene koploper	SKS
Aardgasvrije wijken	SKS
Verdere verduurzaming	SKS
Duurzaam mogelijke verbouwing	SKS
Duurzame maatregelen	GEN
Gespannen voet	GEN
Tijdelijke aard	GEN
Verbonden en vrije stad	SKS
Open, inclusieve en diverse broedplaatsen	SKS
Ruimtelijke segregatie	SKS
Maatschappelijk cement	SKS
Individuele vrijheden	SKS
Verschillende gebieden	SKS
Verschillende achtergronden	SKS
Open en benaderbare plekken	SKS

Gesloten bolwerken	SKS
Open deur	SKS
Veel kunstenaars	KLO
Inclusieve en diverse broedplaatsen	SKS
Niet altijd een goede afspiegeling	SKS
Amsterdamse Kunstraad	OVb
Gesubsidieerde instellingen	OVb
Nieuwe kruisbestuivingen	SKS
Nieuwe inhoudelijke thema's	SKS
Vernieuwende artistieke projecten	KLO
Representatieve afspiegeling	SKS
<i>Voorbeeld (2 pagina's)</i>	
Collaboratieve manier	WD
Economische structuren	EW
Menselijke sterfelijkheid	SKS
3PackageDeal	Financieel Verruimend Middel FINV
Uitgelezen mogelijkheid	KLO
Bijzondere werk	KLO
<i>Beleidsdoelstellingen (6 pagina's)</i>	
Ruimtelijke ambities	KLO
Maatschappelijke ambities	SKS
Gemeentelijk vastgoed	KLO
Nieuwe plek	KLO
Bestaande afspraken	MA
IJzeren ateliers en atelierwoningen	KLO
Nieuwe atelier- en kunstenaarswoningen	KLO
Nieuwe wijken	GEN
Afzonderlijke werkplekken	KLO
Zogenaamde kunstenaarswoningen	KLO
Strategisch huisvestingsplan	EIW
Gemeentelijk vastgoed	KLO
Leegkomend vastgoed	KLO
Gemeentelijke beleidsdoelen	EIW
Bestaande broedplaatsen	KLO
Uitgebreide huurbescherming	EIW
Tijdelijke broedplaats	KLO
Bestaande panden	KLO
Tijdelijke huisvesting	KLO
Openbare ruimte	KLO
Openbare ruimte	KLO
Experimentele festivals	KLO
Experimentele kunst	KLO
Tijdelijk uitgeven van grond	KLO
Nieuwe broedplaatsen	KLO
Relevant netwerk	OVb
Betaalbare leningen	FINV

Onrendabele deel	FINV
Positieve exploitatie	FINV
Zoveel mogelijk kunstenaars	KLO
Iedere instromer	KLO
Beschikbare ruimte	KLO
Nieuwe plek	KLO
Iedere huurder	KLO
Tijdelijke contracten	KLO
Artistiek en commercieel ontwikkelen	KLO
Gesubsidieerde ruimte	KLO
Bestaande broedplaatsen	KLO
Sterkere en gezondere broedplaatsen	EIW
Open, inclusieve en diverse broedplaatsen	SKS
Goede programmering	KLO
Maatschappelijke waarde	SKS
Amsterdamse Fonds voor de Kunst	OVV
Nieuwe broedplaatsen	KLO
Fysieke ruimte	KLO
Culturele instellingen	KLO
Inhoudelijke ontwikkeling	KLO
Individuele ontwikkeling	KLO
Culturele instellingen	KLO
Culturele instellingen	KLO
Inclusieve diverse broedplaatsen	SKS
Nieuwe broedplaatsen	KLO
Code Culturele Diversiteit	SKS
Concrete handreikingen	EIW
Culturele diversiteit	SKS
Bestaande en nieuwe broedplaatsen	KLO
Inclusief en cultureel divers	SKS
Minder validen	SKS
Grote verscheidenheid	SKS
Laatste jaren	GEN
Meerdere broedplaatsen	KLO
Waardevolle partijen	KLO
Nieuwe, originele initiatieven	KLO
Aangesloten gemeentes	OVV
Amsterdamse vastgoed	KLO
Afgelopen jaren	GEN
Grotere ruimtes	KLO
Toegevoegde waarde	SKS
Bestaande en nieuwe broedplaatsen	KLO
Individuele ateliers	KLO
Zogenaamde rafelranden	KLO
Gemeentelijke doelstellingen	EIW
Maatschappelijke invulling	SKS

Maatschappelijke initiatieven	SKS
Culturele initiatieven	KLO
Nieuw elan	OVG
<i>Voorbeeld (2 pagina's)</i>	
Eigenzinnige liedjesschrijver	Experiment (EXP)
3Package Deal	FINV
Nieuwe album	KLO
Oude bunkers	FV
Allerlei bijzondere projecten	KLO
Geniale plek	KLO

Totalen:

KLO: 84x FV: 9x MA: 2x
 SKS: 53x OVB: 7x SW: 2x
 GEN: 18x FINV: 5x OR: 2x
 OVG: 13x WD: 3x
 EIW: 12x EW: 3x

Codering Den Haag

Top 5 meest voorkomende woorden

Woord	Code	Aantal
Kunstenaars	KLO	83
Broedplaatsen	KLO	59
Haag	OVG	39
Stad	OVG	37
STROOM	MA	31

Bijvoeglijke naamwoorden

Woord	Code
<i>Toelichtingen kunstenaars (1 pagina)</i>	
Veel ruimte	KLO
Grote verscheidenheid	OVG
Kleinschalig initiatief	KLO
Echte aandacht	KLO
Veel ruimte	KLO
Verschillende gradaties	OVG
Levendige underground	EXP
Ambitieuze kunstenaar	KLO
Goedkope werkruimte	KLO
Fijne bewegelijkheid	KLO
Nieuwe dingen	EXP
Genereuze stad	OVG

Diverse platforms	KLO
Goede subsidiemogelijkheden	FINV
Interdisciplinaire groepen	SW
Bepaalde rust	KLO
<i>Waarom een update? (1 pagina)</i>	
Niet direct toepasbare, toonbare of verkoopbare ideeën	KLO
Heersende opvattingen	OR
Onderzoeks, ontwikkeling en experimentele ruimtes	EXP
Bijbehorende imago	OVG
Onomstotelijk aangetoond	OVG
Allerlei voordelen	SW
Snelle uitwisseling	SW
Minder kosten	SW
Hecht netwerk	WD
Sociale solidariteit	WD
Individuele beroepspraktijk	KLO
Onderlinge samenwerking	SW
Betaalbare werk- en oefenruimte	KLO
Rijkdom aan broedplaatsen	OVG
Belangrijke succesfactor	OVG
Gemeentelijk atelierbeleid	EIW
Goedkope werkruimte	KLO
Samenwerkende kunstenaarsgroepen en cultureel ondernemers	SW
Tijdelijke gemeentelijke panden	GEN
Geen vervangend tijdelijk pand	GEN
Duurdere werkruimtes	GEN
Verslechterde inkomenspositie	KLO
Jonge en talentvolle kunstenaars	OVG
Startende beroepspraktijk	KLO
Creatief talent	OVG
Goedkope werkruimte	KLO
Financiële prikkels	FINV
Private gebouweigenaren	OVB
Samenwerkende kunstenaars(groepen) en creatieve ondernemers	SW
<i>Beleidsverkenning (8 pagina's)</i>	
Samenwerkende groep culturele ondernemers en kunstenaars(groepen)	SW
Financiële en facilitaire condities	KLO
Aantoonbaar culturele betekenis	OVG
Experimenteel, multidisciplinair, subcultureel of anderszinds bijzonder karakter	EXP

Voldoende betaalbare werkruimte	KLO
Voorwaardenscheppende en ondersteunende rol	Ondersteunend OND
Voldoende goedkope ruimte	KLO
Permanente en tijdelijke locaties	KLO
Financiële ondersteuning	FINV
Culturele activiteiten	KLO
Kleine projecten	KLO
Andere steden	OVG
Bijzondere positie	OVG
Haagse kunst- en makersklimaat	OVG
Landelijke pers en media	OVG
Haagse broedplaatsen	OVG
Andere kunstdisciplines	SW
Cultureel en creatief ondernemers	KLO
Kleinschalige maakindustrie	KLO
Kleine initiatieven	KLO
Nieuw initiatieven	KLO
(Inter)nationaal bekend	OVG
Vergelijkbare initiatieven	SW
Andere disciplines	SW
Sterk internationaal profiel	OVG
Sterke aansluiting	OVG
Verschillende nationaliteiten	SKS
Haagse presentatie-instellingen	OVG
Vitaal belang	OVG
Landelijke beeldende kunstsector	OVG
Grotere instellingen	OVG
Opkomende kunst	KLO
Prestigieuze prijs	OVG
Talentvolle beeldende kunstenaars	KLO
Den Haag wonende en werkende beeldend kunstenaar	OVG
Andere disciplines	SW
Goed functionerende keten	OVG
Haagse kunst- en makersklimaat	OVG
Kleine grassroots initiatieven	KLO
Andere manier	OR
Nieuw werk	KLO
Internationaal netwerk	OVG
Buiten institutionele kader	OR
Jonge praktijken	KLO
Sterk verbonden	OVG
Belangrijke schakel	OVG
Onafhankelijke en wendbare werkwijze	KLO
Risicovol en experimenteel programma	EXP

Veertien alumni	OVG
Rijke en actieve kunstwereld	OVG
Prestigieuze kunstprijzen	OVG
Invloedrijke galeries	OVG
Haagse beeldende kunstsector	OVG
Nieuwste Haagse school	OVG
Aanwezige keten	KLO
Drijvende krachten	OVG
Voorwaardenscheppende beleid	OND
Verschillende gemeentelijke diensten	OVB
Jong creatief talent	KLO
Oudste kunstvakopleiding	OVG
Bekende kunstenaars	OVG
Vooraanstaande posities	OVG
Een van de beste kunstvakopleidingen	OVG
Wereldwijde belangstelling	OVG
Excellente en goede accreditaties	OVG
Professionele beroepspraktijk	OVG
Goede kunstklimaat	OVG
Belangrijke partner	OVB
Hechte netwerk	OVB
Sterke internationale oriëntatie	OVG
Actieve gemeentelijke atelierbeleid	OND
Nieuwe studenten	OVG
Haagse kunstenaars	OVG
Hedendaagse kunst	KLO
Brede zin	KLO
Uiteenlopende manieren	KLO
Educatieve projecten	SKS
Beeldende kunstklimaat	OVG
Voorwaardenscheppend en kunstinhoudelijk beleid	OND
Nederland unieke integrale aanpak	OVG
Voorwaardenscheppende beleid	OND
Stimulerende activiteiten	OND
Haagse kunst en kunstenaars	OVG
Haagse kunstenaars	OVG
Nieuw aangemelde kunstenaars	KLO
Erkende kunstenaars	OVG
Haagse kunstklimaat	OVG
Haagse kunst en kunstenaars	OVG
Haagse kunst en kunstenaars	OVG
Individuele tentoonstellingen	KLO
Permanente ateliers	KLO
Permanente atelierruimte	KLO
Maximale bijdrage	FINV

Erkende Haagse kunstenaars	OVG
Gemeentelijk accommodatiebeleid	OND
Voldoende goedkope ruimte	KLO
Permanente werkruimten	KLO
Tijdelijke werkruimten	KLO
Permanente atelierwoningen	KLO
Voldoende goedkope ruimte	KLO
Permanente en tijdelijke locaties	KLO
Extra impuls	FINV
Permanente ateliervoorraad	KLO
Tijdelijke panden	KLO
Tijdelijke bruikleenovereenkomsten	Juridisch verruimend JURV
Tijdelijke locaties	KLO
Goedkope werkruimte	KLO
Startende kunstenaars	OVG
Startende kunstenaars	OVG
Al bestaande eigen beroepspraktijk	KLO
Minder kunstenaars	GEN
Permanente werkruimte	GEN
Individuele inkomenspositie	KLO
Handvol erkend kunstenaars	OVG
Substantieel inkomen	KLO
Verborgene werkloosheid	KLO
Systematische onderbetaling	KLO
Armoedige arbeidsomstandigheden	KLO
Financiële crisis	GEN
Erkende kunstenaars	OVG
Een of meerdere banen	KLO
Eigen beroepspraktijk	KLO
Maatschappelijke verankering	SKS
Hybride beroepspraktijk	KLO
Financiële crisis	GEN
Verslechterde inkomenspositie	KLO
Afgestudeerde studenten	OVG
Startende kunstenaars	OVG
Betaalbare en passende werkplek	KLO
Goedkopere ruimtes	KLO
Centrale vastgoedorganisatie	EIW
Gemeentelijk vastgoed	EIW
Gemeentelijke vastgoedbeleid	EIW
Beleidsmatig gewenste partijen	OVB
Gemeentelijke vastgoed	EIW
Gemeentelijk doelstellingen	EIW
Structurele leegstand	GEN
Maatschappelijk vastgoed	KLO
Betrokken dienst	OVB

Tijdelijke invulling	GEN
Bijbehorende huurprijs	GEN
Tijdelijke gebruik	GEN
Nieuwe stedelijke ontwikkelingen	GEN
Verder oplopend tekort	GEN
Echt goedkope werkruimte	GEN
Tijdelijke locaties	KLO
Goedkope ruimtes	KLO
Niet in voldoende mate	GEN
Veranderde beroepspraktijk	GEN
Herziene notitie	EIW
Heldere visie	EIW
Stedelijke en maatschappelijke doelen	OVG
Enkele andere steden	OVB
Tijdelijke panden	KLO
Particuliere markt	OVB
Creatieve ondernemers	KLO
Verschillende belanghebbenden	OVB
<i>Beleidsvisie (6 pagina's)</i>	
Bijzondere rol	OVG
Uitzonderlijke kunst- en makersklimaat	OVG
Talentvolle, jonge, maar ook ervaren kunstenaars	OVG
Creatief en innovatief klimaat	OVG
Stedelijke economie	EW
Stuwende kracht	EW
Haagse economie	EW
Jonge veelbelovende ondernemingen	EW
Creatief talent	EW
Innovatieve economie	EW
Gemeentelijke stimuleringsbeleid	EIW
Creatieve industrie	EW
Onconventionele activiteiten	EW
Onverwachte uitvindingen	OVG
Belangrijke ingrediënten	EW
Succesvolle innovatie	EW
Belangrijke rol	EW
Jong en creatief talent	KLO
Gevestigde kunstenaars	OVG
Eigen beroepspraktijk	KLO
Belangrijke bijdrage	EW
Stedelijk klimaat	EW
Creatieve klasse	EW
Jong talent	EW
Andere sectoren	EW
Hoogwaardig talent	OVG

Innovatieve economie	EW
Artistieke, creatieve bronnen	KLO
Wervend creatief en innovatief klimaat	EW
Matig imago	SKS
Sociale kwaliteit	SKS
Culturele en creatieve plekken	KLO
Karakteristieke uitstraling	OVG
(Inter)nationaal talent	OVG
Goed kunst- en maakklimaat	OVG
Fysieke ruimte	KLO
Betaalbare en goed uitgeruste werk- en presenteerruimte	KLO
Samenwerkende groep	SW
Overwegend creatieve ondernemers en kunstenaars(groepen)	KLO
Juiste financiële en facilitaire condities	KLO
Voldoende betaalbare werkruimte	KLO
Huidige praktijk	KLO
Permanente en tijdelijke locaties	KLO
Permanente werkruimte	KLO
Kale huur	FINV
Representatieve plek	FV
Permanente werkruimtes	KLO
Permanente status	FV
Tijdelijke locaties	FV
Waardevolle initiatieven	OVG
Leegstaande kantoren	FV
Beschikbaar gestelde bedrag	FINV
Leegstaand vastgoed	FV
Gemeentelijk vastgoed	FV
Tijdelijk pand	FV
Bancaire lening	FINV
Eenmalige subsidie	FINV
Kortere periode	FINB
Maximale subsidie	FINB
Eenmalige subsidie	FINV
Tijdelijke gemeentelijke panden	FV
Goedkope huisvesting	KLO
Totale voorraad werkruimte	FV
Leegstaand vastgoed	FV
Onrendabele top	FINV
Gemeentelijke panden	FV
Gemeente vastgoed	FV
Zo klein mogelijke onrendabele top	FINV
Creatieve bedrijvigheid	EW
Betaalbare aanbod	KLO

Permanente ateliervoorraad	FV
Semipermanente panden	FV
Maximale inspanningsverplichting	COMV
Waardevolle initiatieven	OVG
Eigen portefeuille	EIW
Tijdelijk vastgoed	FV
Permanente atelierbestand	FV
Jonge talentvolle startende ondernemers	KLO
Bestaande voorraad	FV
Permanente werkruimtes	FV
Zogenaamde talentateliers	OVG
Uitzonderlijk internationaal talent	OVG
3Package Deal	FINV
Gerenommeerde kunstinstellingen	OVG
Private partijen	OVB
Geschikte gebouwen	FV
Periodiek overleg	OVB
Incidentele subsidies	FINV
Kunstzinnige activiteiten	KLO
Haagse broedplaatsen	OVG

Totalen:

KLO: 85x FINV: 14x SKS: 5x
 OVG: 79x SW: 13x OR: 3x
 FV: 19x OVB: 11x FINB: 2x
 EW: 19x EIW: 10x WD: 2x
 GEN: 16x OND: 7x

Codering Rotterdam

Top 5 meest voorkomende woorden

Woord	Code	Aantal
SKAR	MA	70
Stad	OVG	55
Creatieve	EW	37
Ruimte	FV	32
Rotterdam	OVG	28

Bijvoeglijke naamwoorden

<i>Inleiding (1 pagina)</i>	
Aantrekkelijke plek	OVG
Leuke lijstjes	OVG
Optimaal voorzieningenniveau	OVG

Uitdagend artistiek klimaat	KLO
Creatieve geest	KLO
Passende woon- en werkruimte	KLO
Voldoende betaalbare ruimte	GEN
Groeiende populariteit	GEN
Voldoende ruimte	KLO
Stedelijke ontwikkeling	OVG
Sociaal opzicht	SKS
Ruimtelijk opzicht	OVG
Volgende stap	OVG
Creatieve broedplaatsen	KLO
Ervaren iconen	OVG
Artistieke autonomie	KLO
Toegepast product	KLO
<i>Waarom beleid? (2 pagina's)</i>	
Rotterdamse atelierbeleid	EIW
Structurele subsidiering	FINV
Collectieve huurovereenkomst	FV
Betaalbare ateliers	KLO
Gemiddelde huurprijs	FINV
Talentvolle creatieven	KLO
Culturele ondernemers	KLO
Creatieve stad	KLO
Grote waarde	OVG
Creatief talent	OVG
Regelmatige aanwezigheid	EW
Directe omgeving	EW
Culturele activiteiten	KLO
Economische ontwikkeling	EW
Aantrekkelijke stad	EW
Evenwichtiger en sterker Rotterdam	OVG
Hoger opgeleiden	EW
Sterke schouders	EW
Aantrekkelijke stad	EW
Culturele voorzieningen	EW
Belangrijke rol	EW
Beoogde doelgroep	EW
Belangrijke vestigingsfactor	EW
Kansrijke groepen	EW
Spectaculaire ontwikkeling	GEN
Zogenaamde kluswoningen	GEN
Oude schoolgebouwen	GEN
Oude schoolgebouwen	GEN
Andere stedelijke ontwikkelingen	GEN
Kansrijke wijken	GEN
Creatieve sector	KLO

Betaalbare werkruimte en ateliers	GEN
Creatieve ruimte	KLO
Creatieve ruimte	KLO
Groeiende economie	GEN
Groeiende bezoekersaantallen	GEN
Meer mensen wonend in Rotterdam	GEN
<i>Doelgroep (3 pagina's)</i>	
Professioneel actief	EIW
Creatieve sector	KLO
Scheppende kunstenaar	KLO
Creatief scheppend talent	KLO
Economische verkenningen	EW
Zwakke inkomenspositie	KLO
Culturele en creatieve sector	KLO
Economische crisis	GEN
Zwakke financiële positie	KLO
Omgerekend uurtarief	KLO
Kenmerkende intrinsieke motivatie	KLO
Jonge makers	KLO
Jonge Rotterdamse makers	OVG
Fysieke ruimte	KLO
Mooie voorstellingen	KLO
Culturele veld	KLO
Betaalbaar atelier	KLO
Creatieve maker	KLO
Creatieve en culturele sector	KLO
Professionele creatieve makers	EIW
Scheppende kunstenaars	KLO
Missiegedreven handelen	KLO
Kenmerkende intrinsieke motivatie	KLO
<i>Huidige situatie (6 pagina's)</i>	
Veel verschillende soorten werkruimten	KLO
Verschillende kunstenaars	KLO
Eigen afgesloten werkruimte	KLO
Aantal kunstenaarscollectieven	SW
Verzameling werkplekken	SW
Verschillende disciplines	SW
Onderlinge samenwerking	SW
Kleinschalige werkplekken	KLO
Specifieke apparatuur	KLO
Zogeheten makerspaces	SW
Andere makers	SW
Belangrijkste partner	OVB
Structurele subsidie	FINV
Betaalbare ateliers	FV
Onafhankelijke ateliercommissie	OVB

Belangrijke stem	OVB
Gemeentelijke en niet-gemeentelijke panden	FV
Autonome beeldend kunstenaars	KLO
Collectieve huurovereenkomst	FV
Constance beschikbare oppervlakte	FV
Aantal panden	FV
Collectieve huurovereenkomst	FV
Vervangende panden	FV
Gemeentelijk pand	FV
Niet-gemeentelijke panden	FV
Reguliere vastgoedcircuit	FV
Minder courante vastgoed	FV
Succesvolle gebiedsontwikkeling	GEN
Bepaalden delen	SKS
Zichtbare en voelbare creativiteit	SKS
Algemene pleidooi	OVB
Gemeentelijke panden	GEN
<i>Aanleiding nieuw beleid (2 pagina's)</i>	
Culturele clusters	SW
Talentvolle creatieve en culturele ondernemers	KLO
Voldoende betaalbare ruimte	KLO
Bestaande atelierpanden	GEN
Stedelijke ontwikkelingen	GEN
Stedelijke ontwikkeling	OVG
Stedelijke ontwikkeling	OVG
Creatief talent	EW
Belangrijke sleutels	EW
Veerkrachtige stad	EW
Sociaal opzicht	SKS
Economisch opzicht	EW
Creatief talent	EW
Creatieve talenten	EW
Eigen ruimte	KLO
Blijvend waardevolle stad	OVG
Gemeentelijk pand	KLO
Belangrijkste uitgangspunten	EIW
Structurele subsidie	FINV
Kostprijsdekkende huur	FINV
Creatieve ruimte	SKS
Gemeentelijke meters	FV
Niet-gemeentelijke panden	FV
Tijdelijke ruimte	FV
Voldoende ruimte	FV
<i>Doelstellingen en uitvoering (3 pagina's)</i>	

Gemeentelijke vierkante meters	FV
Niet gemeentelijke broedplaatsen	KLO
Creatieve makers	EW
Creatieve industrie	EW
Voldoende betaalbare werkruimte	EW
Creatieve makers	EW
Grote waarde	EW
Levendige, dynamische, jonge en creatieve stad	OVG
Collectieve huurovereenkomst	FV
Stabiele ateliervoorraad	FV
Nieuwe broedplaatsen	FV
Tijdelijke ruimte	FV
Talentvolle creatieven	EW
Eigen niche	KLO
Andere werkwijze	EXP
Jonge makers	KLO
Fysieke ruimte	FV
Collectieve huurovereenkomst	FV
Stedelijke ontwikkeling	OVG
Directe omgeving	OVG
Creatieve plek	EW
Creatief talent	EW
Internationaal talent	OVG
Prioritaire gebieden	EW
Open en publieke plekken	SKS

Totalen

KLO: 46x SW: 7x
 EW: 28x SKS: 6x
 FV: 23x FINV: 5x
 OVG: 18x OVB: 4x
 GEN: 17x EIW: 4x

Codering Tilburg

Top 5 meest voorkomende woorden

Woord	Code	Aantal
Stad	OVG	68
Makers	KLO	55
Oefenruimtes	KLO	46
Atelier	KLO	40
Tilburg	OVG	43

Bijvoeglijke naamwoorden

<i>Samenvatting (1 pagina)</i>	
Belangrijke schakel	OVG
Culturele infrastructuur	KLO
Voldoende betaalbare werkruimtes	KLO
Belangrijke randvoorwaarde	FV
Creatieve bedrijvigheid	EW
Tilburgse binnenstad	OVG
Economische ontwikkeling	GEN
Toenemende druk	GEN
Bestaande locaties	GEN
Aantrekkende economie	GEN
Particuliere eigenaren	GEN
Betaalbare ateliers en oefenruimte	GEN
Structurele basis	FV
Minimaal handhaving	FV
Mogelijk uitbreiding	FV
Aantal beschikbare atelier- en oefenruimtes	FV
Duurzaam aanbod	FV
Betaalbare atelier- en oefenruimtes	FV
Nieuwe creatieve broedplaatsen	EW
Nieuwe gesubsidieerde ateliers en oefenruimtes	FV
Verschillende kunstdisciplines	KLO
Interne procedures	EIW
Nieuwe initiatieven	FV
Creatieve bedrijvigheid	EW
Alle kunstdisciplines	KLO
<i>Inleiding (1 pagina)</i>	
Grote betekenis	EW
Culturele basisvoorzieningen	OVG
Goed productieklimaat	KLO
Voldoende adequate atelier en oefenruimtes	KLO
Gesubsidieerde ateliers	FV
Aantrekkende economie	GEN
Particuliere eigenaren	GEN
Structurele basis	FV
Minimaal handhaving	FV
Mogelijk uitbreiding	FV
Aantal beschikbare oefen- en atelierruimtes	FV
Professionele makers	KLO
Culturele broedplaats	KLO
Creatieve broedplaatsen	EW
Creatieve projecten	EW

Sociale ontmoetingen	SW
Artistiek talent	KLO
Tijdelijke locaties	KLO
Gemeentelijk of particulier eigendom	KLO
Individuele wensen	OVb
Nieuw beleidskader	EIW
Beleidsmatige uitgangspunten	EIW
Concrete acties	EIW
<i>Beleidskaders (1 pagina)</i>	
Aantrekkelijk vestigingsklimaat	EW
Centrale thema's	EW
Relevante kaders	EIW
Centrale organisatie	OVb
Bestaande ateliermogelijkheden	FV
Objectieve wijze	FV
Nieuwe ateliers	FV
Professionale kunstenaars	KLO
Actief verwerven	FV
Structurele subsidie	FINV
Nieuw talent	KLO
Nieuwe makers	KLO
Voldoende oefenruimtes en ateliers	KLO
Belangrijke randvoorwaarde	FV
Betaalbare werkplek	KLO
Hybride kunstenaar	KLO
Eigen beroepspraktijk	KLO
Culturele cursussen	SKS
Onmisbare schakel	SKS
Economische ruimtelijke visie	EW
Creatieve economie	EW
Aantrekkelijke stad	EW
Economische structuurversterking	EW
Belangrijk speerpunt	EW
Creatief ondernemerschap	EW
Creatieve broedplaatsen	EW
Multidisciplinaire werkwijzen	SW
Creatieve bedrijven	EW
Innovatieve ideeën	EW
Culturele activiteiten	KLO
<i>Aanbod ateliers (1 pagina)</i>	
Laatste tijd	GEN
Aantal werkruimtes	GEN
Tijdelijke locaties	GEN
<i>Behoefte (3 pagina's)</i>	
Grote verscheidenheid	KLO
Beginnende en gevorderde makers	KLO

Diverse kunstdisciplines	KLO
Goedkope atelier- en oefenruimte	KLO
Marktconforme huur	KLO
Startende makers	KLO
Goed atelier of oefenruimte	KLO
Voldoende aanbod	FV
Creatieve broedplaatsen	EW
Creatieve broedplaatsen	EW
Multifunctionele gebouwen	EW
Verschillende disciplines	SW
Commerciële partijen	EW
Creatieve broedplaats	EW
Gemeenschappelijk idee	WD
Regelluwe ruimtes	EXP
Regelvrije gebieden	EXP
<i>Beleidsdoelstellingen (3 pagina's)</i>	
Belangrijke schakel	OVG
Culturele infrastructuur	KLO
Voldoende betaalbare werkruimtes	KLO
Belangrijke randvoorwaarde	FV
Creatieve bedrijvigheid	EW
Tilburgse binnenstad	OVG
Commerciële initiatieven	GEN
Maatschappelijke meerwaarde	SKS
Economische meerwaarde	EW
Duurzaam aanbod	FV
Betaalbare atelier- en oefenruimtes	FV
Nieuwe creatieve broedplaatsen	FV
Duurzaam aanbod	FV
Betaalbare werkruimtes	FV
Creatieve bedrijven	EW
Nieuwe initiatieven	KLO
Creatieve broedplaats	EW
<i>Financieel (1 pagina)</i>	
Structureel budget	FINV
Maximaal beschikbare subsidiebedrag	FINV
Incidenteel budget	FINV
Concrete besluiten	EIW
Concrete acties	EIW

Totalen

KLO: 29x OVG: 5x OVB:2x
 EW: 26x FINV: 4x
 FV: 26x SKS: 3x
 GEN: 12x SW: 3x
 EIW: 7x EXP: 2x

Bijlage 4: Codebomen per veronderstellingen

Amsterdam

Toegevoegde waarde

Kunst laten ontstaan (KLO)	Socialiseren, kwalificeren, kwantificeren (SKS)	Onderscheidend voor gemeente (OVG)	Economische waarde (EW)	Onmaat en Reflectie (OR)	Experiment (EXP)
Zogenaamde broedplaatsen	Open, inclusieve en diverse broedplaatsen	Bloeiende culturele sector	Economische structuren	Andere manier	Eigenzinnige liedjesschrijver
Eigen atelier	Snel veranderende stad	Onze stad	Drijvend hotel	Nieuwe verhalen	
Geniale ideeën	Verschillende functies	Kunstenaars en creatieven centrale rol	Kunstzinnig hostel		
Groot podium	Mooie projecten	Bijzondere plekken			
Onze stad toegankelijk	Buurt niveau	Complete stad			
Belangrijke mensen	Groot bereik	Creatieve en open klimaat			
Voldoende betaalbare ruimte	Maatschappelijke opvang	Onze stad			
Tijdelijke woon-werkstudio's	Duurzame broedplaats	Meest aantrekkelijke en creatieve stad			
Dynamisch cultureel programma	Creatieve en sociale ondernemers	Open karakter			
Creatieve plek	Groen hart	Ideale en inspirerende omgeving			
Culturele instituten	Eerste circulaire kantorenpark	Meest unieke stedelijke experiment			
Culturele avant-gardes	Cultureel centrum	Hele stad			
Creatieve bedrijven	Bodemreinigende planten	Nieuw elanEc			
Verschillende disciplines	Duurzame technieken				
Individuele ateliers	Duurzame technologie				
Betaalbare ateliers	Eigen elektra				

Creatieve werkplekken	Duurzame aanpak				
Duurzame werkplekken	Structureel onderdeel buurt				
Innovatieve nieuwe manieren	Actieve bijdrage				
Rechtvaardige stad	Leefbare en ongedeeld stad				
Meeste kunstenaars	Duurzame broedplaatsen				
Laag inkomen	Groene koploper				
Gemiddeld hoge opleidingsniveau	Aardgasvrije wijken				
Nieuwe broedplaatsen	Verdere verduurzaming				
Betaalbare ateliers en atelierwoningen	Duurzaam mogelijke verbouwing				
Persoonlijke en artistieke ontwikkeling	Verbonden en vrije stad				
Betaalbare plekken	Open, inclusieve en diverse broedplaatsen				
Alle disciplines	Ruimtelijke segregatie				
Lange termijn	Maatschappelijk cement				
Eigen werk	Individuele vrijheden				
Veel kunstenaars	Verschillende gebieden				
Vernieuwende artistieke projecten	Verschillende achtergronden				
Uitgelezen mogelijkheid	Open en benaderbare plekken				
Bijzondere werk	Gesloten bolwerken				
Ruimtelijke ambities	Open deur				
Gemeentelijk vastgoed	Inclusieve en diverse broedplaatsen				
Nieuwe plek	Niet altijd een goede afspiegeling				

IJzeren ateliers en atelierwoningen	Nieuwe kruisbestuivingen				
Nieuwe atelier- en kunstenaarswoningen	Nieuwe inhoudelijke thema's				
Afzonderlijke werkplekken	Representatieve afspiegeling				
Zogenaamde kunstenaarswoningen	Menselijke sterfelijkheid				
Gemeentelijk vastgoed	Maatschappelijke ambities				
Leegkomend vastgoed	Open, inclusieve en diverse broedplaatsen				
Bestaande broedplaatsen	Maatschappelijke waarde				
Tijdelijke broedplaats	Inclusieve diverse broedplaatsen				
Bestaande panden	Code Culturele Diversiteit				
Tijdelijke huisvesting	Culturele diversiteit				
Openbare ruimte	Inclusief en cultureel divers				
Experimentele festivals	Minder validen				
Experimentele kunst	Grote verscheidenheid				
Tijdelijk uitgeven van grond	Toegevoegde waarde				
Nieuwe broedplaatsen	Maatschappelijke invulling				
Zoveel mogelijk kunstenaars	Maatschappelijke initiatieven				
Iedere instromer					
Beschikbare ruimte					
Nieuwe plek					
Iedere huurder					
Tijdelijke contracten					
Artistiek en commercieel ontwikkelen					
Gesubsidieerde ruimte					
Bestaande broedplaatsen					

Goede programmering					
Nieuwe broedplaatsen					
Fysieke ruimte					
Culturele instellingen					
Inhoudelijke ontwikkeling					
Individuele ontwikkeling					
Culturele instellingen					
Nieuwe broedplaatsen					
Bestaande en nieuwe broedplaatsen					
Meerdere broedplaatsen					
Waardevolle partijen					
Nieuwe, originele initiatieven					
Amsterdamse vastgoed					
Grotere ruimtes					
Bestaande en nieuwe broedplaatsen					
Individuele ateliers					
Zogenaamde rafelranden					
Culturele initiatieven					
Nieuwe album					
Allerlei bijzondere projecten					
Geniale plek					

Stedelijke ontwikkeling

Gentrificatie (GEN)
Duurder Amsterdam
Ruimte schaarser
Voorheen vanzelfsprekende tijdelijkheid
Nieuwe broedplaatsen
Permanent karakter
Nieuwe atelierwoningen
Nieuwe plekken
Grotere druk op ruimte
Vastgoedprijzen torenhoog

Veel woningen
Laatste jaren
Tijdelijke panden
Duurzame maatregelen
Gespannen voet
Tijdelijke aard
Nieuwe wijken
Laatste jaren
Afgelopen jaren

Kenmerken culturele broedplaats

Samenwerking (SW)	Waardendeling (WD)
Vele culturele instellingen	Eigen profiel
Verschillende doelgroepen	Bruisende gemeenschap
	Collaboratieve manier

Verhouding overheid-broedplaats

Eigen waardenopvatting (EIW)	Onderdeel van beleidsnetwerken (OVB)	Macht (MA)	Ondersteunend (OND)
Nieuwe atelier- en broedplaatsenbeleid	Culturele instellingen	Landelijk onderzoek	Voormalige HTS
Groot belang	Diverse gemeentelijke directies	Bestaande afspraken	Voormalige scheepswerf
Financieel gezond	Amsterdamse kunsteaad		Winnende plan
Organisatorisch sterk	Gesubsidieerde instellingen		Voormalige werf
Financieel gezond	Relevant netwerk		Oude woonboten
Zelfstandig opereren	Amsterdamse fonds voor de kunst		Zwaar vervuilde terrein
Goede mensen	Aangesloten gemeentes		Meanderende steiger
Strategisch huisvestingsplan			Verboden tuin
Gemeentelijke beleidsdoelen			Oude bunkers
Uitgebreide huurbescherming			3PackageDeal
Sterkere en gezondere broedplaatsen			Betaalbare leningen

Concrete handreikingen			Onrendabele deel
Gemeentelijke doelstellingen			Positieve exploitatie
			3PackageDeal

Den Haag

Toegevoegde waarde

KLO	OVG	EW	SKS	OR	EXP
Veel ruimte	Grote verscheidenheid	Stedelijke economie	Verschillende nationaliteiten	Heersende opvattingen	
Kleinschalig initiatief	Verschillende gradaties	Stuwende kracht	Educatieve projecten	Andere manier	
Echte aandacht	Genereuze stad	Haagse economie	Maatschappelijke verankering	Buiten institutionele kader	
Veel ruimte	Bijbehorende imago	Jonge veelbelovende ondernemingen	Matig imago		
Ambitieuze kunstenaar	Onomstotelijk aangetoond	Creatief talent	Sociale kwaliteit		
Goedkope werkruimte	Rijkdom aan broedplaatsen	Innovatieve economie			
Fijne bewegelijkheid	Belangrijke succesfactor	Creatieve industrie			
Diverse platforms	Jonge en talentvolle kunstenaars	Onconventionele activiteiten			
Bepaalde rust	Creatief talent	Belangrijke ingrediënten			
Niet direct toepasbare, toonbare of verkoopbare ideeën	Aantoonbaar culturele betekenis	Succesvolle innovatie			
Individuele beroepspraktijk	Andere steden	Belangrijke rol			
Betaalbare werk- en oefenruimte	Bijzondere positie	Belangrijke bijdrage			
Goedkope werkruimte	Haagse kunst- en makersklimaat	Stedelijk klimaat			
Verslechterde inkomenspositie	Landelijke pers en media	Creatieve klasse			
Startende beroepspraktijk	Haagse broedplaatsen	Jong talent			
Goedkope werkruimte	(Inter)nationaal bekend	Andere sectoren			
Financiële en facilitaire condities	Sterk internationaal profiel	Innovatieve economie			

Voldoende betaalbare werkruimte	Sterke aansluiting	Wervend creatief en innovatief klimaat			
Voldoende goedkope werkruimte	Haagse presentatie-instellingen	Creatieve bedrijvigheid			
Permanente en tijdelijke locaties	Vitaal belang				
Culturele activiteiten	Landelijke beeldende kunstsector				
Kleine projecten	Grotere instellingen				
Cultureel en creatief ondernemers	Prestigieuze prijs				
Kleinschalige maakindustrie	Den Haag wonende en werkende beeldend kunstenaar				
Kleine initiatieven	Goed functionerende keten				
Nieuwe initiatieven	Haagse kunst- en makersklimaat				
Opkomende kunst	Internationaal netwerk				
Talentvolle beeldende kunstenaars	Sterk verbonden				
Kleine grassroots initiatieven	Belangrijke schakel				
Nieuw werk	Veertien alumni				
Jonge praktijken	Rijke en actieve kunstwereld				
Onafhankelijke en wendbare werkwijze	Prestigieuze kunstprijzen				
Aanwezige keten	Invloedrijke galeries				
Jong creatief talent	Haagse beeldende kunstsector				
Hedendaage kunst	Nieuwste Haagse school				
Brede zin	Drijvende krachten				
Uiteenlopende manieren	Oudste kunstvakopleiding				
Nieuw aangemelde kunstenaars	Bekende kunstenaars				
Individuele tentoonstellingen	Vooraanstaande posities				
Permanente ateliers	Een van de beste kunstvakopleidingen				
Permanente atelierruimte	Wereldwijde belangstelling				
Voldoende goedkope ruimte	Excellente en goede accreditaties				

Permanente werkruimten	Professionele beroepspraktijk				
Permanente atelierwoningen	Goede kunstklimaat				
Voldoende goedkope ruimte	Sterke internationale oriëntatie				
Permanente en tijdelijke locaties	Nieuwe studenten				
Permanente ateliervoorraad	Haagse kunstenaars				
Tijdelijke panden	Beeldende kunstklimaat				
Tijdelijke locaties	Nederland uniek integrale aanpak				
Goedkope werkruimte	Haagse kunst en kunstenaars				
Al bestaande eigen beroepspraktijk	Haagse kunstenaars				
Individuele inkomenspositie	Erkende kunstenaars				
Substantieel inkomen	Haagse kunstklimaat				
Verborgen werkloosheid	Haagse kunst en kunstenaars				
Systematische onderbetaling	Erkende Haagse kunstenaars				
Armoedige arbeidsomstandigheden	Startende kunstenaars				
Een of meerdere banen	Handvol erkend kunstenaars				
Eigen beroepspraktijk	Erkende kunstenaars				
Hybride beroepspraktijk	Afgestudeerde studenten				
Verslechterde inkomenspositie	Startende kunstenaars				
Betaalbare en passende werkplek	Stedelijke en maatschappelijke doelen				
Goedkopere ruimtes	Bijzondere rol				
Maatschappelijk vastgoed	Uitzonderlijke kunst- en makersklimaat				
Tijdelijke locaties	Talentvolle, jonge, maar ook ervaren kunstenaars				
Goedkope ruimtes	Creatief en innovatief klimaat				
Tijdelijke panden	Onverwachte uitvindingen				
Creatieve ondernemers	Gevestigde kunstenaars				
Jong en creatief talent	Hoogwaardig talent				

Eigen beroepspraktijk	Karakteristieke uitstraling				
Artistieke, creatieve bronnen	(Inter)nationaal talent				
Culturele en creatieve plekken	Goed kunst- en maakklimaat				
Fysieke ruimte	Waardevolle initiatieven				
Betaalbare en goed uitgeruste werk- en presenteerruimte	Zogenaamde talentateliers				
Overwegend creatieve ondernemers en kunstenaars(groepen)	Uitzonderlijk internationaal talent				
Juiste financiële en facilitaire condities	Gerennommeerde kunstinstellingen				
Voldoende betaalbare werkruimte	Haagse broedplaatsen				
Huidige praktijk					
Permanente en tijdelijke locaties					
Permanente werkruimte					
Permanente werkruimtes					
Goedkope huisvesting					
Betaalbare aanbod					
Jonge talentvolle startende ondernemers					
Kunstzinnige activiteiten					

Stedelijke ontwikkeling

GEN
Tijdelijke gemeentelijke panden
Geen vervangend tijdelijk pand
Duurdere werkruimtes
Minder kunstenaars
Permanente werkruimte
Financiële crisis
Structurele leegstand
Tijdelijke invulling
Bijbehorende huurprijs
Tijdelijke gebruik
Nieuwe stedelijke ontwikkelingen
Verder oplopend tekort

Echt goedkope werkruimte
Niet in voldoende mate
Veranderde beroepspraktijk

Kenmerken culturele broedplaats

Samenwerking	Waardendeling
Interdisciplinaire groepen	Hecht netwerk
Allerlei voordelen	Sociale solidariteit
Snelle uitwisseling	
Minder kosten	
Onderlinge samenwerking	
Samenkomende kunstenaarsgroepen en cultureel ondernemers	
Samenwerkende kunstenaarsgroepen en creatieve ondernemers	
Samenwerkende groep van culturele ondernemers en kunstenaarsgroepen	
Andere kunstdisciplines	
Samenwerkende groep	

Verhouding overheid-broedplaats

OND	EIW	OVB
Voorwaardenscheppende en ondersteunende rol	Gemeentelijk atelierbeleid	Private gebouweigenaren
Voorwaardenscheppende beleid	Centrale vastgoedorganisatie	Verschillende gemeentelijke diensten
Actieve gemeentelijke atelierbeleid	Gemeentelijk vastgoed	Belangrijke partner
Voorwaardenscheppend en kunsthoudelijk beleid	Gemeentelijk vastgoedbeleid	Hechte netwerk
Voorwaardenscheppende beleid	Gemeentelijke vastgoed	Beleidsmatig gewenste partijen
Stimulerende activiteiten	Gemeentelijke doelstellingen	Betrokken dienst
Gemeentelijk accommodatiebeleid	Herziene notitie	Enkele andere steden
Representatieve plek	Heldere visie	Particuliere markt
Permanente status	Eigen portefeuille	Verschillende belanghebbenden
Tijdelijke locaties		Private partijen
Leegstaande kantoren		Periodiek overleg
Leegstaand vastgoed		

Gemeentelijk vastgoed		
Tijdelijk pand		
Tijdelijke gemeentelijke panden		
Totale voorraad werkruimte		
Leegstaand vastgoed		
Gemeentelijke panden		
Gemeentelijk vastgoed		
Permanente ateliervoorraad		
Semipermanente panden		
Tijdelijk vastgoed		
Permanente atelierbestand		
Bestaande voorraad		
Permanente werkruimtes		
Geschikte gebouwen		
Goede subsidiemogelijkheden		
Financiële prikkels		
Financiële ondersteuning		
Maximale bijdrage		
Extra impuls		
Kale huur		
Beschikbaar gestelde bedrag		
Bancaire lening		
Eenmalige subsidie		
Onrendabele top		
Zo klein mogelijke onrendabele top		
3PackageDeal		
Incidentele subsidies		

Rotterdam

Toegevoegde waarde

KLO	EW	OVG	SKS	EXP	OR
Uitdagend artistiek klimaat	Regelmatige aanwezigheid	Aantrekkelijke plek	Sociaal opzicht		
Creatieve geest	Directe omgeving	Leuke lijstjes	Bepaalde delen		
Passende woon- en werkruimte	Economische ontwikkeling	Optimaal voorzieningenniveau	Zichtbare en voelbare creativiteit		
Voldoende ruimte	Aantrekkelijke stad	Stedelijke ontwikkeling	Sociaal opzicht		
Creatieve broedplaatsen	Hoger opgeleiden	Ruimtelijk opzicht	Creatieve ruite		

Artistieke autonomie	Sterke schouders	Volgende stap	Open en publieke plekken		
Toegepast product	Aantrekkelijke stad	Ervaren iconen			
Betaalbare ateliers	Culturele voorzieningen	Grote waarde			
Talentvolle creatieven	Belangrijke rol	Creatief talent			
Culturele ondernemers	Beoogde doelgroep	Evenwichtiger en sterker Rotterdam			
Creatieve stad	Belangrijke vestigingsfactor	Jonge Rotterdamse makers			
Culturele activiteiten	Kansrijke groepen	Stedelijke ontwikkeling			
Creatieve sector	Economische verkenningen	Blijvend waardevolle stad			
Creatieve ruimte	Creatief talent	Levendige, dynamische, jonge en creatieve stad			
Creatieve sector	Belangrijke sleutels	Stedelijke ontwikkeling			
Scheppende kunstenaar	Veerkrachtige stad	Directe omgeving			
Creatief scheppend talent	Economisch opzicht	Internationaal talent			
Zwakke inkomenspositie	Creatief talent				
Culturele en creatieve sector	Creatieve talenten				
Zwakke financiële positie	Creatieve makers				
Kenmerkende intrinsieke motivatie	Creatieve industrie				
Jonge makers	Voldoende betaalbare werkruimte				
Fysieke ruimte	Creatieve makers				
Mooie voorstellingen	Grote waarde				
Culturele veld	Talentvolle creatieven				
Betaalbaar atelier	Creatieve plek				
Creatieve maker	Creatief talent				
Creatieve en culturele sector	Prioritaire gebieden				
Missiegedreven handelen					

Scheppende kunstenaars					
Kenmerkende intrinsieke motivatie					
Veel verschillende soorten werkruimten					
Verschillende kunstenaars					
Eigen afgesloten werkruimte					
Kleinschalige werkplekken					
Specifieke apparatuur					
Autonome beeldend kunstenaars					
Talentvolle creatieve en culturele ondernemers					
Voldoende betaalbare ruimte					
Eigen ruimte					
Gemeentelijk pand					
Niet gemeentelijke broedplaatsen					
Eigen niche					
Jonge makers					

Stedelijke ontwikkeling

Gentrificatie
Voldoende betaalbare ruimte
Groeiende populariteit
Spectaculaire ontwikkeling
Zogenaamde kluswoningen
Oude schoolgebouwen
Andere stedelijke ontwikkelingen
Kansrijke wijken
Betaalbare werkruimte en ateliers
Groeiende economie
Groeiende bezoekersaantallen
Meer mensen wonend in Rotterdam
Economische crisis
Succesvolle gebiedsontwikkeling
Gemeentelijke panden

Bestaande atelierpanden
Stedelijke ontwikkelingen

Kenmerken culturele broedplaats

SW
Aantal kunstenaarscollectieven
Verzameling werkplekken
Verschillende disciplines
Onderlinge samenwerking
Zogeheten makerspaces
Andere makers
Culturele clusters

Verhouding overheid-broedplaats

OND	OVB	EIW
Collectieve huurovereenkomst	Belangrijkste partner	Rotterdamse atelierbeleid
Betaalbare ateliers	Onafhankelijke ateliercommissie	Professioneel actief
Gemeentelijke en niet-gemeentelijke panden	Belangrijke stem	Professionele creatieve makers
Collectieve huurovereenkomst	Algemene pleidooi	Belangrijkste uitgangspunten
Constante beschikbare oppervlakte		
Aantal panden		
Collectieve huurovereenkomst		
Vervangende panden		
Gemeentelijk pand		
Niet-gemeentelijke panden		
Reguliere vastgoedcircuit		
Minder courante vastgoed		
Gemeentelijke meters		
Niet-gemeentelijke panden		
Tijdelijke ruimte		
Voldoende ruimte		
Gemeentelijke vierkante meters		
Collectieve huurovereenkomst		
Stabiele ateliervoorraad		
Nieuwe broedplaatsen		
Tijdelijke ruimte		

Fysieke ruimte		
Collectieve huurovereenkomst		
Structurele subsidiering		
Gemiddelde huurprijs		
Structurele huurprijs		
Structurele subsidie		
Kostprijsdekkende huur		

Tilburg

Toegevoegde waarde

KLO	EW	OVG	SKS	EXP	OR
Culturele infrastructuur	Creatieve bedrijvigheid	Belangrijke schakel	Culturele cursussen	Regelluwe ruimtes	
Voldoende betaalbare werkruimte	Nieuwe creatieve broedplaatsen	Tilburgse binnenstad	Onmisbare schakel	Regelvrije gebieden	
Verschillende kunstdisciplines	Creatieve bedrijvigheid	Culturele basisvoorzieningen	Maatschappelijke meerwaarde		
Alle kunstdisciplines	Grote betekenis	Belangrijke schakel			
Goed productieklimaat	Creatieve broedplaatsen	Tilburgse binnenstad			
Voldoende adequate atelier- en oefenruimtes	Creatieve projecten				
Professionele makers	Aantrekkelijk vestigingsklimaat				
Culturele broedplaats	Centrale thema's				
Artistiek talent	Economische ruimtelijke visie				
Tijdelijke locaties	Creatieve economie				
Gemeentelijk of particulier eigendom	Aantrekkelijke stad				
Professionele kunstenaars	Economische structuurversterking				
Nieuw talent	Belangrijk speerpunt				
Nieuwe makers	Creatief ondernemerschap				
Voldoende oefenruimtes en ateliers	Creatieve broedplaatsen				
Betaalbare werkplek	Creatieve bedrijven				
Hybride kunstenaar	Innovatie ideeën				
Eigen beroepspraktijk	Creatieve broedplaatsen				

Culturele activiteiten	Multifunctionele gebouwen				
Grote verscheidenheid	Commerciële partijen				
Beginnende en gevorderde makers	Creatieve broedplaats				
Diverse kunstdisciplines	Creatieve bedrijvigheid				
Goedkope atelier- en oefenruimte	Economische meerwaarde				
Marktconforme huur	Creatieve bedrijven				
Startende makers	Creatieve broedplaats				
Goed atelier of oefenruimte					
Culturele infrastructuur					
Voldoende betaalbare werkruimtes					
Nieuwe initiatieven					

Stedelijke ontwikkeling

GEN
Economische ontwikkeling
Toenemende druk
Bestaande locaties
Aantrekkende economie
Particuliere eigenaren
Betaalbare ateliers en oefenruimte
Aantrekkende economie
Particuliere eigenaren
Laatste tijd
Aantal werkruimtes
Tijdelijke locaties
Commerciële initiatieven

Kenmerken culturele broedplaats

Samenwerking
Sociale ontmoetingen
Multidisciplinaire werkwijzen
Verschillende disciplines

Verhouding overheid-broedplaats

OND	EIW	OVB
Belangrijke randvoorwaarde	Interne procedures	Individuele wensen
Structurele basis	Nieuw beleidskader	Centrale organisatie

Minimaal handhaving	Beleidsmatige uitgangspunten	
Mogelijk uitbreiding	Concrete acties	
Aantal beschikbare atelier- en oefenruimtes	Relevante kaders	
Duurzaam aanbod	Concrete besluiten	
Betaalbare atelier- en oefenruimtes	Concrete acties	
Nieuwe gesubsidieerde ateliers en oefenruimtes		
Nieuwe initiatieven		
Gesubsidieerde ateliers		
Structurele basis		
Minimaal handhaving		
Mogelijk uitbreiding		
Aantal beschikbare oefen- en atelierruimtes		
Bestaande atelierrmogelijkheden		
Objectieve wijze		
Nieuwe ateliers		
Actief verwerven		
Voldoende aanbod		
Belangrijke randvoorwaarde		
Duurzaam aanbod		
Betaalbare atelier- en oefenruimtes		
Nieuwe creatieve broedplaatsen		
Duurzaam aanbod		
Betaalbare werkruimtes		